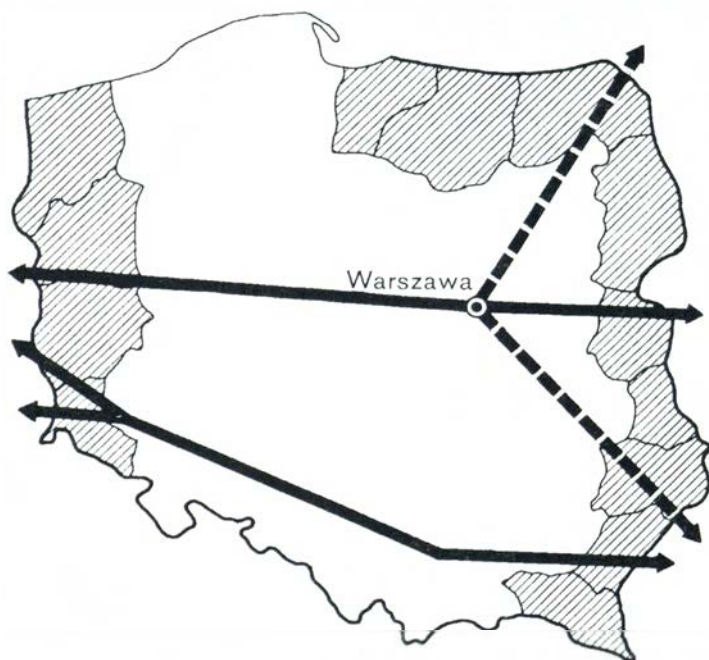

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA

PODSTAWY ROZWOJU ZACHODNICH I WSCHODNICH OBSZARÓW PRZYGRANICZNYCH POLSKI

Biuletyn Nr 7

EUROREGION "NYSA" TRZY LATA DOŚWIADCZEŃ

Warszawa, grudzień 1994

WYKAZ PUBLIKACJI

projektu badawczego nr 6 6130 92 03 pt. "Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski":

- Biuletyn nr 1, Materiały z konferencji "Problematyka Zachodniego Obszaru Pogranicza", Zielona Góra 16–17.10.1992, Warszawa, maj 1993,
- Biuletyn nr 2, Problematyka Wschodniego Obszaru Pogranicza, Warszawa, lipiec 1993,
- Biuletyn nr 3, Problemy polsko–ukraińskiej współpracy przygranicznej, Warszawa–Kijów, grudzień 1993,
- Biuletyn nr 4, Rolnictwo zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski, Warszawa, grudzień 1993.
- Biuletyn nr 5, Węzłowe problemy współpracy przygranicznej, Warszawa, sierpień 1994.
- Biuletyn nr 6, Problemy współpracy przygranicznej pomiędzy Polską i Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, Warszawa, grudzień 1994.
- Biuletyn nr 7, Euroregion "Nysa". Trzy lata doświadczeń, Warszawa, grudzień 1994.

POLSKA AKADEMIA NAUK
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania

Projekt badawczy nr 6 6130 92 03
Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich
obszarów przygranicznych Polski

Biuletyn Nr 7

Kierownik Projektu:
Prof. dr hab. Andrzej Stasiak

EUROREGION "NYSA"
TRZY LATA DOŚWIADCZEŃ

Pod redakcją:
dra Franciszka Adamczuka
i dra Zbigniewa Przybyły

Warszawa, grudzień 1994

<http://rcin.org.pl>

Redakcja techniczna

mgr Krzysztof Miros

mgr Anna Tkocz

SPIS TREŚCI

Andrzej Stasiak	- Słowo wstępne	V
Jacek Jakubiec	- Euroregion "Nysa" (geneza, struktura, funkcjonowanie)	1
Marian Iwanek	- Zarys dziejów obszarów wchodzących obecnie w skład Euroregionu "Nysa"	17
Stanisław Wawrzyniak	- Zasoby walorów turystycznych Euroregionu Nysa	33
Zbigniew Przybyła	- Koncepcja rozwoju gospodarczego dla Euroregionu "Nysa" (próba oceny)	45
Franciszek Adamczuk	- Wybrane elementy marketingu regionalnego - społeczna recepcja i akceptacja idei euroregionalizacji, "image" ERN	59
Zygmunt Bobowski	- Podstawowe problemy statystyki Euroregionu "Nysa"	65
Tadeusz Borys	- Problemy ekologiczne Euroregionu Nysa na tle sytuacji w "czarnym trójkącie"	73
Małgorzata Sej-Kolasa	- Infrastruktura Euroregionu "Nysa"	87
Danuta Strahl		
Marek Obrębalski		
Marian Kachniarz	- Funkcje ekonomiczne Euroregionu Nysa	103
Maja Jedlińska	- Gospodarka turystyczna - specjalność Euroregionu Nysa?	113
Maciej Gałęski	- Problemy komunikacji i przejść granicznych w Euroregionie Nysa	129
Ryszard Brol	- Doświadczenia i perspektywy współpracy miast przygranicznych (na przykładzie Zgorzelca i Görlitz)	139
Franciszek Adamczuk	- Współpraca naukowa w Euroregionie Nysa	147
Danuta Maślička	- Problemy rozwoju kultury w Euroregionie Nysa	153
Grażyna Węgrzyn	- Wybór bibliografii na temat Euroregionu "Nysa"	161

Andrzej STASIAK

SŁOWO WSTĘPNE

W ramach projektu badawczego "Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski", realizowanego w IGiPZ PAN od połowy 1992 r., wielokrotnie spotykaliśmy się ze skomplikowaną problematyką pogranicza czesko-polsko-niemieckiego, tzw. "Trójkąta Trzech Krajów" (Dreiländereck). Czasami obszar ten, ze względu na intensywność zanieczyszczenia środowiska, zwłaszcza powietrza i wody, nazywany jest także "Czarnym Trójkątem".

Wykorzystując sprzyjającą atmosferę przemian społecznych i geopolitycznych w Europie Środkowej, samorzady graniczących ze sobą gmin i powiatów trzech państw - początkowo tylko Bogatyni, Liberca i Zittau - podjęły inicjatywę współpracy transgranicznej, ułatwiającej wspólne rozwiązywanie nabrzmiałych problemów, do której przyłączyły się wkrótce inne gminy polskie oraz powiaty czeskie i niemieckie. Uzyskały one poparcie administracji terenowej (ze strony polskiej wojewody jeleniogórskiego Jerzego Nalichowskiego), prezydentów trzech państw: Vaclava Havla, Richarda von Weizsäkera i Lecha Wałęsy. W efekcie, po długiej serii prac i spotkań przygotowawczych, w dniu 21 XII 1991 r. w Zittau, na posiedzeniu wcześniej powołanej Rady Euroregionu, utworzono tzw. Euroregion NYSA-NISA-NEISSE. Była to pierwsza organizacja samorządowa podejmująca współpracę transgraniczną w Europie Środkowej i Wschodniej. Składała się ona z 34 gmin województwa jeleniogórskiego, 5 powiatów północnych Czech i 10 powiatów wschodniej Saksonii. W zasadzie w tym kształcie Euroregion NYSA przetrwał do tej pory, z tym iż, w wyniku scaleń, liczba powiatów niemieckich zmalała, a na obszarze polskim odpadły dwie gminy jeleniogórskie, a doszła jedna z województwa zielonogórskiego.

Euroregion NYSA jest stosunkowo nieduży obszarowo i ludnościowo. Sądę, iż jest to dobre rozwiązanie, gdyż znacznie ułatwia to kontakty międzyludzkie i współpracę, zarówno między członkami z poszczególnych państw, jak i wewnątrz wspólnot narodowych. Powierzchnia Euroregionu, zamieszkałego przez ok. 1,6 mln osób, wynosi ok. 11,4 tys. km². Proporcje obszarowe polsko-czesko-niemieckie są zbliżone; od ok. 30% udziału części polskiej i 32% czeskiej, po ok. 38% części niemieckiej. Natomiast wyraźnie więcej ludności skupia część niemiecka - ok. 43%, podczas gdy polska ok. 27%, a czeska ok. 30%. W Euroregionie nie ma dużych miast; największe z nich (Liberec) ma ok. 100 tys. mieszkańców, Jelenia Góra ok. 95 tys., a Görlitz ok. 75 tys.

Zasadniczym problemem jest zanieczyszczenie środowiska, co wiąże się z wzrostem wydobycia węgla brunatnego i potężnym rozwojem energetyki opartej o ten nośnik energii. Szczególnie istotne jest to dla strony polskiej, gdyż niekorzystna różnica wiatrów sprawia, iż ok. 60-65% zanieczyszczeń atmosferycznych osiada w części polskiej, powodując wielkie straty w lasach i utratę obszarów turystyczno-rekreacyjnych (dotyczy to szczególnie Gór Izerskich i Karkonoszy). Około 3/4 polskich ośrodków turystycznych znajduje się w strefie zanieczyszczeń. Tak więc, dążność do restrukturyzacji elektrowni stanowi bardzo poważne zadanie.

Poza tym istotne jest dążenie do ulepszeń infrastruktury komunikacyjnej i związanej z tym rozbudowy dróg kołowych, kolejowych oraz przejść granicznych, co ułatwi dostępność do tego peryferyjnie położonego regionu. Przez obszar Euroregionu przebiegają niezwykle istotne powiązania na osi wschód-zachód, dotychczas zaniedbane, m.in. tzw. autostrada A4 przechodząca przez Görlitz-Zgorzelec, łącząca obszary południowych Niemiec i Polski, a także Ukrainy; jest tu także powiązanie na Berlin. Nowe przejście graniczne w Jędrzychowicach, oddane w tym roku do użytku, odciążęło od ruchu towarowego miasta Görlitz i Zgorzelec oraz usprawniło przepływ ciężarówek na tym kierunku. Ważna jest też oś północ-południe, dziś jeszcze mało drożna. Wiąże się z tym, budzący dyskusję, projekt tzw. autostrady A3, biegnącej od Szczecina do Pragi. Dla ruchów regionalnych i lokalnych duże znaczenie mają także mniejsze przejścia (istniejące lub projektowane), np. Sieniawka. Dla ożywienia turystyki w górach, zwłaszcza w Karkonoszach, należałoby jak najszybciej otworzyć wiele przejść granicznych o ograniczonym ruchu.

Poważnym zagadnieniem jest transformacja gospodarcza, zarówno przemysłu, jak i rolnictwa. Wysoka stopa bezrobocia w części pols-

kiej i niemieckiej (ok. 16%) niesie ze sobą możliwość pojawienia się poważnych perturbacji społecznych. Z tego punktu widzenia znacznie lepsza sytuacja jest w części czeskiej, gdzie stopa bezrobocia utrzymuje się, jak dotychczas, na niskim poziomie - ok. 3%.

Wymieniłem tylko niektóre problemy, z którymi Euroregion NYSA musi się borykać i szukać pozytywnych, często niełatwych rozwiązań. Dlatego też z dużym zadowoleniem przyjąłem inicjatywę opracowania Biuletynu, poświęconego Euroregionowi NYSA, przez środowisko polskie z nim związane; przez ludzi, którzy w dużej mierze go tworzyli (m.in. mgr arch. Jacek Jakubiec i inni) i poważnie nadal w nim działają. Doświadczenia wypływające z zamieszczonych tekstów wskazują, że tylko we wspólnym i konsekwentnym działaniu, wiele z tych skomplikowanych problemów będzie można rozwiązać. Takie działanie musi się opierać o gęstą "pajęczynę" (sieć) powiązań aktywności społecznej w Euroregionie w każdej jego części i działalności wspólnej. Stwarzają je liczne grupy robocze, zajmujące się poszczególnymi problemami jak i środowiska naukowe, skupione w Jeleniej Górze, Libercu i Zittau współpracujące z innymi ośrodkami naukowymi Polski, Czech i Niemiec; to ostatnie specjalnie podkreślam. Można mieć nadzieję, że trzyletnia działalność Euroregionu NYSA stanowiąc będzie trwałą podstawę dla rozwoju tego obszaru i umożliwi, mimo pewnych trudności, przezwyciężenie, lub ograniczenie w przyszłości, występujących barier i ograniczeń. Należy jednak o jednej z nich szczególnie pamiętać i mieć ją zawsze na uwadze. Jest to asymetria możliwości ekonomicznych między częściami: niemiecką, korzystającą ze znacznych subwencji z budżetu federalnego, jak i obecnie ze środków Unii Europejskiej, a polską i czeską, które takich źródeł zasilania w zasadzie nie mają. Są one w głównej mierze "skazane" na niewielkie wsparcie centralne, źródła własne i w zasadzie rozwój endogeniczny.

Tak więc doświadczenia Euroregionu NYSA, zarówno pozytywne jak i negatywne, powinny być wykorzystane w innych Euroregionach, powstałych w latach 1993/94 wzdłuż polskiej granicy zachodniej (Sprewa-Nysa-Bóbr, Pro Europa Viadrina, Pomerania).

Asymetria gospodarcza i jej skutki warunkują tempo i zakres przemian społeczno-gospodarczo-przestrzennych oraz skuteczność polityki proekologicznej. Między innymi, właśnie wzdłuż polskiej granicy zachodniej Prezes Polskiej Akademii Nauk prof. dr hab. Leszek Kuźnicki, wspólnie z szeregiem Instytutów PAN i uczelni wyższych, planuje

VIII

lokalizację i rozwój dwóch - z czterech - Międzynarodowych Centrów Ekologicznych, które mają powstać w Polsce. Jeden z nich (dla obszaru Karkonoszy) jest w trakcie tworzenia w Karpaczu, w pobliżu granicy z Czechami. Drugi przewiduje się w pobliżu ujścia Odry (na obszarze Puszczy Wkrzańskiej), w pobliżu granicy polsko-niemieckiej. Tworzyłyby one podstawy naukowe dla szeroko pojętego ekorozwoju.

Brak świadomości ograniczeń, wynikających z asymetrii gospodarczej, może wywoływać i wytwarzać frustracje wśród naszych przedstawicieli samorządów lokalnych, będących członkami Euroregionu NYSA jak i innych Euroregionów. W wielu bowiem przypadkach sądzono, iż wprowadzenie pojęcia "Euroregion" będzie miało "magiczne" znaczenie zaklęcia, otwierającego "bramy Sezamu", czyli szerokiego dostępu do środków płynących z Unii Europejskiej. Tymczasem nastąpiło okrutne zderzenie z rzeczywistością, gdyż środki te, jeśli nawet będą płynąć, to tylko wąskim strumykiem, a nie szerokim nurtem wielkiej rzeki.

Tak więc, tylko przez uporczywe, konsekwentne, długookresowe działanie można będzie osiągnąć założone cele, m.in. poprawę poziomu życia mieszkańców poprzez rozwój gospodarczy, ekologiczny, sanację obszaru Euroregionu, jak również podwyższenie poziomu kulturowego i rozwoju techniki. W tym zakresie, zakresie dyfuzji dorobku intelektualnego, jak i kształtowania nowych form współżycia i współpracy, m.in. kulturowej, społeczności zamieszkałych po różnych stronach granic, rola Euroregionu NYSA, jak i innych Euroregionów, może być naprawdę istotna. Tego życzyłbym zarówno mieszkańcom tej pięknej ziemi, jak i działaczom samorządowym i administracji terenowej.

Na końcu chciałbym podziękować dr dr: Franciszkowi Adamczukowi i Zbigniewowi Przybyłe za merytoryczną redakcję Biuletynu, autorom artykułów za ich wkład w jego powstanie, a mgr mgr Krzysztofowi Mirosowi i Annie Tkocz za redakcję techniczną.

Mam nadzieję, iż publikacja ta będzie użyteczna dla wielu odbiorców, a zarazem będzie stanowić dokumentację powstawania i działalności Euroregionu NYSA-NISA-NEISSE, przedstawioną z punktu widzenia strony polskiej, w trzecią rocznicę powołania go do życia.

Na zakończenie chciałbym podziękować Ministrowi Szefowi URM dr Michałowi Strąkowi, który w dużej części umożliwił pokrycie kosztów przygotowania i wydrukowania tego Biuletynu, jak i poprzedniego, dotyczącego współpracy przygranicznej Polski z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej.

Jacek JAKUBIEC

EUROREGION "NYSA" **(geneza, struktura, funkcjonowanie)**

Geneza

Narodziny tej idei mają oczywisty związek z przemianami, które zaszły w Europie Środkowo-Wschodniej na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Upadek systemu komunistycznego w Polsce i Czechach, zburzenie muru berlińskiego, a następnie zjednoczenie Niemiec, wyraźne zbliżenie polsko-niemieckie, z symboliczną Mszą Pojednania z udziałem premiera R.P. i kanclerza Niemiec w Krzyżowej - to tylko niektóre z elementów kształtujących wówczas radykalnie nową rzeczywistość tej części Europy.

Przemiany te objęły praktycznie wszystkie sfery życia społeczności zamieszkujących te ziemie, w tym szczególnie sferę demokratycznej samoorganizacji i samorządności terytorialnej. Dla gmin nadgranicznych nowa sytuacja oznaczała również, powstała nieomal "z dnia na dzień", całkowicie nową szansę na mądre wykorzystanie szczególnej "renty" położenia geograficznego. Wprawdzie hasło współpracy ponadgranicznej, czy przygranicznej, funkcjonowało także w byłym bloku komunistycznym, przynosząc zresztą niekiedy obiektywnie pozytywne skutki, to jednak ogólne warunki i klimat fasadowości tamtych działań, przystające do zakłamania panującego systemu, nie miały się jednak nijak do autentycznych, ludzkich i narodowych potrzeb sąsiadujących tutaj ze sobą Polaków, Czechów i Niemców. Wystarczy przypomnieć, że choć granice zwane były "granicami przyjaźni", istniały: "Droga Przyjaźni Polsko-Czeskiej" i "Most Przyjaźni" w Zgorzelcu - w istocie były to przecież granice niezwykle solidnie strzeżone, a mieszkańców tych ziem, żyją-

cych niekiedy przez dziesięciolecia w dosłownie bezpośredniej bliskości, dzieliły bariery faktycznie nieprzekraczalne. Stan ten był tak nienaturalny, że sam w sobie oznaczał swoiste wyzwanie, problem do załatwienia gdy tylko zaistnieją po temu warunki. Owa potencjalność była tym silniejsza, że i potrzeby regionów przygranicznych wszystkich trzech sąsiadów wynikały z dodatkowych obciążeń, które tu istniały i nawarstwiały się przez lata powojenne, tworząc negatywny zespół tych zjawisk, które składały się na ogólny obraz życia ludzi, poziom standardów cywilizacyjnych, urodę krajobrazu naturalnego i kulturowego, wreszcie - stan środowiska przyrodniczego. Obszary te coraz wyraźniej nabierały cech odsuniętych od centrów, bezwzględnie eksploatowanych peryferii, których atrakcyjność pod każdym względem ulegała stałej degradacji. Świadomość, iż w każdym z trzech sąsiadujących obszarów narodowych występują niemal identyczne problemy do rozwiązania, a równocześnie przeświadczenie, iż to, co jeszcze niedawno było przekleństwem owej peryferyjności, teraz - po otwarciu granic - może nabrać całkiem innego znaczenia - były czynnikiem inspirującym do poszukiwania efektywnych form współpracy, nie mieszczących się w dotychczasowych schematach. W sposób całkowicie naturalny i spontaniczny nawiązały ze sobą kontakty nowe władze komunalne niemieckiej Żytawy (Zittau), czeskiego Hradka nad Nysą i polskiej Bogatyni, podobnie jak niemieckiego Görlitz i polskiego Zgorzelca. Przedmiotem tych kontaktów były zarówno całkiem konkretne, niekiedy wręcz palące, problemy funkcjonowania miast przygranicznych, komunikacji, wydolności przejść granicznych, z czasem także coraz liczniejsze przejawy szerszej aktywności obywatelskiej, inicjatywy mające na celu rozwój kontaktów w sferze kultury, nauki, służby zdrowia, ochrony środowiska, turystyki itp. Był to rok 1990 oraz początek roku 1991.

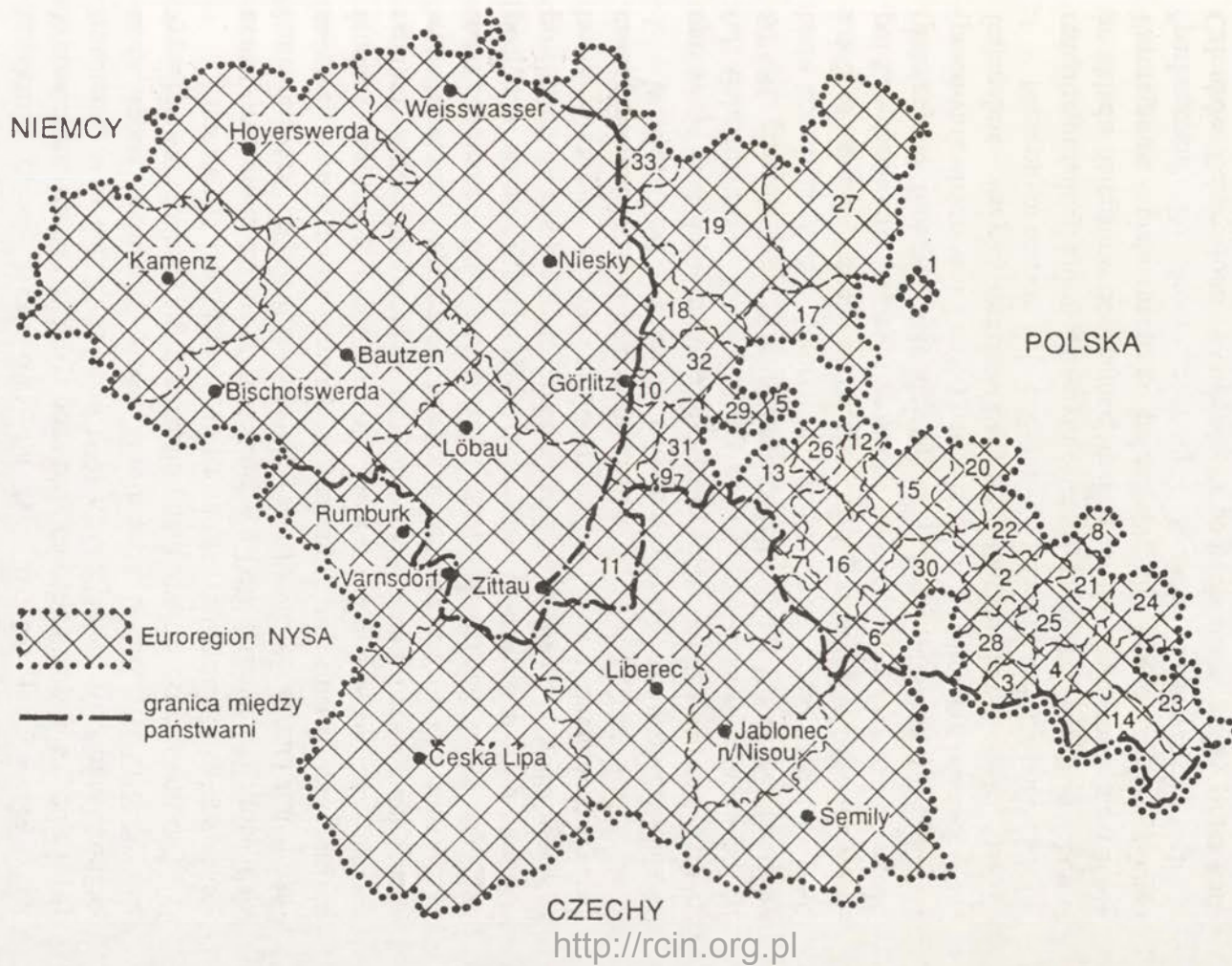
Determinacja władz komunalnych i rosnące zaangażowanie w tę sprawę obywateli, mieszkańców gmin przygranicznych, nie mogło być czynnikiem wystarczającym dla skutecznego działania we wszystkich dziedzinach. Rychło okazało się, zresztą po każdej z trzech stron, iż szereg problemów wymaga włączenia wyższych szczebli decyzyjnych niż szczebel władz gminnych w Polsce czy powiatowych w Niemczech i Czechach (wówczas jeszcze Czechosłowacji). Zaangażowanie się władz regionalnych (po stronie polskiej należy tu podkreślić szczególnie aktywny i twórczy udział nowo powołanego wówczas na to stanowisko wojewody jeleniogórskiego Jerzego Nalichowskiego), konsultacje na szcze-

blach rządowych w Warszawie, Dreźnie i Bonn oraz w Pradze, wreszcie uzyskanie pełnej życzliwości dla tych działań prezydentów: von Weizsäckera, Havla i Wałęsy, pozwoliły na zorganizowanie (pod ich patronatem), w dniach 23-25 maja 1991 r., w Żytawie trójstronnej konferencji, której niemiecka nazwa "Euroregion DREILÄNDERECK" już sygnalizowała rodzącą się ideę trójstronnej wspólnoty przygranicznej.

Konferencja inicjująca, o której mowa, zgromadziła bardzo reprezentatywne grono około 300 uczestników z Polski, Czech i Niemiec. Parlamentarzyści, politycy komunalni, przedstawiciele administracji państwowej, świata nauki, kultury, niezależnych organizacji społecznych, środków masowego przekazu i in., zgodnie przyjęli dokument - memorandum, wyrażający wolę stworzenia wspólnie nowej zinstytucjonalizowanej struktury współpracy. Memorandum zawierało także zapis głównych problemów do rozwiązania i wspólnych działań, które mają być podjęte w sferze organizacyjnej. Szczególne znaczenie miało ustalenie o powołaniu do życia wspólnego biura koordynacyjnego, z siedzibą w Żytawie, w którym możliwie rychło mieli podjąć swą działalność wyznaczeni przez każdą ze stron koordynatorzy.

W lipcu 1991 r. biuro to rozpoczęło swoją działalność. Znalazło ono swoją siedzibę w niewielkim pałacyku, w pobliżu centrum Żytawy (ul. Bahnhofstrasse 30), który, po rozwiązanej niedawno tajnej policji STASI, przejęła Izba Przemysłowo-Handlowa (I.H.K.). Na potrzeby biura koordynacyjnego Euroregionu przeznaczono część parteru, szybko i dobrze zaadaptowanego ze środków strony niemieckiej. Pierwszy zespół koordynatorów tworzyli: ze strony niemieckiej p. Gerhard Watterott (pełniący tę funkcję także dzisiaj), z polskiej p. Marian Szymański (pracownik elektrowni Turów), zaś z czeskiej p. Miroslav Matusek. Profesjonalnie - wszyscy reprezentujący wykształcenie inżynierskie.

Następnym etapem było odbycie, w każdym z trzech krajów, konferencji regionalnej, której głównym celem było wyznaczenie 10-osobowego składu delegatów do, mającej niebawem powstać, trójstronnej Rady Euroregionu - ciała mającego pełnić rolę zbliżoną do roli wspólnego "parlamentu". Po stronie polskiej I Krajowa Konferencja Gmin - Członków Euroregionu (wymagało to podjęcia przez gminy odpowiednich uchwał) odbyła się w Jeleniej Górze 8 listopada 1991 r. Konferencja dokonała wyboru 10-osobowego Konwentu, który z kolei - na wniosek wojewody J. Nalichowskiego - zaakceptował kandydaturę arch. Jacka Jakubca na funkcję stałego koordynatora w biurze Euroregionu. W tej fazie

Ryc. 1. Euroregion "Nysa";

uwaga: numeracja gmin woj. jeleniogórskiego - patrz tabela 1 (s. 8)

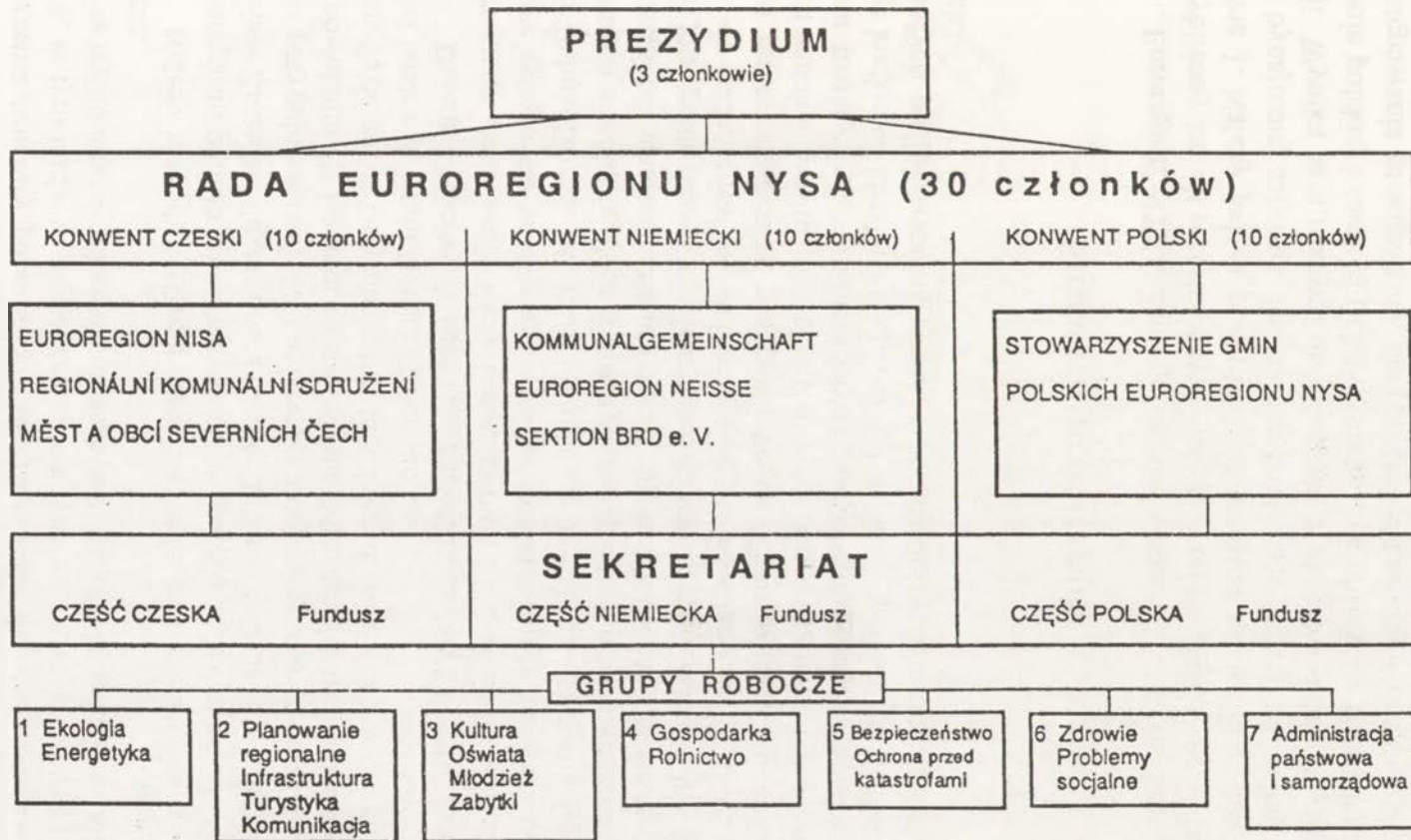
tworzenia struktury po stronie polskiej całość wydatków z tym związanych, w tym także wynagrodzenie koordynatora, zaangażowanego jeszcze w trybie umowy-zlecenia, finansował Urząd Wojewódzki w Jeleniej Górze.

Należy tu dodać, iż rolę ciała 3-stronnego, reprezentującego ideę Euroregionu pełniło tzw. Prezydium: wojewoda J. Nalichowski, landrat powiatu Zittau H. Eggert oraz primator Liberca J. Drda. To grono kierowało przygotowaniem do konferencji inicjującej oraz jej przebiegiem. Po powołaniu H. Eggerta na stanowisko Ministra Spraw Wewnętrznych rządu Saksonii w Dreźnie, członkiem Prezydium ze strony niemieckiej został landrat powiatu Görlitz Dieter Liebig.

Dniem właściwych narodzin Euroregionu NYSA stał się dzień pierwszego posiedzenia Rady Euroregionu - 21 grudnia 1991 r. Posiedzenie odbyło się w Żytawie, w salce konferencyjnej budynku I.H.K., przy Bahnhofstrasse 30. Rada podjęła szereg uchwał konstytuujących tę 3-stronną wspólnotę. Poza formalnym ogłoszeniem o powołaniu do życia euroregionu, ustalona została (zresztą zgodnie z propozycją strony polskiej) jego pełna nazwa, nawiązująca zarówno do rzeki łączącej trzy kraje, jak i do faktu, iż jest to jedno ze wspólnych wyzwań i zadań (stan skrajnego zanieczyszczenia); postanowiono też, iż na kolejnym posiedzeniu Rada winna uchwalić dokument statutowy oraz symbol graficzny Euroregionu mający być wynikiem otwartego, obejmującego wszystkie trzy kraje konkursu. Ustalono także podział struktury siedmiu grup roboczych mających podjąć wspólną pracę w poszczególnych nurtach problemowych.

Struktura przestrzenna

Euroregion NYSA zajmuje łącznie obszar ok. 12 tys. km². Jego przybliżony kształt przestrzenny - według stanu początkowego - ilustruje rycina 1. Należy jednak podkreślić, że przestrzenna struktura ERN nie jest bynajmniej sztywna. Jest to stan podlegający stałej, naturalnej ewolucji. Wynika to z różnych okoliczności: z akcesów dalszych gmin po stronie polskiej i czeskiej (jak dotychczas nie obserwuje się tendencji do występowania ze wspólnoty, ale przecież jest to ciągle możliwe), bądź - w przypadku strony niemieckiej - z wdrażanej reformy podziału powiatowego.

Ryc. 2. Struktura organizacyjna Euroregionu "Nysa"

Na niemieckim obszarze ERN obowiązuje już w zasadzie nowy podział - w miejsce 10 jednostek szczebla powiatowego (9 powiatów + miasto wydzielone Görlitz) tworzone są 4 powiaty większe; jednak w tej sprawie trwa równocześnie rozpatrywanie skarg przez niemiecki Trybunał Konstytucyjny, co w efekcie stwarza stan pewnej niejasności. Przypomnijmy zatem stan wyjściowy, który po stronie niemieckiej tworzyły powiaty: Görlitz, Weisswasser, Niesky, Löbau, Zittau, Kamenz, Hoyerswerda, Bischofswerda, Bautzen oraz Miasto Görlitz.

Czeską część Euroregionu NYSA tworzą całe powiaty Liberec, Jablonec nad Nysą, Semily i Česká Lipa oraz gminy z północnej, graniczącej z Saksonią części powiatu Děčín.

Polską część tworzą gminy, które w drodze podjętych przez siebie uchwał przystąpiły do Stowarzyszenia Gmin Polskich Euroregionu NYSA. Gmin tych jest obecnie 33; 32 z województwa jeleniogórskiego, a 1 z zielonogórskiego. Po polskiej stronie przyjęta została bowiem podstawowa zasada, iż Euroregion NYSA jest strukturą otwartą dla wszystkich podmiotów komunalnych, które z jednej strony gotowe są identyfikować się z nadrzędnymi celami i samą ideą "euroregionów", z drugiej zaś, widząc w tych działaniach własny interes, zechcą praktycznie włączyć się w to szczególne przedsięwzięcie. Wykaz gmin polskich, które obecnie tworzą Stowarzyszenie G.P.ERN, czyli polski podmiot prawny w trójstronnej współpracy Euroregionu NYSA - zawiera tabela 1.

Struktura organizacyjna

Strukturę organizacyjną przedstawia - również według stanu "wyjściowego" - rycina 2. Także w tym przypadku należy podkreślić elastyczność i pewną ewolucyjność, która towarzyszy procesowi instytucjonalizacji ERN. Podstawowymi organami całej trójstronnej wspólnoty są:

- Rada Euroregionu,
- Prezydium Euroregionu,
- Sekretariat Euroregionu,
- Grupy Robocze Euroregionu.

Rada ma status quasi-parlamentu i jest najwyższym organem ERN. Ustala kierunki wspólnych działań, hierarchizuje zadania, ma też decydować o ewentualnym założeniu wspólnego funduszu oraz o warunkach ko-

Tabela 1

Wykaz gmin należących do Stowarzyszenia Gmin Polskich Euroregionu "Nysa"

L.p.	Nazwa gminy	Powierzchnia w ha	Ludność w tys.
Gminy miejskie			
1.	Bolesławiec	2 281	44 711
2.	Jelenia Góra	8 780	93 213
3.	Karpacz	3 796	5 602
4.	Kowary	3 739	12 865
5.	Lubań	1 612	24 323
6.	Szklarska Poręba ¹	7 555	8 298
7.	Świeradów Zdrój	2 077	5 029
8.	Wojcieszków	3 216	4 151
9.	Zawidów	607	4 849
10.	Zgorzelec	1 586	36 579
Łącznie:		35 249	239 620
Gminy miejsko-wiejskie			
11.	Bogatynia	13 617	26 611
12.	Gryfów Śląski	6 661	11 131
13.	Leśna	10 450	11 127
14.	Lubawka	13 808	12 423
15.	Lubomierz	13 039	6 629
16.	Mirsk	18 644	9 685
17.	Nowogrodziec	17 626	14 616
18.	Pieńsk	11 040	10 249
19.	Węgliniec	33 844	9 443
20.	Wleń	8 600	5 122
Łącznie:		147 329	117 036
Gminy wiejskie			
21.	Janowice Wielkie	5 809	4 133
22.	Jeżów Sudecki	9 438	6 775
23.	Kamienna Góra	15 810	8 463
24.	Marciszów	8 198	5 040
25.	Mysłakowice	8 875	10 265
26.	Olszyna	4 716	7 046
27.	Osiecznica	43 707	5 317
28.	Podgórzyn	8 247	7 958
29.	Siekierczyn	4 955	4 710
30.	Stara Kamienica	11 046	5 218
31.	Sulików	9 522	5 991
32.	Zgorzelec	13 595	7 080
33.	Przewóz ²	17 832	3 304
Łącznie:		161 750	80 300
RAZEM:		344 328	436 956

1. Szklarska Poręba zgłosiła akces do Stowarzyszenia GPERN 30.12.1993 r., a formalne przyjęcie nastąpiło 21.04.1994 r.

2. Przewóz (woj. zielonogórskie) jest pierwszą gminą - Członkiem Stowarzyszenia GPERN spoza terenu woj. jeleniogórskiego.

rzystania z niego. Rada składa się z 30 członków, przy czym każda ze stron - poprzez własne procedury w ramach samorządności terytorialnej - dokonuje suwerennie obsadzenia 10 mandatów w składzie Rady. W sposób oczywisty funkcjonuje tu kadencyjność, zgodna z rytmem wyborów komunalnych w każdym z trzech krajów.

Prezydium Euroregionu NYSA jest jego reprezentacją polityczną. Tworzą je wymienione w pierwszej części niniejszego materiału trzy kluczowe postacie, które współorganizowały Euroregion NYSA. Tworzą one równocześnie powiązanie pomiędzy komunalnymi strukturami ERN a instytucjami i organami administracji państwowej, tak na szczeblach regionalnych, jak i centralnych. W przypadku polskiego członka Prezydium - p. Jerzego Nalichowskiego, Wojewody Jeleniogórskiego - jego umocowanie w strukturze ERN wynika ze statusu członka honorowego Stowarzyszenia Gmin Polskich ERN oraz stosownej uchwały podjętej przez najwyższy organ Stowarzyszenia - Krajową Konferencję Gmin Polskich ERN. Prezydium ERN, w swoim formalnym 3-osobowym składzie, w zasadzie już się nie spotyka, jak to miało miejsce w fazie narodzin ERN. W praktyce funkcjonuje tzw. Poszerzone Prezydium, w skład którego wchodzi dodatkowo z każdej ze stron przewodniczący poszczególnych związków komunalnych (w naszym przypadku - prezes Stowarzyszenia G.P.ERN, Poseł Marcin Zawila z Jeleniej Góry) oraz trzech etatowi koordynatorzy - sekretarze ze strony czeskiej (p. Jaroslav Zamecnik), niemieckiej (p. Gerhard Watterott) oraz niżej podpisany ze strony polskiej. To 9-osobowe gremium tworzy w praktyce "sztab" dyskutujący główne problemy, przygotowujący kolejne posiedzenia Rady ERN oraz kierujący ich przebiegiem.

Działania, zarówno członków Rady jak i Prezydium, mają charakter aktywności przebiegającej w ramach podstawowych powinności służbowych poszczególnych osób na ich codziennych stanowiskach pracy. Równocześnie jest to praca daleko wybiegająca poza standardowe zadania stanowisk wojewody czy burmistrza i z tego punktu widzenia oznacza to ich duży wysiłek społeczny.

Sekretariat Euroregionu tworzy trzech, upoważnionych przez poszczególnych krajowych mocodawców, koordynatorów. Ich praca przebiega zarówno na terenie własnym, czemu służą krajowe sekretariaty (w przypadku strony polskiej - biuro w Jeleniej Górze, ul. Wolności 2, tel. i fax. - 220-45), jak i na obszarze całego Euroregionu NYSA. Wspólna siedziba ERN usytuowana jest obecnie w Żytawie, w niemiec-

kim biurze koordynacyjnym. Sekretariat stanowi stały organ koordynujący i wykonawczy w Euroregionie NYSA. Praca sekretarzy-koordynatorów jest finansowana z budżetów każdego z trzech związków komunalnych.

Grupy robocze Euroregionu zostały utworzone z myślą o pilotowaniu i rozpracowywaniu merytorycznych problemów stanowiących obszar wspólnych zainteresowań i działań. Również w tym przypadku życie wnosi różne korekty do założeń przyjętych w fazie wstępnej. Przyjęty podział pierwotny na 7 grup roboczych (patrz ryc. 2) nie do końca się sprawdził. Z dużym opóźnieniem rozwija się praca G.R. nr 5 (Bezpieczeństwo, ochrona przed katastrofami); nie została w gruncie rzeczy utworzona trójstronna G.R. nr 7 (Administracja państwowa i samorządowa). Z kolei, duża aktywność środowisk związanych ze sportem i turystyką sprawiły, że Rada ERN postanowiła powołać dwie samodzielne grupy robocze właśnie w tych dziedzinach. Otrzymały one odpowiednio numery 8 i 9. Równocześnie istnieje naturalna tendencja do zawiązywania się kolejnych grup roboczych. Np. po stronie polskiej faktycznie powstała już G. R. nr 10 (Nauka); prowadzone są też wspólne działania, w wyniku których z pewnością powstaną: G. R. nr 11 (Komisja historyczna) i 12 (Statystyka).

Polski podmiot uczestniczący w tworzeniu Euroregionu NYSA to, wymienione już kilkakrotnie, Stowarzyszenie G. P. ERN, które ma swoją własną strukturę wynikającą ze statutu. Stowarzyszenie zostało zarejestrowane 25.09.1992 r. postanowieniem Sądu Wojewódzkiego w Jeleniej Górze.

Stowarzyszenie ma swój organ najwyższy - Krajową Konferencję Stowarzyszenia Gmin Polskich Euroregionu NYSA oraz wykonawczy - 10-osobowy Konwent, tożsamy z polskim członem Rady ERN. Działalność Stowarzyszenia jest kontrolowana wewnętrznie przez Komisję Rewizyjną. Merytoryczna aktywność w poszczególnych dziedzinach i nurtach problemowych to głównie sfera działania grup roboczych, pochodzących z dobrowolnego doboru, zgodnie ze zgłoszeniami poszczególnych gmin członkowskich. W pracy grup uczestniczą: przedstawiciele rad gminnych, fachowcy zawodowo związani z poszczególnymi dziedzinami, członkowie organizacji zawodowych i społecznych, przedstawiciele administracji państwowej, wolontariusze i in.

Funkcjonowanie

Zasady, na których opiera się trzyletnia już działalność to przede wszystkim dobrowolność oraz pilnie przestrzegane równopartnerstwo we wdrażaniu i realizowaniu tej szczególnej inicjatywy.

Jako dalsze kanony funkcjonowania ER należy wymienić zasady:

- konsensusu,
- parytetu,
- rotacji.

Zasady te nie wymagają szczegółowych wyjaśnień. Można tu jedynie, tytułem ilustracji, podać, iż zasada "rotacji" w praktyce przejawia się w tym, że kolejne sześć posiedzeń Rady ERN odbyło się w Żytawie (21.12.91), Libercu (luty '92), Jeleniej Górze (październik '92), Kamenz (wrzesień '93), Jeleniej Górze (grudzień '93) i Jabloncu n.N. (19.03.1994). Podobnie zmieniają się miejsca obrad Prezydium, grup roboczych, a także Sekretariatu, który ma wprawdzie stałą siedzibę w Żytawie, ale wielokrotnie spotykał się także na terenie strony czeskiej i polskiej.

Zasada "konsensusu" nastrocza często realnych trudności, zwłaszcza tam, gdzie przedmiotem rozmów, czy negocjacji, są żywotne interesy poszczególnych stron, często nie pokrywające się ze sobą lub wręcz rozbieżne.

Rozwój działalności ERN w pierwszym okresie oznaczał potrzebę koncentrowania wysiłków głównie na pracy organizacyjnej, na wyjaśnianiu elementarnych kwestii prawnych, budowaniu struktur, pozyskiwaniu sojuszników, tworzeniu właściwego klimatu wokół tego przedsięwzięcia, tak w społecznościach lokalnych, jak i wśród parlamentarzystów, organów administracji rządowej itp. Siłą rzeczy, w mniejszym stopniu możliwe było pełne i efektywne skupienie się na rozwiązywaniu konkretnych problemów "tu i teraz", czyli na tych zadaniach, dla których w istocie Euroregion powołano do życia. Nie oznacza to bynajmniej, iż merytoryczna działalność nie zaistniała w ogóle. Szczególnie dobrym przykładem może być środowisko naukowe. Od samych narodzin tej idei przedstawiciele uczelni z Jeleniej Góry, Liberca, Żytawy i Görlitz "znaleźli drogę do siebie" i bardzo aktywnie podjęli szeroko zakrojoną wspólną działalność. Przejawem tego jest utworzenie w Libercu wspólnego Centrum Koordynacji Badań Szkół Wyższych ERN, powołanie do życia Międzynarodowego Instytutu Szkół Wyższych, liczne seminaria, konfe-

rencje, warsztaty, wspólne programy badawcze, plany wydawnicze itp. Podobnie ciekawie rozwija się działalność środowisk i instytucji zajmujących się turystyką, sportem, ekologią, służbą zdrowia i in.

Funkcjonowanie Euroregionu NYSA oznacza jednak także ustawiczną pracę koncepcyjną nad strategicznymi wizjami rozwoju tych ziem. Jest ona udziałem fachowców pracujących w G.R. nr 2 (Planowanie regionalne) i G.R. nr 4 (Gospodarka); również i tu z niebagatelnym udziałem środowisk naukowych. Opracowane w latach 1992-1993 *Studium koncepcyjne rozwoju gospodarczego Euroregionu NYSA* (firma DORNIER w kooperacji z planistami z Jeleniej Góry oraz Liberca) zostało, jakkolwiek nie bez kontrowersji i zastrzeżeń, zaakceptowane przez Radę ERN, jako ważny, pierwszy dokument zawierający opis "punktu wyjścia", jak i specyfikację najważniejszych kierunków wspólnej, długofalowej działalności. Jego częścią jest także lista ponad 70 zadań uznanych za priorytetowe z punktu widzenia interesów i preferencji rozwojowych wszystkich trzech stron, a także z punktu widzenia tego obszaru, traktowanego już, jako coraz bardziej wewnątrznie powiązana całość.

Jest rzeczą oczywistą, że realny wpływ na stopniowe przekształcanie tego terytorium wiąże się nie tylko z kwestią właściwego klimatu oraz optymalnych koncepcji i wizji; są to elementy konieczne ale nie wystarczające dla realizacji celów ERN. Podstawowa kwestia - pozyskanie na te cele niezbędnych funduszy - jawi się obecnie jako główne zadanie dla statutowych organów Euroregionu NYSA.

Podsumowanie

Euroregion NYSA był od początku odważnym eksperymentem, nowością w życiu tutejszych gmin i całego regionu - radykalnie odmienną i daleko wybiegającą poza doświadczenia i standard, funkcjonujące dotychczas na tych terenach.

Porównywanie ERN do transgranicznych wspólnot "euroregionalnych" rozwijających się od ponad 30 lat w krajach Europy Zachodniej jest tylko częściowo uprawnione. Procesy zachodzące dziś w skali globalnej dodatkowo nakazują ostrożność w adaptowaniu na nasz użytek różnych modeli i wzorów, które mogły się sprawdzać w innych warunkach. Nie znaczy to oczywiście, by z tamtych doświadczeń nie korzystać. Jednak konieczność bardzo indywidualnego traktowania tej szczególnej

inicjatywy (także dlatego iż stała się ona pierwszym obszarem takich doświadczeń w byłym bloku wschodnim) wydaje się oczywistością.

Narodzinom i funkcjonowaniu Euroregionu NYSA towarzyszyło, i nadal towarzyszy, szereg trudności. Pokonywanie rozlicznych przeszkód i barier jest niestety stałym elementem tego "eksperymentu". Niektóre z nich, takie jak stały problem braku funduszy, bariera językowa, niedoskonałości organizacyjne, deficyty informacji itp. mogą, przynajmniej w jakimś stopniu, być ograniczane wysiłkiem własnym twórców i realizatorów tej inicjatywy. Równocześnie jednak istnieją też bariery, których eliminowanie może następować jedynie w ogólnym długofalowym procesie transformacji i zmian zachodzących na innych poziomach i w innej skali. Mam tu na myśli redukcję tak widocznej dziś asymetrii w możliwościach, którymi dysponują strony ERN, wzajemne dostosowywanie systemów prawnych, czy wreszcie stopniowe usuwanie narosłych historycznie barier nieufności, urazów i fobii. Są to zmiany tyleż konieczne, co i trudno osiągalne, jeśli zważyć jak wielki i trudny gatunkowo "opór materii" towarzyszy tym wysiłkom.

Euroregion NYSA zaistniał i rozwija się równocześnie na dwóch jakże odmiennych poziomach. Z jednej strony, w obliczu tego co powiedziano wyżej, ma on znamiona szczególnej "misji" (zbliżanie społeczeństw i narodów, integracja europejska...), której pełnienie musi być zadaniem na lata i pokolenia i wymaga determinacji, cierpliwości oraz szczególnej wrażliwości. Z drugiej strony jednak musi istnieć także czysta "pragmatyka", konkret, czyli rozwiązywanie problemów palących "tu i teraz". Jest to absolutnie zrozumiałe oczekiwanie ze strony tych, którzy od trzech lat finansują ów "eksperyment", czyli społeczności gmin - członków Euroregionu NYSA.

Można, jak sądzę, zakładać, iż trzyletni okres rozwoju ERN - mimo szeregu niedosytów i rozczarowań (dla niektórych miał to być sposób na szybkie i pewne fundusze z Brukseli) - oznacza już istnienie dość solidnej bazy dla dalszych działań. Brak spektakularnych sukcesów, wywołujących zbiorowe euforie, nie zniechęca bynajmniej do szukania coraz to lepszych metod - a zwłaszcza środków - koniecznych dla realizacji zamierzeń nakreślonych w memorandum z maja 1991 r.

Literatura

1. Euroregion Neisse, grenzüberschreitende Kooperation im deutsch-polnisch-tschechischen Dreiländereck, 1992, Wirtschaftspolitische Diskurse, z. nr 28, Friedrich-Ebert-Stiftung,
2. Das Handbuch Euroregion Neisse '93, 1992, Verlag Achim Werner, Görlitz,
3. Henzler M., 1994, *Granice interesów*, Export-Import, Polityka, 23.07, Warszawa,
4. Jakubiec J., *Szansa czy utopia?*, 1992, Nowiny Jeleniogórskie, 21.12, Jelenia Góra,
5. Jakucki P., 1993, *Euroregiony: piąty rozbiór Polski*, Gazeta Polska, nr 4, Warszawa,
6. Koncepcja rozwoju gospodarczego dla Euroregionu NYSA, 1993 (t. I), 1994 (t. II), Dornier Deutsche Aerospace, Friedrichshafen,
7. Kończal B., 1993, *Nie bójmy się euroregionów*, Wieczór Wrocławia, 5-7.03, Wrocław,
8. Kosierkiewicz M., 1994, *Restrukturyzacja przemysłu w Euroregionie NYSA a ochrona środowiska*, praca magisterska napisana w Akademii Ekonomicznej im. O.Langego we Wrocławiu, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze, Jelenia Góra,
9. Krzemień E., 1992, *Europa regionów*, Gazeta Wyborcza, 22.10, Warszawa,
10. Krzemień E., 1993, *Granice dla ludzi*, Gazeta Wyborcza, 18.02, Warszawa,
11. Krystyniak K., 1994, *Zwischen Turów, Bolesławiec und Kamienna Góra*, Polen und Wir, nr 1,
12. Ludwig D., 1993, *Probleme der Internationalisierung externer Kosten der Umweltverschmutzung an der "Wohlstandsgrenze" zwischen Deutschland, Polen und der Tschechischen Republik*, Wirtschaftliches Konsilium der Euroregion NEISSE - Fachsektion Wirtschaft Hochschule für Technik, Wirtschaft und Sozialwesen Zittau/Görlitz, Zittau,
13. Martin A.D., 1993, *Szanse i problemy współpracy polsko-niemieckiej przy granicy zewnętrznej EWG, ze szczególnym uwzględnie-*

niem Euroregionu NYSA, praca dyplomowa napisana na Uniwersytecie Technicznym (T.U.) Berlin, (edycja w jęz. polskim, Fundacja F.Eberta, Warszawa),

14. Mazurski K., 1992, *Razem ku przyszłości - Euroregion Nysa i jego kłopoty z przyrodą*, Poznaj Swoj Kraj, nr 10, Warszawa,

15. Nalichowski J., 1993, *Euroregion NYSA; pierwszy w Polsce Euroregion funkcjonuje już drugi rok*, Euroregiony, Gliwice,

16. Nalichowski J., 1994, *Jelenia Góra - Wojewodschaft am Dreiländereck, 1994 - aus der Sicht des "Hausherren"*, Polen und Wir, nr 1,

17. *Neisse - Nisa - Nysa*, 1993, rozmowa z J. Jakubcem..., Biuletyn Stowarzyszenia Inicjatyw Polsko-Niemieckich, nr 5/17, Wrocław,

18. Pawłowski W., 1993, *Unia opłotków, Euroregiony: nowy rozbiór Polski?*, Polityka 27.02, Warszawa,

19. Piasek P., 1993, *Koalicja dwóch światów; co się komu z euroregionami kojarzy*, Gazeta Wyborcza 22.02, Warszawa,

20. *Planowanie przestrzenne w Polsce i w Niemczech*, 1993, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa oraz PLANCO Consulting GmbH, Essen,

21. *Pogranicze niemiecko-polskie jako problem polityki regionalnej*, 1992, Friedrich-Ebert-Stiftung, Przedstawicielstwo w Polsce oraz Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa,

22. Potocki A., 1993, *Potrzeba dobrej woli*, Rzeczpospolita, 3.03 Warszawa,

23. Siwek S., 1993, *Euroregiony - UD - PC - Polska*, Rzeczpospolita, 3.03, Warszawa,

24. *Statystyka w obszarach transgranicznych*, 1994, GUS, Warszawa,

25. *Strach potęgowany kompleksami*, 1993, rozmowa z prof. J. Kłoczowskim..., Rzeczpospolita, 7.03, Warszawa,

26. Sumień T., 1993, *Racja stanu czy emocje?*, Rzeczpospolita, 18.05, Warszawa,

27. Walcha H. (Hrsgb.), 1994, *Euroregion Neisse-Nisa-Nysa, Möglichkeiten grenzüberschreitender, kommunaler Zusammenarbeit*, Fundacja K. Adenauera, Sankt Augustin,

28. Warczak T., 1993, *Strach ma wielkie oczy; czy euroregiony doprowadzą do rozbioru Polski*, Słowo Polskie, 9.03, Warszawa,

29. *Westeuropa endet in Polen*, 1994, wywiad z Kurtem Biedenkopffem..., Der Spiegel, nr 27,

30. *Z myślą o przyszłości - kontrowersje wokół euroregionów*, 1993, rozmowa z J. Jakubcem..., Wieczór Wrocławia, 2.03, Wrocław,

Szereg dalszych artykułów n/t Euroregionu NYSA można znaleźć także w:

- Rynek Jeleniogórski (artykuły m.in. F. Adamczuka, Z. Przybyły, M. Kachniarza), Jelenia Góra,

- Biuletyn Informacyjny, Stowarzyszenie G.P.ERN (artykuły m.in. F. Zaborowskiego, J. Jakubca, J. Korzenia), Jelenia Góra.

Marian IWANEK

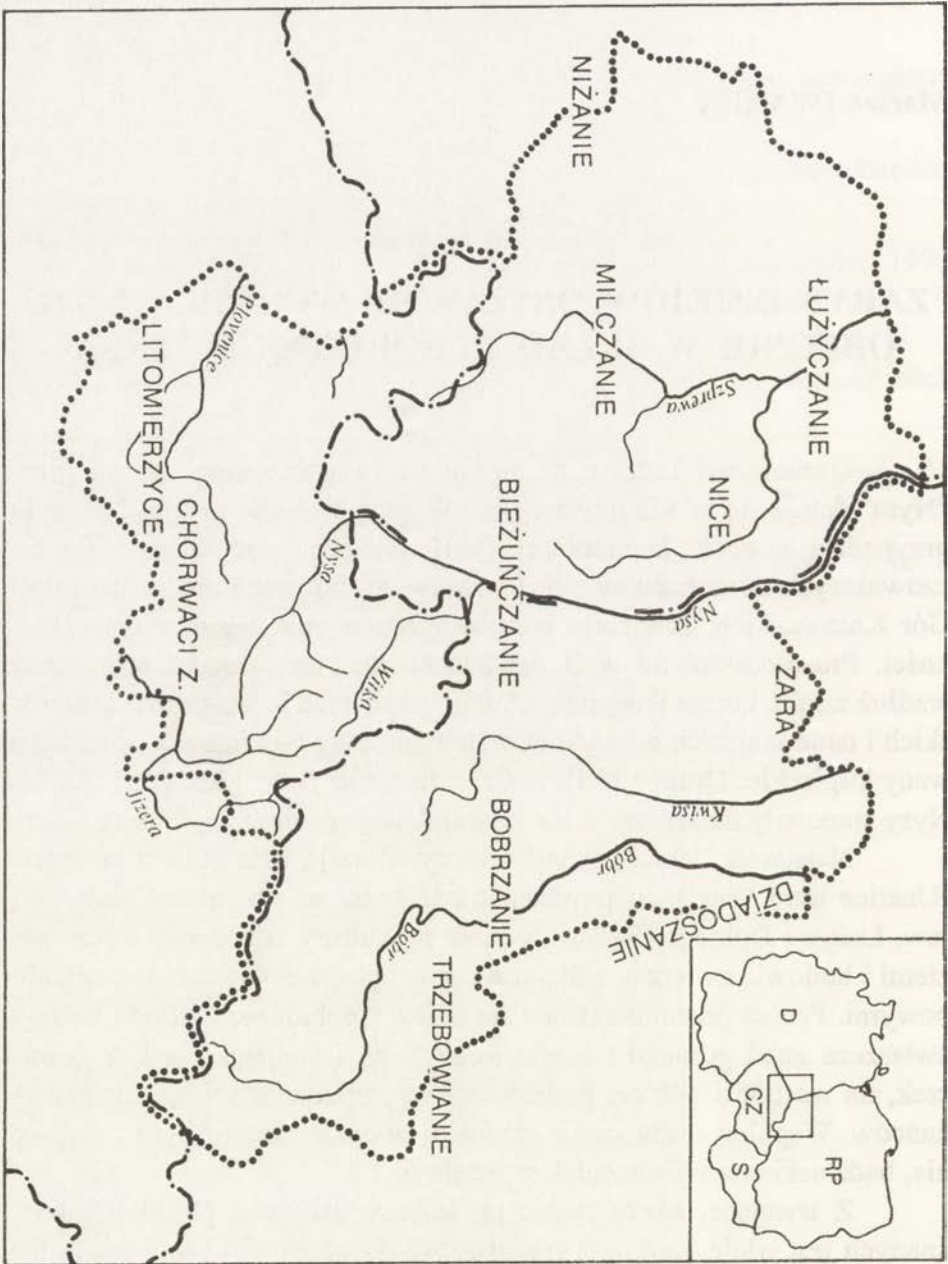
ZARYS DZIEJÓW OBSZARÓW WCHODZĄCYCH OBECNIE W SKŁAD EUROREGIONU "NYSA"

Osadnictwo ludzkie na obszarach współczesnego Euroregionu "Nysa" datuje się od kilku tysięcy lat. Według archeologów jego początki przypadają na epokę kamienia, tj. IV-II tysiąclecie pne. Obozowiska koczowniczych mieszkańców z tych czasów, zachowane m.in. w jaskiniach Gór Kaczawskich, zawierały wyroby z krzemienia, kwarcytu, jaspisu i kości. Prawdopodobnie w II tysiącleciu pne. terytoria te, jako leżące wzdłuż szlaku komunikacyjnego, biegnącego znan krain śródziemnomorskich i naddunajskich do wybrzeży Bałtyku, były odwiedzane przez karawany kupieckie. Drogi z Kotliny Czeskiej przez Bramę Łużycką i Dolinę Nysy stanowiły najkrótszy szlak komunikacyjny między tymi obszarami.

Najstarszą, lepiej znaną formą cywilizacji, była kultura unietycka (Unetice koło Pragi), rozpowszechniona m.in. na obszarze Czech, Moraw, Łużyc i Dolnego Śląska. Ludność tej kultury zajmowała się uprawą ziemi i hodowlą zwierząt, a otwarte osady były zabudowane domami słupowymi. Proces przemieszczania się ludów z południa i zachodu Europy, zwłaszcza znan górnego i środkowego Renu i Dunajca, wzdłuż dolin i rzek, na wschód i północ, powodował wypieranie osiadłych tam mieszkańców. Wspólną cechą kultur grzebalnych owych ludów było ciepłopalenie, bądź szkieletowy obrządek grzebalny¹.

Z trwającej około tysiąc lat kultury łużyckiej (1400-400 pne.) znanych jest wiele osad oraz cmentarzysk ciepłopalnych. Dominującą formą gospodarki było nadal rolnictwo i hodowla zwierząt; znana była też

¹ J. Kmiecński (red.), Pradzieje ziem polskich, t. I, cz. 2, Warszawa - Łódź 1989, ss. 410-411.

Ryc. 1. Plemiona słowiańskie zamieszkujące w X-XI w. obszary wchodzące obecnie w skład Euroregionu "Nysa"

umiejętność obróbki brązu i żelaza, technika wytwarzania glinianych naczyń kolorowych i handel w formie wymiany towarowej².

W połowie V w. pne. nastąpiła inwazja plemion scytyjskich, osiadłych na stepach nadczarnomorskich, które, jako ludność koczownicza, tworzyły prężne związki plemienne, a w napadach zbrojnych szukały łupów.

W następnych stuleciach przez terytoria dzisiejszego Euroregionu "Nysa" wędrowały plemiona Celtów, znane z monumentalnych rzeźb kultowych zachowanych w okolicach góry Ślęza. Zachowane wykopaliska informują o pobycie również Swewów, Lugiów, Gotów i Burgundów. Wszystkie one wywarły pewien wpływ na rozwój gospodarczy i kulturalny tych terenów.

W trwającej kilka stuleci epoce wędrówek ludów (IV-VI ne.) uderzenie Hunów ze wschodniej Europy na osiadłe między Łabą i Odrą plemiona germańskie spowodowało ich wędrówkę na południe i zachód, w stronę Imperium Rzymskiego, przyczyniając się do jego upadku. W następnych wiekach plemiona słowiańskie znad Wisły przesunęły się na zachód, obejmując swoim osadnictwem Połabszczyznę i Kotlinę Czeską, skąd przeniosły się na południe aż na wybrzeża Dalmacji i Półwysep Bałkański. W wyniku tych wielkich wstrząsów społecznych dokonał się podział Słowiańszczyzny na trzy odłamy - wschodni, południowy i zachodni. Wśród Słowian zachodnich wydzieliły się, sąsiadujące ze sobą, grupy plemion: czeskich, połabskich i polskich (śląskich).

Nad Sprewą i jej dopływami żyli Łuzycanie, posiadający w połowie IX wieku 30 warowni z głównym grodem "Liubusua". Na południe od nich, w dorzeczu górnego biegu Czarnej Elstery, żyli Milczanie, których głównym ośrodkiem był gród Budziszyn. Na zachód od Milczan, aż po rozległą dolinę Łaby, zamieszkiwali Nizanie. Na południe od Gór Izerskich mieszkały czeskie plemiona: Chorwatów, Pszowian i Litomierzyców. Terytoria nad Bobrem i Kaczawą zamieszkiwały śląskie plemiona: Trzebowian, Dziadoszan i Bobrzan, znane z zapisków z X i XI w. (ryc. 1). Poszczególne terytoria plemienne dzieliły nie uprawiane łąki i strefy lasów, miejscami dochodzące do 50 km szerokości. Wysoki poziom kultury rolnej tutejszych plemion zauważył kupiec żydowski podróżujący po tych ziemiach w 965 r.³

² *tamże*, ss. 620-621.

³ L. Leciejewicz, *Słowianie zachodni. Z dziejów tworzenia się średniowiecznej Europy*, Wrocław 1989, s. 56 i nast.

Okolo 623 r. terytoria te weszły w skład państwa Samona, kupca pochodzenia frankońskiego, który został obrany królem. W IX w. stanowiły część państwa wielkomorawskiego, będącego "ostatnią próbą połączenia w jedną całość Słowian zachodnich i południowych". Przyjęcie chrztu w latach osiemdziesiątych IX w. przez czeskiego księcia Borzywoja zapoczątkowało proces chrystianizacji tych terenów. Jego następcy, Wacław Święty oraz książęta Bolesławowie i Henryk, kontynuowali to dzieło i jednoczyli liczne plemiona w całość, pomimo tego, że w 929 r. Czechy stały się niemieckim krajem trybutarnym⁴.

W tym czasie, pomiędzy pozostałymi plemionami słowiańskimi a ich germańskimi sąsiadami - Turyngami, dochodziło do sporów i wojen. Cesarz Karol Wielki i jego spadkobiercy dążyli do opanowania pogranicznych terytoriów słowiańskich. W tym celu tworzone marchie - pograniczne strefy obronne i budowano twierdze. Powstałe w sto lat później państwo niemieckie pod wodzą króla Henryka I Ptasznika zimą 928/29 r. przystąpiło do inwazji na ziemie Słowian nadłabskich. Niemcy zmusili ich do płacenia danin zwanych trybutem. Jedynie Milczanie dłużej bronili swojej niezależności, opierając się do 990 r.

Ostatecznie w X w. ukonstytuowały się dwa organizmy państwowe - Polska i Czechy, oddzielone od siebie m.in. Sudetami Zachodnimi. Natomiast sąsiednie Góry Kruszcowe oddzielały od siebie ziemie czeskie od terytoriów germańskiego Vogtlandu. Na wschodzie rzeka Kwis stanowiła naturalną granicę pomiędzy ziemiami plemion śląskich, które weszły w skład państwa Piastów, a terytoriami skłóconych ze sobą plemion łużyckich. Te ostatnie stały się przedmiotem intensywnych zabiegów zbrojnych i dyplomatycznych przyszłych władców niemieckich, czeskich i polskich.

W pierwszych latach naszego tysiąclecia książę Polski Bolesław Chrobry przejął na krótko Czechy, a potem Łużyce i Marchię Miśnieńską, aż po Czarną Elstrę. Potwierdził to pokój zawarty w 1018 r. w Budziszynie; jednakże w kilka lat później (1031 r.) wpływy polskie na tych obszarach wygasły.

Zajmowanie przez feudałów niemieckich ziem Serbów, mieszkających między Soławą, Nysą, Kwisą i Bobrem, trwało kilka stuleci, osiągnąwszy ostateczny cel w XIII w. Proces ten składał się z dwóch faz. Pierwsza faza to napływ na te ziemie niemieckiego rycerstwa i duchowieństwa (XI-XII w.). W fazie drugiej (XII-XIII w.) napłynęło niemieckie chłopstwo

⁴ R. Heck, M. Orzechowski, *Historia Czechosłowacji*, Wrocław 1969, s. 32.

two, rzemieślnicy i kupcy. Na same tylko terytorium Łużyc napłynęło około 120-350 tys. chłopów niemieckich z Dolnej Saksonii, środkowych Niemiec i wschodniej Frankonii. Proces ten zakończył etap kształtowania się ustroju feudalnego na tych terenach⁵.

Z tych czasów, z lat 1144 i 1187, pochodzą fragmentarycznie zachowane informacje o tajemniczym "kraju Zagosd", stanowiącym część diecezji miśnieńskiej, którego ośrodkiem miał być "mons Syden" - dziś Zawidów. Przypuszczalnie jego obszar rozciągał się na południe od Zgorzelca, między Kwisą a Nysą Łużycką; na południu sięgał do Frydlantu w Czechach i dalej poprzez Żytawę na zachód aż do Dolgowitz.

W XIII wieku funkcjonowały już dobrze rozwinięte miasta Budziszyn (Bautzen), Zgorzelec (Görlitz), Żytawa (Zittau), Frydlant, Lubań, Kamienna Góra i Jelenia Góra. W obronie przed upowszechniającym się rozbójnictwem rycerzy-rabusiów, którzy na czele zorganizowanych przez siebie oddziałów zbójceckich grabili kupców, ich karawany, wsie i miasteczka, miasta łużyckie (Lubań, Lubij [Löbau], Kamieniec [Kamenz], Zgorzelec, Żytawa i Budziszyn) w 1346 r. utworzyły Związek Sześciu Miast, który przetrwał dwieście lat.

W 1319 r. piastowski książę jaworski Henryk (1312-1346) został zwierzchnikiem całych Łużyc i Ziemi Lubuskiej, które przejął po śmierci bezdzietnego księcia Waldemara Askańczyka, jako jego najbliższy krewny. Z tego powodu powstał zatarg z królem Czech Janem Luksemburgiem, który także miał pretensje do tych ziem. Spór zakończył się ugodą, Henryk zatrzymał tylko połowę Łużyc ze Zgorzelcem oraz okręg żytawski jako wiano swojej żony Agnieszki, córki króla czeskiego Wacława II. Używany po dzień dzisiejszy herb Żytawy (Zittau), najstarszy ze wszystkich miejskich herbów łużyckich obok litery "Z" i dwu ogoniastych lwów czeskich ma dwa orły śląskie, które symbolizują władzę nad tym miastem księcia jaworskiego Henryka i jego udział (1337 r.) w zniszczeniu raubritterskiego zamku w Tollenstein⁶. Po śmierci tego księcia, administrowane przez niego ziemie łużyckie wróciły do króla Jana, który też wkrótce zginął w bitwie pod Crecy.

W latach 1377-1396 Zgorzelec (Görlitz) był stolicą księstwa (tworzyło go ponad 200 wsi) wydzielonego z części Łużyc przez Karola IV Luksemburga dla jego najmłodszego syna Jana. W sto lat później był on już największym miastem na obszarze między Lipskiem a Wrocławem.

⁵ J. Sołta, *Zarys dziejów Serbołużyczan*, Wrocław 1984, s. 18.

⁶ Zittau, 1992, s. 4

wiem, a prowadzący przez nie szlak handlowy, tzw. droga królewska - "via regia" (Hohe Strasse), jeszcze bardziej wzmocniła jego pozycję wśród innych miast tego obszaru.

Od tego też mniej więcej czasu, aż po lata wojny trzydziestoletniej, Łużyce stanowiły lenno osobiste cesarzy niemieckich, najprzód z rodziny Luksemburgów, a potem (od 1526 r.) Habsburgów. Podobna była sytuacja prawna ziem śląskich; księstwo świdnicko-jaworskie od 1392 r. było prawnie lennem królów czeskich, którymi byli z reguły cesarze niemieccy (z wyjątkiem pewnych okresów w XV w.).

Jeszcze w XIII w. powstały na tym obszarze wielkie kompleksy dóbr ziemskich z ośrodkami w Oybinie, Hammerstein, Grafenstein, Rohau i Frydlancie. W latach 1267-1609 tereny nad górną Nysą stanowiły własność wpływowej rodziny Dohna z ośrodkiem w zamku Grafenstein (po czesku Grabstejn). Duże znaczenie na Łużycach miały rodziny rycczy: Kamenz, Gersdorffów, Penzingów i szereg mniej zamożnych, jak: Opalowie czy Kyawowie⁷. Na ziemiach czeskich najbogatsze były niemieckie rodziny Wartenbergów, von der Duba, Auerspergów czy Markwarticów. W księstwie świdnicko-jaworskim, obok piastowskich kompleksów książęcych, duże majątki ziemskie posiadały rodziny: Hobergów, Liebenhalów i Schaffgotschów.

Nierozerwalnie związane z dziejami tego obszaru były klasztory męskie i żeńskie. Franciszkanie byli obecni w Zgorzelcu (Görlitz), Żytawie (Zittau) i Lwówku, dominikanie w Bolesławcu, cystersi w Krzeszowie koło Kamiennej Góry i w Cieplicach koło Jeleniej Góry. Cysterki posiadały dwa klasztory - w Marianthal (od 1234 r.) i w Marienstern (od 1248 r.), magdalenki w Lubaniu i Nowogrodźcu nad Kwisą, zaś benedyktyнки w Lubomierzu. W XV w. klasztorne dobra ziemskie stanowiły największe kompleksy feudalne.

W XIV i XV w. nastąpiła bardziej intensywna akcja osadnicza wokół Gór Izerskich; pierwsze zachowane informacje o Libercu pochodzą z 1352 r., Jabloncu z 1356 r., zaś Szklarskiej Poręby z 1366 r.

Wojny husyckie i walki wewnętrzne między zwolennikami różnych władców spowodowały zrównanie z ziemią wielu osad i miasteczek (m. in. - w latach 1429-31 - Kamieńca (Kamenz), Bannstadu, Zawidowa, Leśnej i Lubania). Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła dopiero w XVI w., kiedy szlachta północno-czeska zaczęła osadzać - w swoich dobrach leśnych - hutników - szklarzy i górników (sprowadzanych z nie-

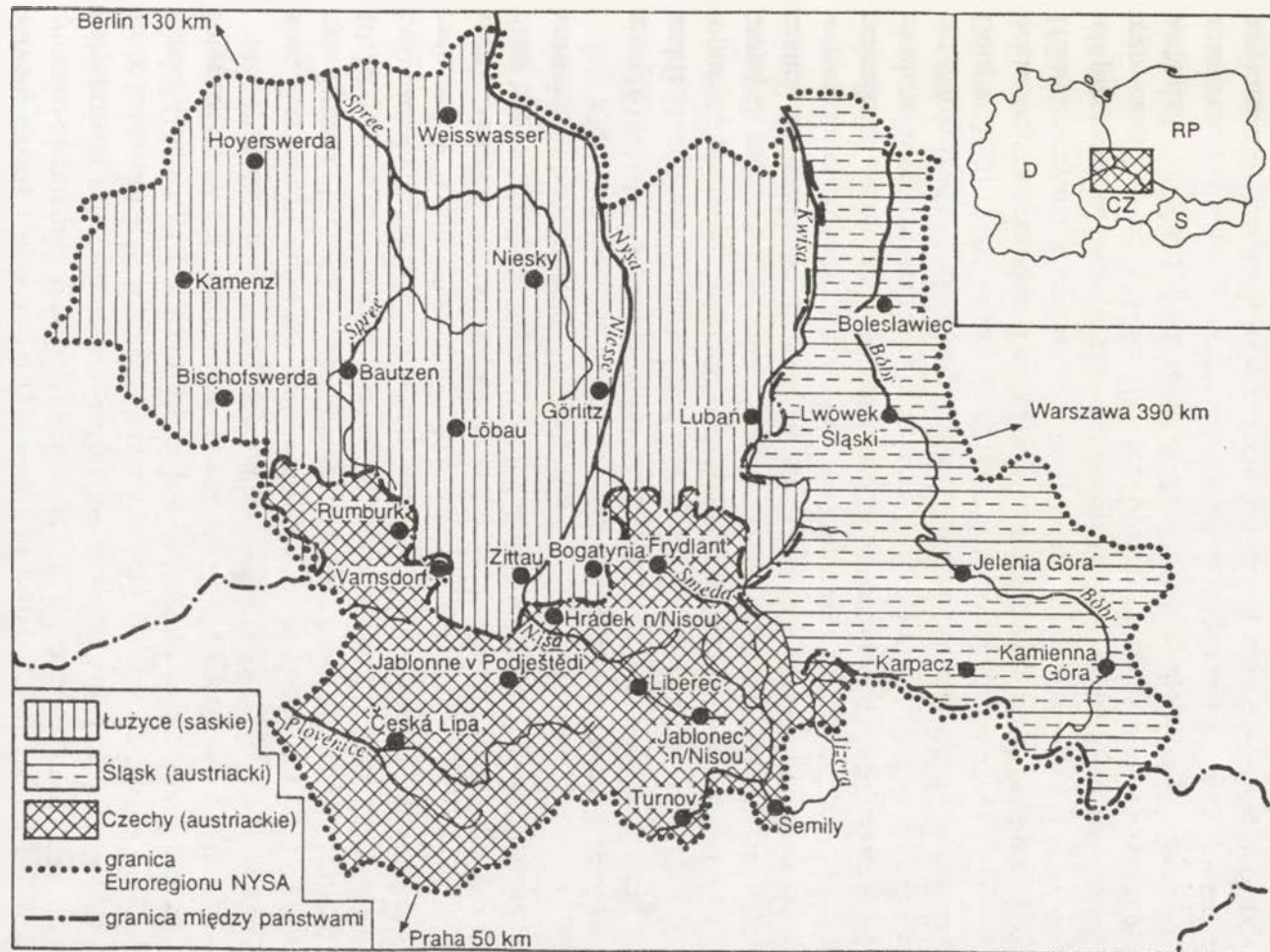
⁷ Sachsen. Herausgegeben von dr Walter Schlesinger, Stuttgart 1965.

dalekich Gór Kruszcowych), poszukujących złota, drogich kamieni, rud ołowiu, cynku i żelaza. W tym czasie najbardziej wpływową rodziną rycersko-ziemiańską byli Bibersteinowie z Frydiantu. Ich dobra obejmowały prawie całe południowo-zachodnie terytoria Gór Izerskich, włącznie z Libercem i Jabluncem. Dopiero w XVI w., po wymarcu Bibersteinów (1558 r.) i przejęciu części ich dóbr przez Redernów, Liberec - dotychczasowa osada szklarska - uzyskał w 1577 r. prawa miejskie.

Przyjmowanie reformacji odbywało się spokojnie i bez wstrząsów. Pierwszym miastem opowiadającym się za Lutrem i jego nauką była Żytawa (1521 r.), a potem Budziszyn (1523 r.). W ciągu następnych 40 lat prawie cały ten obszar stał się protestancki. Około 1600 r. na Łużycach było już tylko 11 parafii katolickich; 7 w Budziszynie i okolicach, a 4 w "kraju żytawskim" (Marienthal, Krzewina, Zatonie i Działoszyn). Na terenie części Śląska (w księstwie świdnicko-jaworskim) katolicka była tylko część ludności w dobrach klasztornych cystersów krzeszowskich i benedyktynek lubomierskich.

Ogrom nieszczęść przyniosła tym obszarom wojna trzydziestoletnia (1618-1648). Przemierzające je wzdłuż i wszerz wojska cesarskie, saskie, brandenburskie, szwedzkie i polskie powodowały rozliczne okropności, pobierały rozmaite podatki, a żołnierze dopuszczali się zwyczajnych grabieży i gwałtów. Dziesiątki wsi uległo tak wielkiemu zniszczeniu, że urodzajne niegdyś ziemie "porosły wysokimi na dziewięć i więcej łokci kępami sosen, tak, że chaszczy tych nie sposób było przeniknąć wzrokiem"⁸. Mieszkańcy krajów niemieckich podzielili się na zwolenników protestanckiego elektora Fryderyka V z Palatynatu i cesarza Ferdynanda II Habsburga. Klęski wojsk protestanckich pod Białą Górą w 1620 r. spowodowały zajęcie protestanckich Czech przez katolickie wojska cesarskie. Posiłkujący cesarza elektor saski Jan Jerzy I w 1623 r. otrzymał w zastaw za pomoc Górne i Dolne Łużyce. Formalnie ich przekazanie, jako osobiste lenno dziedziczne, nastąpiło w 1635 r. Od tego czasu, przez prawie 100 lat, obszary dzisiejszego Euroregionu wchodziły w skład dwu państw. Ziemie na zachód od Kwisy były autonomiczną częścią elektoratu Saksonia, natomiast obszary Śląska i terytoria Gór Izerskich były częścią Królestwa Czeskiego, którego monarchami byli Habsburgowie, będący jednocześnie cesarzami niemieckimi (ryc. 2). Ustalona wówczas granica czesko-saska zachowała się w nie-

⁸ J. Sołta, *Zarys dziejów Serbołużyczan*, Wrocław 1984, s. 37.

Ryc. 2. Przynależność polityczna ziem - wchodzących obecnie w skład Euroregionu "Nysa" - po 1635 r.

zmienionym kształcie po dzień dzisiejszy i obecnie jest znana jako fragment granicy polsko-czeskiej.

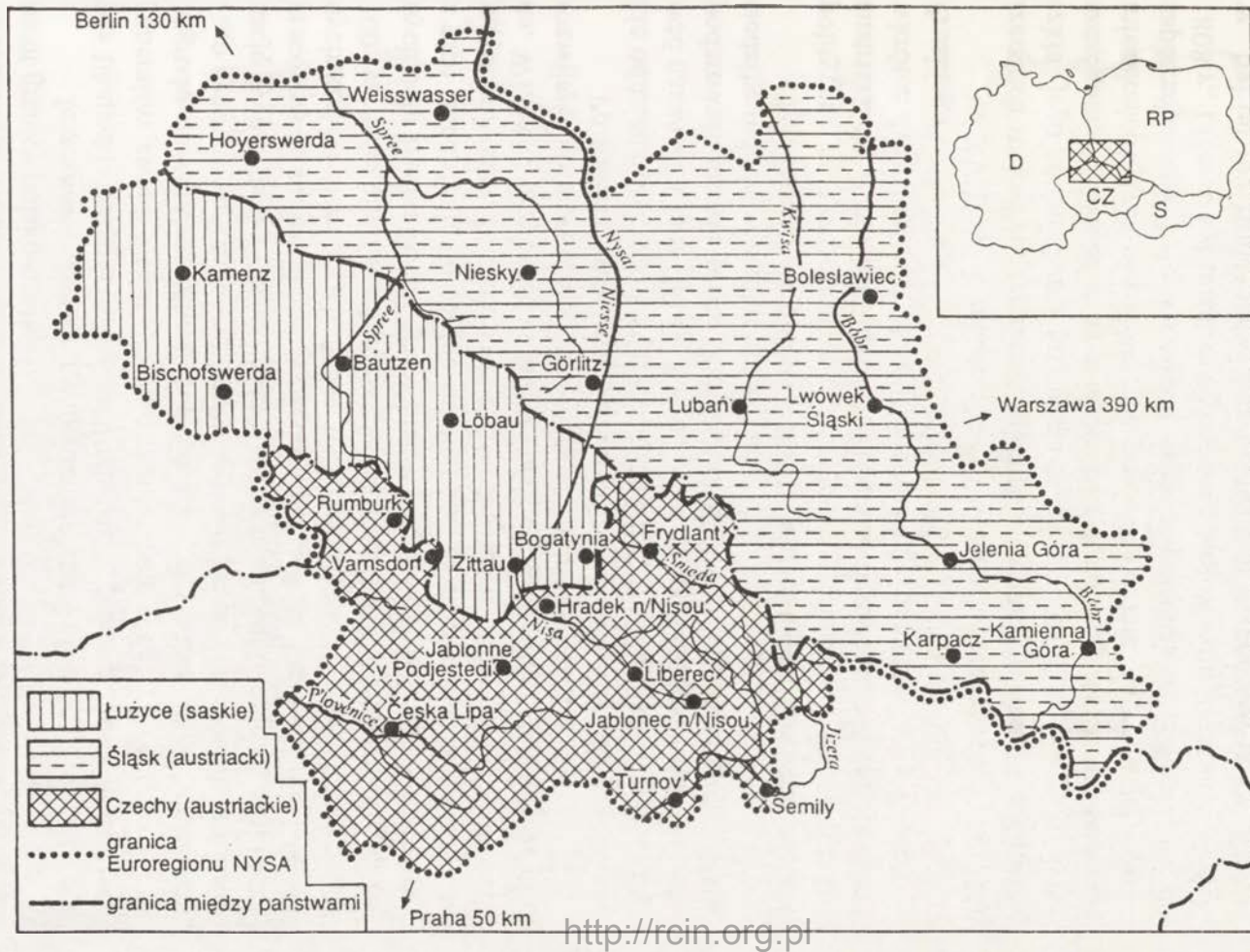
Jeszcze w czasie wojny trzydziestoletniej (1622 r.) Frydlant i dobra libereckie zakupił Albrecht Wallenstein, jeden z najwybitniejszych generałów swego wieku. Po jego morderstwie (1635 r.) otrzymał je, w nagrodę od cesarza, Maciej von Gallas - zwycięzca spod Nördlingen. Jego synowie kontynuowali, rozpoczętą już przez Wallensteina, rekatoliczację tych włości. Tysiące rodzin, w tym szczególnie setki zdolnych i pracowitych sukienników, wywędrowało stąd na Łużyce i dalej do innych krajów niemieckich. Tylko na terenie Saksonii osiedliło się ponad 100 tys. uciekinierów religijnych - "eksulantów". Z samych pogranicznych dóbr frydlańskich i libereckich wywędrowało 6980 osób. Niektórzy z nich osiedlili się po śląskiej stronie gór, dając początek takim osadom jak: Jagniątków, Michałowice, Szklarska Poręba (Marysin), czy Pobiedna. Wszędzie przybysze ci przyczyniali się do podniesienia gospodarki, rozwijając górnictwo, szklarstwo czy rzemiosła tkackie⁹.

Po śmierci ostatniego Gallasa (1757 r.) dobra frydlańsko-libereckie oddziedziczył jego kuzyn Christian Filip hr. Clam, który zaczął używać nazwiska Clam-Gallas. Potomkowie owego Christiana żyli tu i gospodarowali prawie przez 300 lat, aż do 1946 r., mając swą główną siedzibę rodową w zamku libereckim.

Tymczasem w połowie XVIII w. nastąpiły poważne zmiany polityczne na tych obszarach. W wyniku wieloletnich wojen prusko-austriackich, w latach 1740-1763, Śląsk stał się ostatecznie częścią Prus i wkrótce dwór berliński określił tę prowincję mianem "perły Królestwa Pruskiego".

W XVIII w. w miasteczkach i wioskach położonych u stóp Gór Izerskich rozkwitały rzemiosła szklarskie (produkcja różnych gatunków szkła, jego zdobnictwo i produkcja biżuterii szklanej), z których słynął szczególnie Jablonec a w nim rodzina Riedlów. Drugą specjalnością mieszkańców tych obszarów była produkcja sukna, na które największe zapotrzebowanie było w czasach wojen napoleońskich. Stąd też, już od 1808 r., Liberec był miastem słynącym z targów tymi towarami. W XIX w., był on (po Brnie) największym miastem przemysłowym w Królestwie Czeskim. Jednakże, niezależność od ziemskiej włości feudalnej przyniosła miastu dopiero rewolucja 1848 r.; w następnych dziesięcioleciach utrwałała się jego niezależność ekonomiczna.

⁹ T. Steć, W. Walczak, *Karkonosze*, Warszawa 1962, s. 128.

Ryc. 3. Przynależność polityczna ziem - wchodzących obecnie w skład Euroregionu "Nysa" - po 1815 r.

W okresie wojen napoleońskich, Łużyce (jako teren wielokrotnych przemarszów, obozowania, rekwizycji bydła i żywności przez wojska saskie, pruskie, francuskie i rosyjskie) były obszarem szczególnie dotkniętym działaniami wojennymi. Przez kilka miesięcy w Żytawie (Zittau) i jej okolicach w 1813 r. stacjonowały wojska polskie, w liczbie 30 tys. żołnierzy, pod dowództwem księcia Józefa Poniatowskiego¹⁰. Bitwa pod Budziszynem (Bautzen), rozegrana w dniach 20-21 maja, w tymże samym roku, pod wodzą samego Napoleona, była jednym z ostatnich jego zwycięstw.

Na mocy postanowień kongresu wiedeńskiego Saksonia została zobowiązana do przekazania Prusom przeszło połowy swego terytorium; m. in. całych Dolnych Łużyc i dwu trzecich Górnych Łużyc. Zostały wytyczone nowe granice trzech sąsiadujących ze sobą państw niemieckich - Austrii, Prus i Saksonii; zbiegały się one w okolicach Zawidowa (ryc. 3). Pruski obszar Łużyc został włączony do specjalnie utworzonej rejencji legnickiej w prowincji śląskiej; utworzono m. in. powiaty lubański, zgorzelecki, bolesławiecki, wojerecki i rotenburski. Pozostałą część Łużyc wcielono do rejencji frankfurckiej w prowincji Brandenburgia. Pozostała przy Saksonii część Łużyc Górnych tworzyła natomiast (od 1835 r.) okręg administracyjny z siedzibą w Budziszynie Bautzen), który w 1874 r. został podzielony na (istniejące do 1952 r.) powiaty, z siedzibami w: Budziszynie, Kamieńcu (Kamenz), Lubiju (Löbau) i Żytawie (Zittau)¹¹. Po kongresie wiedeńskim termin "Łużyce" stał się pojęciem raczej historycznym, używanym w odniesieniu do ziem margrabstw - dolnołużyckiego, z głównym ośrodkiem w Chociebużu (Cottbus) i górnołużyckiego, ze stolicą w Budziszynie. Stan ten trwa po czasy współczesne.

Rozwój tych terenów, hamowany różnymi czynnikami, przyspieszyła znacznie rozbudowa dróg żelaznych. Już od 1847 r. była czynna linia kolejowa Drezno-Budziszyn-Zgorzelec, od 1848 r. Drezno-Żytawa, 1859 r. Żytawa-Liberec, 1867 r. Zgorzelec-Jelenia Góra i Jelenia Góra-Wrocław, 1868 r. Berlin-Zgorzelec, a 1875 r. Zgorzelec-Żytawa. W 1882 r. do sieci kolejowej włączono Kowary, w 1890 r. Oybin i Jonsdorf, 1895 r. Karpacz, a 1905 r. Szklarską Porębę.

Ostatnie ćwierćwiecze XIX w. wpływało na tych obszarach pod znakiem rozwoju turystyki masowej. Natura hojnie wyposażyła te tereny

¹⁰ M. Jäkel, *Die polnische Besatzung in Zittau während des Waffenstillstandes Juni bis August 1813*, Oberlausitzer Heimat 1938, nr 11 i nast.

¹¹ Sachsen. Herausgegeben von dr Walter Schlesinger, Stuttgart 1965, s. LIX.

w krajobrazy wyjątkowej urody. Karkonosze, Góry Izerskie i Góry Żytawskie, z ich przepięknymi zamkami, pałacami, kościołami, uzdrowiskami i osobliwościami przyrody, stanowiły atrakcję turystyczną, będąc czynnikami ich dalszego rozwoju ekonomicznego i kulturalnego. Te procesy starały się przyspieszać liczne masowe związki i organizacje turystyczne. Jako pierwszy powstał w Jeleniej Górze (1880 r.) *Riesengebirgsverein* (Związek Karkonoski), który w latach 1881-1943 wydawał cenny miesięcznik *Der Wanderer im Riesengebirge* (Wędrowiec w Karkonoszach). Celem działania tej organizacji była "popularyzacja Sudetów w celu ułatwienia podróżowania i pobytu".¹² W leżącym z drugiej strony Gór Izerskich Libercu w 1884 r. powołano do życia *Der Deutsche Gebirgsverein für das Jeschken und Isergebirge* (DGV), który w kilka lat później liczył 208 kół i 15 326 członków oraz wydawał drukowany w Jabloncu własny rocznik (*Jahrbuch des Deutsche Gebirgsverein*).

Kulturalne ambicje mieszkańców tych ziem odzwierciedlały działania podejmowane przez placówki specjalistyczne - zespoły wydawnicze i drukarnie, trupy teatralne, towarzystwa muzyczne i śpiewacze, organizacje sportowe i inne. W XIX w. ukształtowały się tu liczne, dobrze zorganizowane szkoły średnie - gimnazja, a obok nich, jako pierwsze szkoły zawodowe, seminaria nauczycielskie (w 1811 r. w Żytawie [Zittau], w 1817 r. w Budziszynie [Bautzen] i Bolesławcu na Śląsku). W większych miastach, jak: Budziszyn, Zgorzelec (Görlitz), Żytawa, Liberec, Jelenia Góra i Bolesławiec, realizowano wielkie obiekty użyteczności publicznej - ratusze, teatry, muzea, domy towarowe i obiekty komunalne (parki, ogrody, komunikację miejską) itp. W przypadku Liberca ukoronowaniem wielkiej działalności inwestycyjnej była organizacja pierwszej międzynarodowej wystawy przemysłowej w 1906 r.

W końcu 1918 r., na obszarze współczesnego Euroregionu "Nysa", obok państwa niemieckiego, zaczęła się kształtować Republika Czechosłowacka. Na jej północnych terenach, ze względu na wysoki udział ludności niemieckiej, pojawiła się idea usamodzielnienia się, bądź autochtonizacji Niemców Sudeckich (*Deutschböhmen*), dla których głównym miastem był Liberec (Reichenberg). Jeszcze 6 stycznia 1918 r. działacze polityczni z tych ziem złożyli, na forum parlamentu austriackiego, projekt autonomii okręgów sudeckich, m. in. Liberca i Litomierzyc, aby, jak mówiono, "uwolnić" niemiecką ludność Czech przed "ob-

¹² E. Szczepański, *Towarzystwo Karkonoskie (1880-1945)*, w: Śląski Labirynt Krajoznawczy, nr I, 1989 ss. 75-86.

cym państwem i nędzą ekonomiczną". Skoro tylko rozeszły się wieści o proklamowaniu - w dniu 28 października 1918 r. - republiki czechosłowackiej, parlament Austrii - w dniach 12 i 22 listopada tegoż roku - uchwalił ustawy o organizacji "Wielkiej Austrii", w skład której miały wchodzić także te ziemie, a tutejsi Niemcy powołali swe władze. Jednakże sytuacja geograficzna i ekonomiczna tych obszarów była absurdalna, gdyż nie tylko nie miały one ze swym "macierzystym państwem" kawałka wspólnej granicy, lecz wprost przeciwnie, były oddzielone od siebie dziesiątkami i setkami kilometrów. W dniach 10-14 grudnia 1918 r. wojska czeskie łatwo obsadziły cały ten teren i rozpoczął się proces czechizacji tutejszego życia społecznego. Jednakże Niemcy nie pogodzili się z tym stanem, który "został im narzucony przez Czechów". Proponowano nawet włączenie tych ziem do Saksonii, ale wzgląd na konieczność uiszczania reparacji wojennych ochładzał te zapędy. Ostatecznie, traktat (z 10 września 1919 r.) podpisany w Saint German ustalał tu czeską państwowość. Tym niemniej przez wiele lat międzywojennych Liberec rządził się własnym specjalnym statusem.

W latach trzydziestych - na skutek kryzysu gospodarczego - nasiliły się idee separatystyczne w stosunku do Czech. Liberec stał się ponownie ośrodkiem ruchu włączenia Sudetów w skład Rzeszy. Duchowym przywódcą tego ruchu był Konrad Henlein (1898-1945), pochodzący z niedalekiego Rychnowa, pracownik banku i nauczyciel gimnastyki, a od 1933 r. przywódca Partii Sudeckoniemieckiej (SdP), która w wyborach w 1935 r. uzyskała 2/3 niemieckich głosów wyborczych i stała się uosobieniem ruchu pronazistowskiego na tych terenach¹³. W 1938 r. (po zawarciu układu monachijskiego) Sudety zostały włączone do III Rzeszy.

Po 1945 r. - w nowej sytuacji politycznej i ekonomicznej - tereny wchodzące obecnie w skład Euroregionu, wraz ze zmianą przynależności państwowej, stały się obszarem planowych, masowych ruchów ludnościowych. W latach 1946-47, z samych tylko północnych Czech, wysiedlono około 3 mln ludności niemieckiej. Podobny los spotkał ludność niemiecką zamieszkującą Dolny Śląsk. Na obszary te napłynęła ludność polska, czeska i słowacka. Była to największa w dziejach tych terenów wymiana ludności. Nowi mieszkańcy tych ziem względnie szybko dostosowali się do istniejących tu warunków bytu.

Okres powojenny przyniósł na tym obszarze dalszy silny rozwój przemysłu, w tym zwłaszcza paliwowo-energetycznego, co doprowadziło

¹³ R. Heck, M. Orzechowski, *Historia Czechosłowacji*, Wrocław 1969, ss. 313-315.

do silnego skażenia środowiska. Nowo powstałe, silnie strzeżone granice państwowe, spowodowały, iż tereny te stały się jeszcze bardziej peryferyjne, aniżeli kiedykolwiek wcześniej. Upadek systemu komunistycznego w Polsce, Czechosłowacji i NRD w 1989 r. wyzwolił nowe nadzieje na swobodne kontakty mieszkańców tych ziem ze sobą, na współpracę w likwidacji zagrożeń ekologicznych i na pielęgnowanie wspólnego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Zbliżaniu się do integracji z krajami Europy Zachodniej służy m.in. powołanie do życia - w maju 1991 r. - Euroregionu "Nysa", stowarzyszenia gmin, mającego ułatwiać nawiązywanie bezpośrednich kontaktów instytucjonalnych i osobistych jego mieszkańcom.

Literatura

1. Bötticher W., *Geschichte des Oberlausitzischen Adels und seiner Güter, 1635-1815*, Band I-IV, Görlitz 1912-1923,
2. Euroregion Neisse-Nisa-Nysa (folder) 1993,
3. Gąsowski J., 1964, *Dzieje i kultura Słowian*, Warszawa,
4. Jäkel M., 1938, *Die polnische Besatzung in Zittau während des Waffenstillstandes Juni bis August 1813*, Oberlausitzer Heimat, nr 11 i nast.,
5. Heck R., Orzechowski M., 1969, *Historia Czechosłowacji*, Wrocław,
6. Kaletynowie M. i T., Lodowski J., 1968, *Grodziska wczesnośredniowieczne województwa wrocławskiego*, Wrocław,
7. Kmiecinski J. (red.), 1989, *Pradzieje ziem polskich*, t. I, cz. 2, Warszawa - Łódź,
8. Knothe H., 1879, *Geschichte der Oberlausitzer Adels und seiner Güter von 13 bis gegen Ende des 16 Jahrhundert*, Leipzig,
9. Labuda G., 1964-1975, *Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny zachodniej*, Poznań,
10. Leciejewicz L., 1989, *Słowianie zachodni. Z dziejów tworzenia się średniowiecznej Europy*, Wrocław-Warszawa,
11. Łowmiański H., 1986, *Studia nad dziejami Słowiańszczyzny, Polski i Rusi w wiekach średnich*, Poznań,
12. Łużyce wschodnie. Ich przeszłość i zasoby krajoznawcze, 1975, Wrocław,
13. Mazurski K. R., 1980, *Między Nysą Łużycką a Kwisą* Wrocław,
14. Metsk F., 1965, *Wczesne osadnictwo serbołużyckie w zachodniej części województwa wrocławskiego*, w: Śląski Kwartalnik Historyczny, Sobótka, nr 1,
15. Nasz A., 1958, *Wpływ śląsko-łużyckiej rubieży leśnej na dynamikę procesów etnograficznych*, w: Śląski Kwartalnik Historyczny, Sobótka, nr 1,

16. Pieradzka K., 1947, *Piastowie śląscy na Łużycach do połowy XIV wieku*, Nauka i Sztuka,
17. Pieradzka K., 1948, *Historyczny rozwój zachodniej granicy Dolnego Śląska do początków czasów nowożytnych*, Przegląd Zachodni, nr 7/8,
18. Polska-Czechy. Dziesięć wieków sąsiedztwa, 1947, Katowice-Wrocław,
19. Sachsen, 1965, Herausgegeben von dr Walter Schlesinger, Handbuch der historischen Stätten, Stuttgart,
20. Soła J., 1984, *Zarys dziejów Serbołużyczan*, Wrocław,
21. Steć T., Walczak W., 1962, Karkonosze, Warszawa,
22. Szczepański E., 1989, *Towarzystwo Karkonoskie (1880-1945)*, w: Śląski Labirynt Krajoznawczy, nr I,
23. Szefer A., 1967, *Mniejszość niemiecka w Polsce i Czechosłowacji w latach 1933-1938*, Katowice,
24. Tyszkiewicz L., 1964, *Zachodni sąsiedzi plemion śląskich*, w: Śląski Kwartalnik Historyczny, Sobótka, nr 1/2.

Stanisław WAWRZY尼亚K

ZASOBY WALORÓW TURYSTYCZNYCH EUROREGIONU NYSA

I

W skład Euroregionu Nysa wchodzą:

- ze strony polskiej wszystkie gminy województwa jeleniogórskiego oraz gmina Przewóz z woj. zielonogórskiego;
 - ze strony czeskiej powiaty: Semily, Jablonec n/N, Liberec, Česka Lipa oraz część powiatu Děčín (rejon Šluknowa i Rumburka);
 - ze strony Niemiec powiaty: Bautzen, Bischofswerda, Görlitz, m. Görlitz, Hoyerswerda, Kamenz, Löbau, Niesky oraz Weisswasser.
- Łączna powierzchnia Euroregionu Nysa, zamieszkiwanego przez ok. 1.6 mln osób, wynosi blisko 11,4 tys. km².

Jest to obszar szczególnie bogaty w walory turystyczne sprzyjające rozwojowi różnych form turystyki. Dobrze rozwinięta sieć komunikacyjna czyni go łatwo dostępnym dla takich źródeł emisji ruchu turystycznego jak: Praga, Drezno, Lipsk, Wrocław, a nawet Warszawa i Berlin, nie licząc pomniejszych. Toteż ruch turystyczny rozwijał się tutaj od dawna, w miarę możliwości stwarzanych przez sytuację społeczno-polityczną i gospodarczą. Obecnie, dzięki współpracy międzyregionalnej, przed tym obszarem otwierają się nowe możliwości, a turystyka jest nie tylko ważnym czynnikiem rozwoju gospodarczego, lecz także uznanym czynnikiem integracyjnym, co jest szczególnie istotne dla regionów przygranicznych, w tym Euroregionu Nysa. Z tego powodu krótka, i z konieczności dość ogólna, charakterystyka i ocena zasobów walorów turystycznych tego terenu staje się ważnym punktem wyjścia do prac nad strategią rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego tego obszaru.

II

Można generalnie stwierdzić, że obszar Euroregionu Nysa jest atrakcyjny dla turystyki, przy czym na tę atrakcyjność składają się: zróżnicowane walory turystyczne, dostępność komunikacyjna (od głównych źródeł ruchu turystycznego), stan i standard infrastruktury turystycznej, dostępność administracyjno-polityczna i ekonomiczna. Rozwój infrastruktury turystycznej (zagospodarowania) występuje na ogół w dość ścisłej korelacji z walorami turystycznymi, przeto w klasyfikacji rejonów turystycznych te dwa czynniki zdecydowanie wpływają na wszelkiego typu rankingi dotyczące tego typu rejonów.

Warto przy tym zauważyć, że w ocenie zasobów walorów turystycznych występują pewne różnice metodologiczne między opracowaniami czeskimi, niemieckimi a polskimi. W opracowaniach polskich na uwagę zasługuje ocena zasobów walorów wypoczynkowych środowiska przyrodniczego i ograniczenia w ich wykorzystaniu (Z. Werner 1990) oraz prace dotyczące typologii i klasyfikacji walorów krajoznawczych (R. Przybyszewska-Gudelis 1979). W czeskich opracowaniach przeważa łączna ocena walorów rekreacyjnych (analiza wieloczynnikowa), która, w połączeniu z wielkością i charakterem infrastruktury turystycznej oraz analizą ruchu turystycznego, prowadzi do wyznaczenia rejonów turystycznych z określeniem ich funkcji i rangi (P. Mariot 1983, J. Riman 1982). W opracowaniach niemieckich występują liczne prace i studia cząstkowe dotyczące określonego typu walorów turystycznych, często pod kątem ich przydatności dla wybranych typów ruchu turystycznego. Syntezę tych opracowań można znaleźć w niepublikowanych opracowaniach planistycznych.

Chcąc przedstawić zasoby walorów turystycznych Euroregionu Nysa (E.N.), w sposób w miarę jednolity i porównywalny w trzech jego częściach, zastosowano następujący układ opisu:

- a) środowisko przyrodnicze, jego zagrożenia i ochrona, walory wypoczynkowe i krajoznawcze,
- b) środowisko kulturowe i jego walory turystyczne,
- c) próba podsumowania.

III

Znaczną część woj. jeleniogórskiego obejmuje obszar górski Sudetów (zajmujący ok. 65% jego powierzchni), na który składa się (S. Wawrzyniak 1977):

- Kotlina Jeleniogórska, będąca obniżeniem zapadliskowym o podłożu granitowym, pokrytym osadami lodowcowymi i rzecznyymi; silnie przeobrażona przez gospodarkę człowieka;

- od południa Kotlinę Jeleniogórską zamyka wysoki wał Karkonoszy, zbudowanych z granitów i skał metamorficznych, stanowiący najwyższą partię Sudetów. Tu również zaznaczyła się działalność lodowcowa, po której zachowały się kotły polodowcowe; niektóre z nich są zamknięte morenami czołowymi i wypełnione wodą (Wielki i Mały Staw). Lasy pokrywające Karkonosze osiągają górną granicę na poziomie ok. 1250 m npm. Są to lasy przeważnie jednogatunkowe (świerk), które zastąpiły pierwotny las mieszany. Tym niemniej można tu obserwować typową dla gór piętrowość roślinności, przy czym, pomimo niezbyt dużych wysokości, w Karkonoszach wyróżnić można także piętro roślinności subalpejskiej z relikdami arktycznymi i borealno - alpejskimi. Znaczna część Karkonoszy jest objęta ścisłą ochroną w ramach Parku Narodowego utworzonego w 1959 r. (powierzchnia 5569 ha);

- od zachodu Kotlinę Jeleniogórską zamyka pasmo Gór Izerskich ciągnące się (z obszernym Pogórzem Izerskim) aż do Bramy Łużyckiej. Charakterystyczne dla niego łagodne formy wierzchołkowe (na poziomie niewiele przekraczającym 1100 m npm.), słabo rozczłonkowane podłużnymi dolinami Kwisy i Małej Kamiennej, są porośnięte lasami. Pogórze charakteryzuje się występowaniem licznych kopuł i stożków powulkanicznych oraz przełomów rzek;

- Góry Kaczawskie zamykają Kotlinę Jeleniogórską od północy; zbudowane są przeważnie ze skał osadowych, paleozoicznych. Są one bogato urzeźbione, zwłaszcza w partiach grzbietowych sięgających do wysokości około 700 m npm. Pogórze Kaczawskie, dochodzące od strony północnej do Sudeckiego brzeźnego progu uskokowego, ma podobny charakter jak Pogórze Izerskie;

- Rudawy Janowickie, tworzące wschodnie zamknięcie Kotliny Jeleniogórskiej, ciągną się aż do Bramy Lubawskiej. Obszar ten, w przeważającej części zalesiony, charakteryzuje się silnym rozczłonkowaniem stoków i wierzchowiną zrównaną na poziomie 800 - 900 m npm;

- do obszaru górskiego woj. jeleniogórskiego wchodzi też zachodnia część Sudetów Środkowych, a w szczególności Kotlina Krzeszowska i Góry Krucze oraz Brama Lubawska, stanowiąca obszar graniczny między Sudetami Zachodnimi i Środkowymi.

Pogórza Sudeckie graniczą na północy z Niziną Śląską, której część wchodzi w obszar woj. jeleniogórskiego. Jest to fragment pradoliny Wrocławsko-Magdeburgskiej zasypanej w okresie ostatniego zlodowacenia stożkami napływowymi Nysy Łużyckiej, Kwisy i Bobru. Znaczna część tego obszaru jest pokryta lasami (Bory Dolnośląskie).

Od strony południowej (czeskiej) w skład E.N. wchodzi:

- niewielka zachodnia część Karkonoszy (gminy: Harachov, Rokytnice n/Jiz. i część Vitkovic), o budowie geologicznej jak w części polskiej, różniące się nieco warunkami klimatycznymi;

- dalej na południe występuje Czeski Raj, zbudowany głównie z piaskowców ciosowych, z licznymi formami wulkanicznymi i wzniesieniami o średniej wysokości - około 500 m npm;

- od zachodu Karkonosze sąsiadują z Górami Izerskimi (700 - 1120 m npm.) zbudowanymi głównie z paleozoicznych granitów i skał metamorficznych. W skład pogórza Izerskiego wchodzi: obniżenie Frydlańskie i Kotlina Liberecka, która od południowego zachodu jest zamknięta Pogórzem Jesztedskim, wchodzącym w skład Gór Łużyckich;

- dalej na południowy zachód (południowa i środkowa część powiatu Česká Lípa) rozciąga się wschodni kraniec Średniogórza Czeskiego o bardziej jednolitej budowie, aczkolwiek z zaznaczającymi się drobnymi formami morfologicznymi;

- na północ od tego obszaru rozciągają się Góry i Pogórze Łużyckie, rozdzielone granicą czesko - niemiecką (dobrze opisane przez K.R. Mazurskiego [1991]). Od strony zachodniej sąsiadują one z przepiękną Szwajcarią Saksońską i Czeską, wchodzącymi w części wschodniej w skład E.N. Po stronie czeskiej Góry Łużyckie wznoszą się od ok. 400 do 750 m npm., dochodząc maksymalnie do 1012 m npm. (Ještěd).

Obszar znajdujący się po stronie niemieckiej, oprócz Gór Żytawskich (pasmo Gór Łużyckich), sięgających przy granicy z Czechami do 750 m npm., wznosi się na południe od Budziszyna (Bautzen) na wysokość od poniżej 400 do powyżej 500 m npm. Dalej na północ, w kierunku Łużyc Dolnych, teren obniża się. Pojawiają się liczne, małe i większe stawy i jeziora. Jedynie na wschód i zachód od Budziszyna występują pojedyncze wzgórza powulkaniczne, wznoszące się na około 400 m npm.

Cały obszar E.N. jest stosunkowo dobrze zalesiony. W czeskiej części E.N. lasy zajmują przeszło 42% powierzchni, w polskiej 38,4%, a najmniej w części niemieckiej, bo tylko 33,6% powierzchni. Średnia dla całego E.N. wynosi 38,4% powierzchni zalesionej.

W wody powierzchniowe najbogatsza jest część niemiecka - prawie 3% całego terenu. Na drugim miejscu jest część czeska - 1,4%, a trzecim polska - 1,3%. Dla całego E.N. powierzchnia wód w stosunku do powierzchni całkowitej wynosi 1,9%.

Jeszcze jeden wskaźnik, obliczony na podstawie danych zamieszczonych w *Koncepcji rozwoju gospodarczego dla Euroregionu Nysa* (1993), wydaje się być dość istotny - chodzi o tereny chronione. Po stronie polskiej terenów chronionych jest stosunkowo najmniej, nieco ponad 545 km², co stanowi 12% powierzchni polskiej części E.N. Znacznie więcej jest po stronie czeskiej - 19,1% powierzchni terenu, a najwięcej w niemieckiej części E.N. - blisko 1070 km², t.j. 24,4% powierzchni terenu.

W polskiej części E.N., oprócz Karkonoskiego Parku Narodowego, do obszarów chronionych wchodzi Góry Izerskie i Rudawy Janowickie oraz duży obszar Przedgórze Karkonoskiego i Izerskiego, z częścią Kotliny Jeleniogórskiej, a ponadto część doliny Bobru oraz drobne fragmenty krajobrazu związanego z licznymi rezerwatami przyrody.

Po stronie czeskiej większe kompleksy obszarów chronionych występują w powiatach: Semily (35,6%), Jablonec (19,9%), Česká Lipa (17,6%) powierzchni powiatu. W powiecie Liberec oraz w rejonie Šluknova terenów chronionych jest już znacznie mniej, odpowiednio 13 i 7,3%.

Część niemiecka, w której prawie 1/4 powierzchni podlega ochronie, to przeważnie parki krajobrazowe (Landschaftsschutzgebiet), w obrębie których występują mniejsze parki narodowe i rezerваты biosfery. Największa powierzchnia ochrony krajobrazowej występuje w powiatach: Niesky 128 km² (24,6% pow. powiatu), Weisswasser 122 km² (23,2%), Bautzen 112 km² (16,2%). Udział terenów chronionych w pozostałych powiatach niemieckiej części E.N. jest już niewielki, od ok. 2 do 10%.

Fakt istnienia terenów chronionych nie oznacza braku zagrożeń ekologicznych. Występują one na niemal całym obszarze E.N., głównie w postaci zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego, zatrucia gleb i zanieczyszczeń wód powierzchniowych. Zwłaszcza zanieczyszczenia powietrza dwutlenkiem siarki i tlenkami azotu powodują zakwaszenie gleb

oraz silną degradację drzewostanu iglastego, prowadzącą - przy udziale szkodników biologicznych - do całkowitego zniszczenia lasu (zobacz fragmenty Gór Izerskich). Źródłem tych zanieczyszczeń jest przemysł, zwłaszcza paliwowo-energetyczny, oparty na węglu brunatnym, którego wydobycie i spalanie na obszarze w promieniu 100 - 150 km od centrum E.N. wynosi blisko 100 mln ton rocznie. Wprawdzie w ostatnich latach rozpoczęto stosowanie instalacji odsiarczających, lecz nadal zanieczyszczenie powietrza jest bardzo duże.

Większość rzek na obszarze E.N. zostało zakwalifikowane do III kl. czystości (dość znaczne zanieczyszczenie); tylko nieliczne odcinki mają klasę II, a górny bieg Nysy w pow. Jablonec i Mundau w rej. Śluknowa kwalifikuje się jako wody nie odpowiadające normom (kl.IV).

Powyższe, negatywne dla środowiska, czynniki w stosunkowo niewielkim stopniu wpływają na ograniczenie wykorzystania walorów turystycznych.

W ocenie walorów wypoczynkowych, przeprowadzonej przez Z. Wernera (1990), woj. jeleniogórskie (razem z gminą Przewóz) dysponuje łącznie 2240 km² terenów z walorami wypoczynkowymi o różnym stopniu przydatności, co stanowi blisko 50% polskiej części E.N. Najbardziej przydatne są tereny zaliczone do I kategorii. Zajmują one 410 km² i obejmują obszar Karkonoszy, łącznie z Przedgórzem, częściowo Góry Izerskie oraz fragmenty Kotliny Jeleniogórskiej. Druga i trzecia kategoria, o dużej i średniej przydatności dla wypoczynkowych form turystyki, obejmuje powierzchnię 880 km² (19,4% polskiej części E.N.). W jej skład wchodzi m.in. Rudawy Janowickie, Góry Kaczawskie, rejon Bolkowa, Kamiennej Góry i Lubawki. Do mniej przydatnych terenów zostały zakwalifikowane tereny leśne na Nizinie Śląskiej o łącznej powierzchni 950 km² (20,9% polskiej części E.N.). Warto zaznaczyć, że tereny I kategorii w całości, a II i III częściowo, mogą być (i są) wykorzystywane przez cały rok.

Ponieważ warunki naturalne części polskiej, czeskiej i niemieckiej tylko nieznacznie różnią się między sobą¹ - można przyjąć w uproszczeniu, że proporcje terenów z walorami wypoczynkowymi są zbliżone - w zaokrągleniu: kat. I - 10%, kat. II - 8 %, kat. III - 12 %, kat. IV - 20%.

¹ Jest to oczywiście duże uproszczenie. Np. część niemiecka nie ma wyższych gór niż Góry Żytawskie (najwyższy szczyt poniżej 800 m n.p.m.), ale posiada za to atrakcyjne tereny pojezierne.

Dawałoby to w przybliżeniu następujące wielkości w poszczególnych częściach E.N.:

Część	Powierzchnia w km ² /kategoria				
	I	II	III	IV	razem
polska	410	330	550	950	2240
czeska	350	280	420	710	1760
niemiecka	440	350	520	870	2180
razem	1200	960	1490	2530	6180

Czeska rejonizacja turystyczna (P. Mariot 1983) podaje następującą kategoryzację rejonów:

I - Krkonoše,

II - Ćeskie Švycarsko - Labske piskovce, Lužické hory, Jizerske hory, Turnovsko - Ćesky raj,

III - Ćeskie Stredohori,

IV - Frydlantsko.

Kategoryzacja ta obejmuje cały obszar czeskiej części E.N.

Z zasobami przyrodniczymi wiążą się również walory lecznicze zaliczane ogólnie do walorów turystycznych. Są one związane z miejscowościami uzdrowskowymi, najliczniej występującymi po stronie polskiej. Są to: Cieplice-Zdr. (część Jeleniej Góry), Czerniawa-Zdr., Kowary, Świeradów-Zdr. Ponadto, jako uzdrowiska potencjalne wymienia się Szklarską Porębę i Sosnowkę (Atlas Uzdrowisk Polskich 1990). W Bolkowie zaniechano prowadzenia działalności leczniczej, choć niewątpliwie jest to miejscowość o walorach klimatycznych.

Po stronie czeskiej występują tylko 2 uzdrowiska: Lazne Kondratice i Lazne Libverda, pierwsze ok. 12 km na południowy wschód od Liberca, drugie ok. 8 km na południowy zachód od Frydlantu. W niewielkich odległościach od południowej części E.N. leżą tak znane uzdrowiska jak: Teplice, Karlovy Vary, Mariánské Lázně i kilka pomniejszych.

Po stronie niemieckiej występuje tylko jedno uzdrowisko: Bad Muskau (Kurorty 1983).

IV

Walory wypoczynkowe są wzbogacone walorami krajoznawczymi, na które składają się ciekawe formy przyrodnicze, krajobraz i dobra kultury, zwłaszcza zabytki architektury i urbanistyki, dobra zgromadzone w muzeach, stałe lub okresowe imprezy kulturalne itp.

Urozmaicone formy krajobrazowe można na ogół utożsamiać z występowaniem parków krajobrazowych i narodowych, rezerwatów i pomników przyrody (choć nie tylko). Interesujące fragmenty krajobrazu można spotkać dość często poza wyżej wymienionymi terenami. Dowodzą tego dobrze opracowane przewodniki turystyczne. Dobra kultura są związane z kolei z działalnością człowieka, która najbardziej odbija się na obszarach zurbanizowanych. To też, poza nielicznymi wyjątkami, główne walory związane z dobrami kultury występują w miastach.

W studiach prowadzonych w Instytucie Turystyki (R. Przybyszewska-Gudelis 1979) wprowadzono następujący podział dotyczący walorów krajoznawczych:

- wielkie centra krajoznawcze, skupiające wiele obiektów o walorach poznawczych i cieszące się zainteresowaniem nie tylko turystów krajowych, lecz także zagranicznych (znaczenie międzynarodowe). W najbliższym sąsiedztwie E.N. takimi centrami są: Drezno, Wrocław, Praga.

- drugą niejako klasę stanowią ośrodki krajoznawcze. Grupują one mniejszą liczbę obiektów stanowiących przedmiot zainteresowania turystycznego. Tym niemniej są one często celami podróży turystycznych (np. Jelenia Góra, Görlitz).

- na trzecim miejscu - w czterostopniowej skali - są mniejsze zespoły krajoznawcze (np. Krzeszów).

- i ostatnie - pojedyncze obiekty krajoznawcze, (np. ruiny zamku w Bolkowie, czy Starościńskie Skały).

Centra, ośrodki, mniejsze zespoły i pojedyncze obiekty są oznaczane na mapach punktowo, lecz większe ich nagromadzenie (wyższa gęstość na danym obszarze) pozwala wydzielać obszar o dużych walorach krajoznawczych, podobnie jak obszarowo oznaczone są parki narodowe i parki krajobrazowe oraz niektóre większe obszarowo rezerваты.

Do ośrodków krajoznawczych można zaliczyć:

- po stronie polskiej: Jelenią Górę i Bolesławiec oraz (z pewnymi zastrzeżeniami) Lwówek Śl.,

- po stronie czeskiej Liberec,

- po stronie niemieckiej: Görlitz, Bautzen, Löbau i Zittau.

Mniejsze zespoły krajoznawcze to: Chełmsko Śl., Gryfów Śl., Kamienna Góra, Krzeszów i Lubań Śl. (Polska), Jablonec n/N., Česká Lipa, Turnov i Rumburk (Czechy), Bad Muskau, Bischofswerda, Hoyerswerda, Kamenz i Weisswasser (Niemcy).

Pojedyncze obiekty krajoznawcze są bardzo liczne w całym E.N. Są one związane z terenami chronionymi i osadnictwem.

W części czeskiej szczególnie liczne są zamki i pałace, wśród których na szczególną uwagę zasługuje zamek we Frydlancie, z bogatymi zbiorami muzealnymi, czy w Zahradkach renesansowy pałac z XVI w., przebudowany w stylu barokowym w XVIII w. Z ważniejszych pojedynczych obiektów wymienić można ponadto: Skalne miasto w Českim Raju, znane pod nazwą Hruba Skala (koło Turnova), i Pravčická Brana w Dečinskich Stěnach; oba obiekty są zlokalizowane na obszarach chronionych (parki krajobrazowe).

Po polskiej stronie, z ważniejszych pojedynczych obiektów, położonych poza obszarami chronionymi, wymienić należy: pałac w Biedzychowicach, zamek Czocho (gm. Leśna), pałac w Kliczkowie (gm. Osiecznica) oraz ruiny zamku w Bolkowie.

W niemieckiej części na szczególną uwagę zasługują: ruiny zamku w Oybin, klasztor cysterek w Marienthal i St. Marienstern oraz barokowy pałac w Rammenau.

Do walorów krajoznawczych zalicza się też stałe imprezy kulturalne oraz folklorystyczne. Te ostatnie są szczególnie kultywowane przez Serbo-Łużyczan, których osadnictwo występuje głównie w powiatach: Bautzen, Hoyerswerda, Kamenz i Weisswasser.

V

W podsumowaniu należy zauważyć, jak już powiedziano we wstępie, że obszar Euroregionu Nysa jest szczególnie bogaty w walory turystyczne, umożliwiające uprawianie różnorodnych form turystyki w rozszerzonym sezonie letnim, a na terenach górskich także w sezonie zimowym.

Ogólny potencjał atrakcyjności turystycznej poszczególnych obszarów, wyznaczony w 9 - stopniowej skali, jest zamieszczony w opracowaniu wykonanym przez D. Müllera wraz z zespołem (1993). Ocena ta jest

Ryc. 1. Euroregion Nysa - potencjał atrakcyjności turystycznej;
 źródło: opracowanie własne, wg D. Müllera 1993

zblizona z innymi ocenami, a jej zaletą jest to, że odnosi się do jednostek terytorialnych wchodzących w skład E.N. Dlatego warto ją zacytować w całości:

rejon bolesławiecki	3 punkty
rejon jeleniogórski	7 punktów
rejon lubański	2 punkty
pow. Česká Lipa	7 punktów
pow. Liberec	5 punktów
pow. Jablonec	9 punktów
pow. Semily	8 punktów
rej. Šluknova	6 punktów
pow. Bautzen	5 punktów
pow. Bischofswerda	4 punkty
pow. Görlitz	3 punkty
m. Görlitz	2 punkty
pow. Hoyerswerda	5 punktów
pow. Kamenz	6 punktów
pow. Löbau	5 punktów
pow. Niesky	8 punktów
pow. Weisswasser	6 punktów
pow. Zittau	5 punktów

Z powyższej punktacji wynika, że najatrakcyjniejszą częścią E.N. jest część czeska (5 i więcej punktów). W części polskiej wybija się atrakcyjnością rej. jeleniogórski, obejmujący całą południową i wschodnią część województwa (na południe od gmin: Leśna, Gryfów, Lwówek Śl.).

Część niemiecka jest bardziej urozmaicona; wybijają się powiaty: Niesky, Kamenz i Weisswasser, natomiast poniżej średniej punktowano miasto i powiat Görlitz oraz Bischofswerda.

Potencjał atrakcyjności turystycznej, według powyższej punktacji, przedstawiono na załączonej, schematycznej mapie (ryc. 1).

Literatura

1. Atlas Uzdrowisk Polskich, 1990, PPWK, Warszawa-Wrocław,
2. Kurorty - encyklopedyczny słownik, 1983, Moskwa,
3. Marit P., *Geografia cestovneho ruchu Veda*, 1983, Bratislava,
4. Mazurski K.R., 1991, *Riana Hornja Lužica*, Informator Krajoznawczy, z. 59, PTTK, Wrocław,
5. Müller D. (red.), 1993, *Koncepcja rozwoju gospodarczego dla Euroregionu Nysa*, Dornier GmbH, Friedrichshafen, (maszynopis powielany - wersja polska),
6. Przybyszewska-Gudelis R. i in., 1979, *Problematyka waloryzacji i zagospodarowania turystycznego miejscowości krajoznawczych w Polsce*, Instytut Turystyki, Warszawa,
7. Říman J., 1982, *Aktualizace rejonizace cestovneho ruchu ČSR*, Ekonomická Revue Cestovneho Ruchu, nr 1,
8. Wawrzyniak S., 1977, *Funkcje turystyczne województwa jeleniogórskiego*, Rocznik Jeleniogórski, Jelenia Góra,
9. Werner Z., z zespołem, 1990, *Zasoby walorów wypoczynkowych środowiska przyrodniczego i ograniczenia w ich wykorzystaniu*, Instytut Turystyki, Wrocław, maszynopis,

Zbigniew PRZYBYŁA

**KONCEPCJA ROZWOJU GOSPODARCZEGO
DLA EUROREGIONU "NYSZA"
(próba oceny)**

Wprowadzenie

W inicjującym powstanie euroregionu "Nysa" (ERN) Memorandum (konferencja w Zittau 23-25 maja 1991 r.), jako jeden z najważniejszych celów uznano opracowanie wspólnego, kompleksowego planu regionalnego. Cel ten umiejscowiono również na czołowym miejscu priorytetowych zadań euroregionu. Pierwsze propozycje w tym zakresie przedstawiła strona polska, reprezentowana przez Jeleniogórskie Biuro Planowania i Projektowania (listopad 1991 r.), która była wówczas, jak można sądzić, najlepiej do tego przygotowana pod względem merytorycznym i organizacyjnym. Działania nad koncepcją planu były realizowane w jednej z siedmiu funkcjonujących grup roboczych ERN, tj. planowania regionalnego, infrastruktury, turystyki i komunikacji. W 1992 r., dość niespodzianie, prace te, jako główny wykonawca, przejęła niemiecka firma Dornier GmbH - jakoby w wyniku zorganizowanego przetargu ofert i zlecenia Ministerstwa Gospodarki i Pracy Saksonii. W przygotowaniu koncepcji, w roli podwykonawców, po stronie czeskiej wystąpiła firma Saul z Liberca, zaś po stronie polskiej już wymienione JBPiP. Nie udało się dotrzymać pierwotnie planowanego terminu zakończenia prac do połowy 1993 r. Pierwszą część koncepcji przedstawiono w grudniu 1993 r., drugą zaś na początku lutego 1994 r.

1. Regionalne koncepcje zagospodarowania pogranicza polsko-niemieckiego

Obok pogłębiającej się asymetrii potencjału ekonomicznego niemieckiej i polskiej strony pogranicza na szczególną uwagę zasługuje widoczna przewaga niemiecka w inicjatywach regionalnych na rzecz zagospodarowania przestrzennego tego obszaru. Inicjatywy te nie mają żadnej istotnej przeciwwagi ze strony polskiej i pozostają w sprzeczności z funkcjonującymi opiniami na temat różnicy aktywności władz niemieckich regionów przygranicznych (B. Żukowska 1992). Zdają się one mieć charakter kompleksowy i cechujący się spójnością - wyrażającą się w kolejnych etapach działania. Pierwszy z nich umiejscowiony w latach 1991-1992, charakteryzował się propozycjami obejmującymi zasięgiem przestrzennym obszar **całego pogranicza** polsko-niemieckiego. Istotną cechą tych koncepcji stanowił brak zaangażowania w pracach strony polskiej oraz sygnowanie ich przez władze regionalne Landu Brandenburgii.

Pierwszą z nich był tzw. Plan Stolpego, zaprezentowany w lipcu 1991 r. (Koncepcja wspierania regionu Odry, 1991). Dla strony polskiej najpoważniejsze zastrzeżenie budziła ta jego część, która w ramach proponowanej, wspólnej polityki regionalnej postulowała nadanie terenom po wschodniej stronie Odry roli zaplecza przyrodniczo-rekreacyjnego. Te i inne wątpliwości spowodowały, że z inicjatywy tego samego rządu, w lutym 1992 r. powstał nowy projekt pt. *Pogranicze niemiecko-polskie jako problem polityki regionalnej*, zwany niekiedy Planem Willersa (Die deutsch-polnischen Grenzgebiete... 1992). Nie wchodząc w szczegóły, koncepcja ta, nawiązując w treści do krytyki Planu Stolpego, różniła się znacznie od niego, poprzez m.in. zachowanie proporcji przestrzennych obszarów przygranicznych Polski i Niemiec, jako terenów wspólnej polityki regionalnej. Również akcentowanie konieczności zachowania symetrii interesów obu stron, jak i poddanie planu gruntownej ocenie kompetentnych środowisk naukowych, administracji rządowej i samorządowej, pozwala go traktować jako przykład poważnego i przemyślanego przedsięwzięcia (Pogranicze niemiecko-polskie... 1992).

Etap drugi - historycznie późniejszy, identyfikuje się z opracowaniami koncepcji przestrzennego zagospodarowania **euromregionów** powstałych na pograniczu polsko-niemieckim. Ich współwykonawcami były - w niektórych przypadkach - również instytucje polskie. Warto odnotować "pojawienie się", w okresie od października do grudnia 1993 r.,

trzech koncepcji euroregionalnych. Pierwsza z nich pt. *Koncepcja rozwoju i wdrażania dla euroregionu Pro Europa Viadrina*, z października 1993 r., powstała w firmie konsultingowej Software Union pod kierownictwem D. Willersa, przy współudziale innych instytucji niemieckich oraz prywatnego Biura Planowania Przestrzennego z Gorzowa Wlkp. (Entwicklungs- und Handlungskonzept... 1993). Przedsięwzięcie, realizowane na zlecenie rządu Brandenburgii, było w całości finansowane przez stronę niemiecką. Opracowanie składa się z dwóch części i liczy łącznie 300 stron, przy czym tom drugi stanowi zestawienie projektów przewidzianych do realizacji w latach 1994-1998. Materiał zaprezentowano w szczególnie atrakcyjnej formie graficznej i edytorskiej. Z października 1993 r. datuje się także *Transgraniczna koncepcja rozwoju i działania dla euroregionu Szprewa-Nysa-Bóbr*, sporządzona, na zlecenie stowarzyszenia zarejestrowanego pod nazwą "Spree-Neisse-Bober" e.V., przez firmę Dornier GmbH, przy współudziale firmy Econometrika z Berlina. Polskim podwykonawcą opracowania było Jeleniogórskie Biuro Planowania i Projektowania (*Transgraniczna koncepcja rozwoju...* 1993). Wymienione firmy (poza Econometriką), jak już wspomniano, są także autorami *Koncepcji rozwoju gospodarczego dla euroregionu "Nysa"*, powstałej w grudniu 1993 r. (*Koncepcja rozwoju gospodarczego...* 1993).

Wszystkie wymienione koncepcje euroregionalne cechują wspólne zjawiska:

- źródło finansowania - instytucje rządowe landów niemieckich,
- podobieństwo metodologii opracowania koncepcji od strony merytorycznej i formalnej (pewne odmienności reprezentuje studium Software Union),
- wykonawstwo - firmy prywatne, przy koordynującej roli instytucji niemieckiej,
- zjawisko ostrej krytyki, dotyczącej zwłaszcza tzw. priorytetów zadańowych, ze strony polskich środowisk samorządu terytorialnego, nauki itp. (po opublikowaniu dokumentów),
- pojawienie się problemu własności prawnej opracowania (Z. Przybyła 1993).

2. Zarys koncepcji rozwoju gospodarczego ERN

Koncepcja rozwoju gospodarczego dla euroregionu NYSA (zwana dalej *Koncepcją*) składa się, jak już wspomniano, z dwóch tomów o łącznej objętości ok. 300 stron, podzielonych na 10 rozdziałów. Do istotnych części opracowania, zawartych w tomie pierwszym, należy zaliczyć:

- rozdział 3 pt. "Analiza regionalna", w którym dokonano statystycznej diagnozy stanu istniejącego,
 - rozdział 4, zawierający, na bazie diagnozy, wykaz mocnych i słabych stron euroregionu,
 - rozdział 5, w którym zaprezentowano koncepcję rozwoju ERN, w ujęciu wytypowanych i uszeregowanych priorytetów zadaniowych.
- Tom drugi, poza opisem metodycznym, zawiera (w rozdziale 10) wykaz i rozwinięcie projektów realizacyjnych, w postaci tzw. biznes planów.

Autorzy opracowania podkreślili znaczenie dokonania właściwej oceny diagnozy istniejącego stanu zagospodarowania ERN. Opis statystyczny, wraz z relacjami porównawczymi, zajmuje ponad 50% objętości tomu pierwszego. Na jego podstawie, poprzez zastosowanie metody SWOT, określono tzw. mocne i słabe strony struktury społeczno-gospodarczej ERN. Ważnym założeniem metodycznym, wynikającym z dokonanej oceny, stała się rezygnacja ze szczegółowego, hierarchicznego uszeregowania celów na rzecz ich ujęcia w postaci "drzewka celów do realizacji", spośród których priorytet posiadały propozycje eliminujące istniejące słabe strony ERN i uwzględniające następujące kryteria:

- specyfikę regionalną i możliwości realizacyjne,
- spełnienie oczekiwań decydentów regionalnych,
- uwzględnienie intencji Unii Europejskiej w zakresie preferencji regionalnych.

Za istotne uwarunkowanie przyjęto również zasadę elastycznego podejścia do listy priorytetów, a tym samym jej otwarty charakter. Tezą przewodnią autorów stało się tu określenie **"rozwój regionalny poprzez międzyregionalną współpracę"**.

Na podstawie przeprowadzonej analizy do **"mocnych"** stron ERN zaliczono:

1. korzystny układ sieci komunikacyjnych w Europie, wzmocniony nową siecią i obiektami towarzyszącymi;

2. olbrzymie możliwości współpracy, powoływania tzw. joint ventures;

3. tzw. rentę położenia granicznego dla społeczności lokalnej;

4. szansę utworzenia obszarów o warunkach zbliżonych do zachodnio-niemieckiego poziomu rozwoju i konsumpcji, wypracowywania doświadczeń w drodze do Unii Europejskiej;

5. relatywnie duże zainteresowanie instytucji gospodarczych (m.in. Izb Przemysłowo-Handlowych), fundacji i środowiska intelektualnego rozwiązywaniem nabrzmiałych problemów, czyli fakt istnienia tzw. lobby rozwojowego.

Do "słabych" stron struktury społeczno-ekonomicznej i położenia przestrzennego ERN zaliczono z kolei:

1. położenie w trójkącie Berlin-Praga-Wrocław, w oddaleniu od tych metropolii i poza zasięgiem ich korzystnych wpływów (Praga, jedyna bliżej zlokalizowana aglomeracja, ma ponad 1 mln mieszkańców);

2. zróżnicowany poziom rozwoju gospodarczego (szczególnie tzw. stopy życiowej) i efekty społeczne tzw. żelaznej kurtyny;

3. negatywny wizerunek ERN, jako tzw. czarnego trójkąta, mimo znaczącej atrakcyjności pogórzy, walorów historycznych, możliwości rekreacji i wypoczynku;

4. ponadregionalne odgałęzienia o znaczeniu ogólnoeuropejskim nie tworzą głównego punktu (centrum) Euroregionu, jak np. Aachen czy Bazylea;

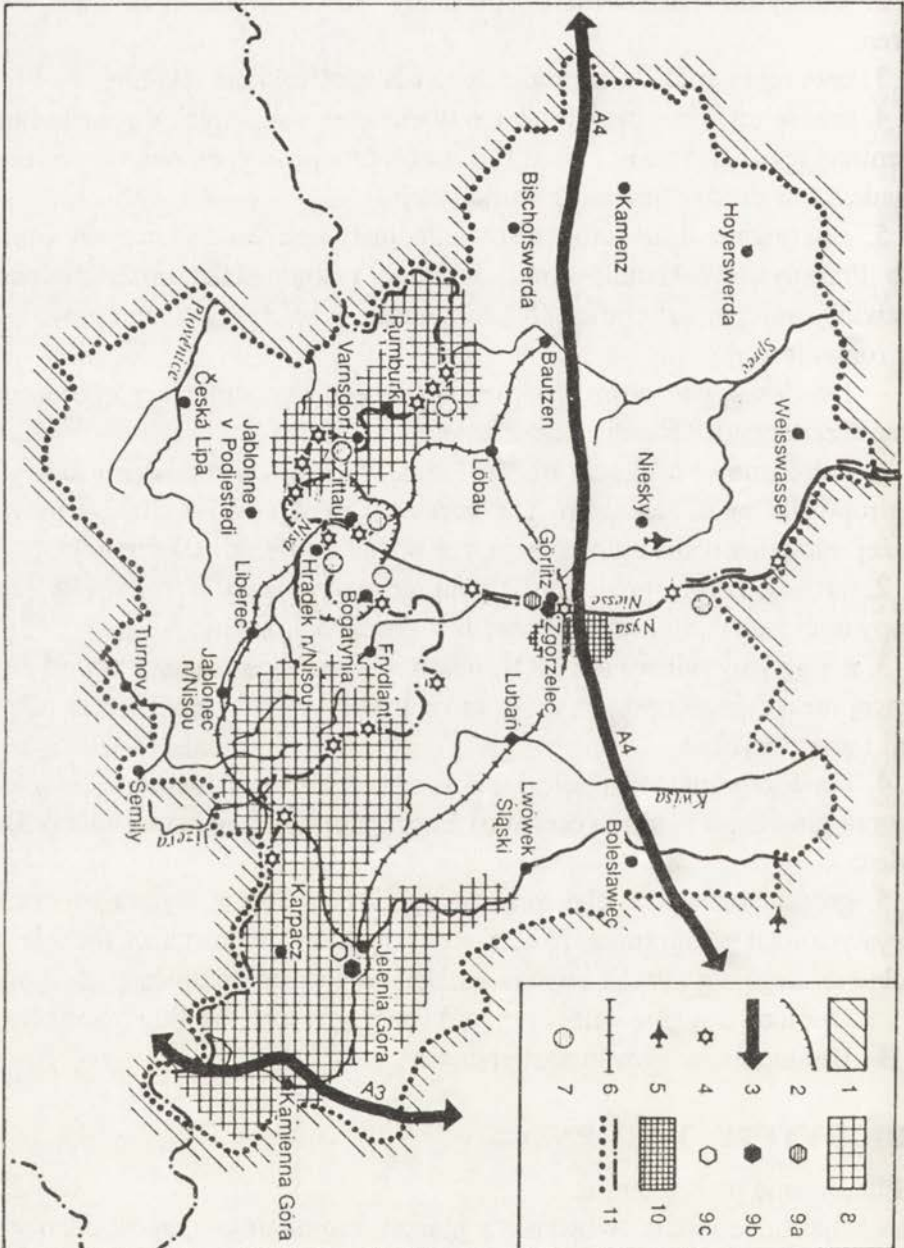
5. gospodarczy potencjał rozwojowy ERN, który, z wyjątkiem ruchu turystycznego z zagranicą, jest zasadniczo słaby i wymaga zwrócenia na siebie szczególnej uwagi. Szybka zmiana nie jest tu możliwa.

Opracowaną listę celów (zadań) uszeregowano, według priorytetów I, II i III stopnia, w sposób następujący:

PRIORYTETY I STOPNIA :

* Planowanie przestrzenne:

- trójstronne studia (włącznie z planem regionalnym zagospodarowania przestrzennego),
- koncepcja trójstronna,
- ponadgraniczny plan regionalny,
- studium "małego Trójkąta" (Zittau, Hradek, Bogatynia).

Ryc.1. Wybrane elementy priorytetów dla wspólnych przedsięwzięć w ramach Euroregionu Nysa; wg J. Korzenia

1. obszar objęty przysługującym planem regionalnym; 2. tereny studium dla rejonu Żytawa-Hradek; 3. trasy planowanych autostrad A4 i A3; 4. przejścia graniczne; 5. lotnisko "cargo" (lokalizacje alternatywne); 6. kolej regionalna; 7. wspólne oczyszczalnie ścieków; 8. obszary promowanej i rozwijanej turystyki; 9. specjalna strefa ekonomiczna w Zgorzlecu; 10. lokalizacje wybranych wyspecjalizowanych ośrodków: a) Euroregion w Zgorzlecu (Görlitz); b) Ośrodek Kultury Ekologicznej pod Jelenią Górą w Czamem; c) Ośrodek wypoczynku i dydaktyki ekologicznej "Ecopolis Poland"; 11. granice państwowe i Euroregionu NYSA

* Ponadgraniczna współpraca Izb (w tym saksońsko-czesko-polska giełda przedsiębiorczości).

* Rozbudowa autostrad i dróg szybkiego ruchu:

- A3 Szczecin-Lubawka-Praga,
- A4 Drezno-Görlitz-Legnica-Wrocław,
- Bily Kostel-Hradek-Zittau-Weissenberg (połączenie z autostradą B6)

Uwaga: realizacja punktu o autostradach i drogach szybkiego ruchu wymaga akceptacji rządów poszczególnych krajów.

* System przejść granicznych:

drogowych

- Jędrzychowice/Ludwigsdorf (autostradowe przejście graniczne A4/B6) (D/Pl),

- Zittau/Porajów/Hradek (D/Cz/Pl),
- Hagenwerder/Radomierzyce (D/Pl),
- Deschka/Pieńsk (D-/l),
- Podrosche/Przewóz (D/Pl),
- Bogatynia/Kunratice (Pl/Cz),
- Miłoszów/Srbska (Pl/Cz),
- Czerniawa/Nove Mesto (Pl/Cz),
- Rumburk/Seifhennersdorf (Cz/D),
- Rumburk/Neugersdorf (Cz/D),
- Razany/Sohland (Cz/D),
- Lobeudova/Langburkendorf (Cz/D),
- Petrovice/Lückendorf (Cz/D),
- Krompach/Jonsdorf (Cz/D),

kolejowych

- Cernousy/Lawidaru (Cz/D),
- Jakuszyce/Harrachov (Pl/Cz),
- Dolni Poustevna/Sebnitz (Cz/D),

piesze

- Vosecka Bouda/Szrenica (Pl/Cz),
- Korinov/Orle (Pl/Cz),
- Smrk/Stóg Izerski (Pl/Cz).

* Lotnisko "Cargo" Rothenburg (alternatywnie: Krzywa).

* Kolej regionalna Bautzen - Löbau - Zittau - Liberec - Jelenia Góra - Lubań - Zgorzelec - Bautzen (zbadać możliwość połączenia z Bad Schandau).

- * System gospodarki ściekowej:
 - Pieńsk,
 - Zittau/Hradec,
 - Lückendorf/Petrovice,
 - Varnsdorf/Seifhennersdorf,
 - Krompach/Jonsdorf/Zittau,
 - Bogatynia/Chrastava.
- * Współpraca wyższych uczelni: Jelenia Góra/Liberec/Zittau (w tym: wprowadzenie wydziałów nauk humanistycznych).
- * Przewodnik po osobliwościach kultury i sztuki Euroregionu Nysa.
- * Wymiana danych dot. stanu środowiska - bank danych (przekazywanie do trzech szkół wyższych EN).
- * Instytut rekultywacji rolniczo-leśnej, w tym centrum ochrony przyrody Wzgórz Żytawskich.
- * Rozwój turystyki:
 - program zwiększenia ogólnej pojemności hoteli i gastronomii (jakość, ilość),
 - wspieranie rozwoju tras rowerowych.
- * Ponadgraniczna koncepcja rozwoju systemów telekomunikacyjnych w Euroregionie Nysa.

PRIORYTETY II STOPNIA

- * Euroregionalna księga adresowa (Vademecum Euroregionu Nysa).
- * Współpraca placówek i służb bezpieczeństwa publicznego.
- * Bank Danych "EUROSTAT".
- * Wspólne projekty budowlane w miastach podwójnych.
- * Trójstronna akademia zarządzania.
- * Wypracowanie strategii w dziedzinie środków transportu publicznego (regionalizacja, racjonalizacja).
- * Agencja Technologii i Innowacji (BIC-Neisse),
- * Program zmian użytkowania terenów przemysłowych i zdewastowanych terenów pogórnicych na intensywne lokowanie (przemysł, zakłady wytwórcze, infrastrukturę usług czasu wolnego, nie związanych z terenami przyrodniczo cennymi).
- * Sfera ekonomiczno-gospodarcza w Zgorzelcu/Görlitz.
- * Trójstronny Instytut Szkół Wyższych w Zittau.

- * Euro-Opera.
- * Droga dojazdowa do nowego przejścia granicznego Rumburk/Neugersdorf.
- * Wielojęzyczna mapa turystyczno-rekreacyjna (czas wolny).
- * EURO-regionalny Związek Turystyczny.
- * Konsekwencja i zagospodarowanie zabytków na cele turystyczne.

PRIORYTETY III STOPNIA :

- * Rolnictwo specjalistyczne (uprawy specjalne, gospodarka upraw stawowych).
- * Ośrodki spotkań młodzieżowych, np. centrum kongresowe Radomierzyce - gimnazjum trójjęzyczne.
- * Lotnisko regionalne w Bautzen - w powiązaniu z BIC.
- * Rekonstrukcja portu lotniczego w Libercu.
- * Wykorzystanie ciepła odpadowego z Turowa dla celów grzewczych.
- * Linia przesyłu energetycznego Hradek-Varnsdorf.
- * Ośrodek Kultury Ekologicznej Jelenia Góra-"Czarne".
- * Tereny ochrony przyrody - Dolina Nysy.
- * Agroturystyka.
- * Park wypoczynku i dydaktyki ekologicznej - "EKOPOLIS" Polandk/Jeleniej Góry.

Na strukturę poszczególnych projektów realizacyjnych koncepcji - ujętą w rozdziale 10 - składają się następujące elementy:

- a) projektant/wnioskodawca,
- b) opis przedsięwzięcia,
- c) fazy projektu i czas realizacji,
- d) charakter ponadregionalny fazy projektu i czas realizacji,
- e) inwestycje i finansowanie,
- f) możliwości poparcia projektu,
- g) problemy/uwagi,
- h) zaciągnięte opinie.

3. Próba oceny

Niniejsza część opracowania w najmniejszym stopniu nie претендуje do miana recenzji *Koncepcji* (zarówno z powodu nieodległego mo-

mentu jej ujawnienia, jak i ze względu na wymogi objętości tekstu). Jest ona jedynie autorską próbą jej oceny, przedstawioną w kontekście różnych poglądów prezentowanych na ten temat opinii publicznej (F. Adamczuk 1994).

Dla usystematyzowania prezentowanych uwag przyjąłem konwencję tzw. mocnych i słabych stron *Koncepcji*, przedstawiając zarazem na końcu zestaw wątpliwości wymagających - jak się wydaje - wyjaśnienia (numeracja zawarta w nawiasach jest zgodna z odpowiednimi częściami oryginału *Koncepcji* / przyp. autora).

Mocne strony:

1) inicjatorski charakter przedsięwzięcia planistycznego dotyczącego skali euroregionalnej na obszarze Europy Środkowej - odpowiadającego istotnemu zapotrzebowaniu społecznemu i gospodarczemu;

2) właściwa metoda, zarówno konstrukcji *Koncepcji* jako dokumentu, jak też implikujących elementów jej struktury, tj. diagnozy stanu, listy uwarunkowań społeczno-gospodarczych, metody określania priorytetów. Logika "biznes planowego" ujęcia projektów w tomie drugim;

3) założenie istotnego znaczenia rozpoznania istniejącego stanu zagospodarowania ERN, jako obiektywnej podstawy listy priorytetów;

4) właściwe kryteria merytoryczne będące cezurą wyznaczania "drzewka celów" - listy priorytetów;

5) relatywnie szybki okres opracowania *Koncepcji*.

Słabe strony:

1) zdecydowanie małe, w stosunku do założeń i potrzeb, wykorzystanie istniejącego zasobu informacji, w tym statystyki, dla oceny istniejącego stanu struktury społeczno-gospodarczej ERN, w tym zwłaszcza:

- tendencyjne egzemplifikowanie wskaźników i standardów oceny strony niemieckiej (np. 3.6 p.3, 3.6 p.7),

- dyskusyjność ocen i stosowanych wskaźników (np. 3.7 p.1, 3.7 p.5, 3.7 p.9),

- spektakularność ocen, jako efekt selektywnego doboru wskaźników (np. 3.7 p.15);

2) nieuwzględnienie w części diagnostycznej istotnych merytorycznie obszarów realnej współpracy, np. instytucji bankowych oraz innych z tzw. otoczenia gospodarczego, grup społecznych, zawodowych itp.;

3) braki analizy "słabych i mocnych" stron euroregionu, w tym:

- niedostrzeżenie pozytywnego i realnego wpływu aglomeracji Wrocławia, Drezna i Pragi na ERN (p. 4.1),

- ograniczenie mocnych stron rynku pracy wyłącznie do strony niemieckiej (?), w tym użycie szokującego argumentu nadziei sukcesu w postaci wspólnej produkcji pod nazwą "Made in Germany" (?) (p. 4.3),

- wzajemnie wykluczająca się sprzeczność oceny sytuacji mieszkaniowej ERN - "w całym euroregionie substancja mieszkaniowa jest na prawie (?) średnim poziomie" - i dalej - występuje "konieczność renowacji ok. 50% substancji mieszkaniowej" (p. 4.4),

- bardzo wysoka ogólnikowość oceny zasobów infrastruktury socjalnej (p. 4.6) itd.;

4) kontrowersyjny program priorytetów, w tym m.in.:

- kreacja drogi szybkiego ruchu: Liberec - Hradec - Zittau - Weissenberg (s. 122), oprotestowana przez stronę polską i "iluzoryczna w przypadku realizacji A3",

- alternatywne (choć z góry się wykluczające) traktowanie projektu lotniska Rothenburg - Krzywa (s. 122),

- enigmatyczność sformułowań niektórych priorytetów I stopnia (wydziały humanistyczne ?) oraz przypadkowość kwalifikacyjna priorytetów (s. 123);

5) nieujawnianie wyników prac etapowych nad koncepcją i brak jej promocji w ramach marketingu ERN;

6) opóźnienia realizacyjne, w stosunku do przyjętych założeń.

Przedstawionego powyżej wyboru mocnych i słabych stron koncepcji nie należy automatycznie przeciwstawiać i porównywać. Wszelkie uproszczenia, przy złożonej materii koncepcji, są zdecydowanie niewskazane. Tym niemniej, bez ryzyka popełnienia błędu, można stwierdzić, że na ogólną wartość merytoryczną koncepcji ERN wpłynął w sposób negatywny pierwszy etap prac, tj. gromadzenia i przetwarzania informacji, w tym statystycznych. Niebagatelny wpływ musiał mieć również etap prac analityczno-wynikowych, zawartych w rozdziale 4. Zarówno w pierwszym, jak i w drugim przypadku, źródłem słabości była praktyczna eliminacja współpracy autorów koncepcji z odpowiednimi placówkami statystyki, szkolnictwa wyższego, wyspecjalizowanych agend i instytucji rządowych itp. (przynajmniej po stronie polskiej).

Dyskusja, która rozpoczęła się nad tą *Koncepcją*, pozwoli, jak się wydaje, na eliminację wad, co w zasadniczym stopniu gwarantuje jej elastyczny i otwarty charakter. Nie umniejsza to wątpliwości o charak-

terze zasadniczym, dotyczących sensu wartości merytorycznych koncepcji regionalnych na obecnym etapie. Pierwsza z nich wynika z braku kompleksowej koncepcji zagospodarowania polskiego pogranicza zachodniego i, co za tym idzie, realnej możliwości skoordynowanego programowania na szczeblu samorządowym, zgodnego ze strategicznymi kierunkami rozwoju przestrzennego kraju. Obecne koncepcje euroregionalne mają tu charakter wyprzedzający. Druga wątpliwość wynika z otwartego zasięgu przestrzennego euroregionów, co, w przypadku istotnego wzrostu lub zmniejszenia się ilości gminnych członków Porozumienia euroregionalnego, musi się odbić na realizacji zadań w przyjętej wcześniej *Koncepcji*. W podobny sposób, na wartość ustaleń mogą wpłynąć przewidywane (projektowane) zmiany kompetencyjne organów samorządu terytorialnego, połączone ewentualnie z reformą administracyjną kraju.

Literatura

1. Adamczuk F., 1994, *Koncepcja rozwoju euroregionu Nysa - blaski i cienie*, Biuletyn Informacyjny ERN, nr 6, Jelenia Góra,
2. Adamczuk F., 1994, *Podstawowe problemy rozwoju euroregionu Nysa*, w: Aktualne problemy gospodarki regionalnej i lokalnej, Jelenia Góra,
3. Die deutsch-polnischen Grenzgebiete als regionalpolitisches Problem, 1992, Institut für Angewandte Wirtschaftsforschung. e.V., Berlin,
4. Entwicklungs- und Handlungskonzept für die Euroregion Pro Europa Viadrina, 1993, Software Union, Berlin,
5. Jakubiec J., 1994, *Quo vadis Euroregionie Nysa?*, Biuletyn Informacyjny ERN, nr 7, Jelenia Góra,
6. Koncepcja rozwoju gospodarczego dla euroregionu "Nysa", 1993, Dornier GmbH, Friedrichshafen,
7. Koncepcja wspierania regionu Odry, 1991, "Grupa Firm GOPA BC Berlin Consult.", Berlin, maszynopis powielony,
8. Korzeń J., 1994, *Doświadczenia z prac nad Koncepcją rozwoju gospodarczego euroregionu Nysa*, w: Metodyczne i praktyczne problemy statystyki euroregionów, GUS-WUS, Warszawa-Jelenia Góra,
9. Pogranicze niemiecko-polskie jako problem polityki regionalnej, 1992, Friedrich Ebert Stiftung, IGiPZ PAN, Warszawa,
10. Przybyła Z., 1993, *Regionalna koncepcja zagospodarowania pogranicza polsko-niemieckiego*, w: Procesy demokratyzacji a rozwój lokalny, Jelenia Góra,
11. Transgraniczna koncepcja rozwoju i działania dla euroregionu Szprewa - Nysa - Bóbr - zwięzły opis, 1993, Dornier GmbH, maszynopis powielony,
12. Żukowska B., 1992, *Wpław się nie da*, Życie Gospodarcze, nr 32, 9.08.

1. ...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...
 11. ...
 12. ...

Franciszek ADAMCZUK

WYBRANE ELEMENTY MARKETINGU REGIONALNEGO

- społeczna recepcja i akceptacja idei euroregionalizacji, "image" ERN

Wstęp

Celem opracowania jest zwrócenie uwagi na niektóre elementy tzw. marketingu regionalnego¹, a szczególnie na dwa zagadnienia:

- problem społecznej recepcji i akceptacji idei euroregionalizacji na przykładzie ERN,
- problem dotychczasowego i perspektywicznego "image" regionu.

W pracy autor dokonuje oceny dotychczasowego etapu zaawansowania tych procesów.

1. Idea euroregionalizacji - jej recepcja i akceptacja

Prowadzone od roku 1992 badania opinii społecznej (500 osób) dowodzą, że wzrasta zarówno ogólny poziom wiedzy o procesach integracji w Europie (szczególnie koncepcji euroregionalizacji), jak też społeczna recepcja idei i akceptacja dotychczasowych działań w tym zakresie. Powstaje rzecz jasna pytanie, czy badania te, prowadzone jak dotychczas w polskiej części ERN, są w pełni reprezentatywne dla całego

¹ Przez pojęcie marketing regionalny należy rozumieć wykorzystanie narzędzi marketingowych, tj. polityki cenowej, produktu, promocji i dystrybucji, w skali: miasta, gminy, powiatu, województwa, czy jakiegokolwiek innego zdelimitowanego obszaru.

obszaru pogranicza polsko-niemieckiego, czy polsko-czeskiego, a wyniki obiektywne. Wydaje się, że na tak sformułowane pytanie można odpowiedzieć twierdząco, choć wyniki prac badawczych po stronie niemieckiej i czeskiej planuje się zakończyć w połowie 1995 r.² A oto jak wygląda synteza tych badań z lat 1992-1994 (tab. 1).

Tabela 1

Recepcja i akceptacja idei euroregionalizacji wśród mieszkańców województwa jeleniogórskiego (na podstawie badań ankietowych)

L.p.	Wyszczególnienie (treść zapytania ankietowego)	% respondentów		
		1992/93	1993	1994
1.	Idea euroregionalizacji nie jest im znana (Odp.: "nic nie słyszałem o Euroregionie Nysa")	40,0	37,0	30,0
2.	Uważają tę ideę za próbę podporządkowania terenów przygranicznych przez Niemcy (Odp.: Mam stosunek neutralny do tej idei - jest mi znana - to próba uzależnienia Polski przez Niemcy)	30,0	28,8	27,0
3.	Popierają tego typu współpracę (Odp.: Słyszałem wiele i popieram tę ideę)	15,0	23,8	34,5
4.	Jawnie przeciwni współpracy w Euroregionie Nysa (Odp.: Słyszałem o tej idei i jestem jej jawnie przeciwny)	10,0	8,8	8,5
5.	Nie ujawniające swego poglądu (Odp.: Nie mam nic do powiedzenia)	5,0	1,6	1,0

Przedstawione dane można rzecz jasna w bardzo różny sposób interpretować. Można np. stwierdzić, że obecnie aż 65,5% respondentów nie popiera idei euroregionalizacji, co musi hamować ten proces i jest istotnym czynnikiem ograniczającym zakres zmian. Autor uważa jednak za

² Aktualnie jest przygotowywana praca magisterska na ten temat przez studenta Sebastiana Różyckiego z Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu (Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze), która będzie ukończona w czerwcu 1995 r.

celowe akceptowanie nieco innej oceny. Można, i trzeba, uważać 61,5% respondentów za motor i stymulator przemian (także neutralnie nastawionych do idei), nadzieję na trwałe i nowe miejsce Polski w zjednoczonej Europie. Czas pokaże, która z ocen jest trafniejsza; myślę, że jednak ta druga ocena.

Brak jest na razie bliższych informacji o rozkładzie tych opinii w poszczególnych grupach społecznych, zawodowych, wiekowych oraz rozkładzie przestrzennym, związku pomiędzy wykształceniem, funkcją społeczną, a stopniem radykalności tych opinii. Odpowiedzi na te pytania powinny dać przyszłe badania społeczności lokalnej. Są to badania czasochłonne i generalnie trudne do przeprowadzenia.

2. Dotychczasowy "image" ERN i kierunki jego zmian

Ekonomiści, socjologowie i prawnicy, politycy, a także inni specjaliści są zgodni w jednej sprawie - image ERN według stanu na początek 1991 r. (gdy rodziła się idea ERN) i w trzy lata po jego powstaniu (tj. w połowie 1994 r.) uległ wyraźnej zmianie na korzyść. Jednakże, z uwagi na nieprzewodzenie tego typu badań, trudno jest określić stopień tej poprawy. Jedno jest jednak pewne. Uczestnicy porozumienia ERN dostrzegają pilną potrzebę jak najszybszego wyrugowania ze świadomości społecznej obrazu obszaru kojarzonego z terminami: "czarny trójkąt", "katastrofalny stan lasów w Sudetach i Karkonoszach", "rekordowe zanieczyszczenie rzeki granicznej Nysy Łużyckiej" (od której bierze swą nazwę sam euroregion), "katastrofa ekologiczna w Górach Izerskich" itp.

Wydaje się, że na dotychczasowy "image" ERN mają wpływ następujące czynniki:

- 1) rzeczywisty stan środowiska naturalnego, poziom rozwoju gospodarczego, zakresu industrializacji, poziomu rozwoju infrastruktury itd.;
- 2) gwałtowny wzrost ilościowy, zarówno obiektywnych, jak i subiektywnych, ocen o stanie zjawisk gospodarczych i społecznych, płynących zarówno ze środowiska lokalnego, jak i tzw. opinii z zewnątrz. Często bowiem, jak wykazuje praktyka, "obrazy" te były przejawskrawione, choćby po to by wywołać reakcję na problemy lokalne i regionalne, otrzymać specjalne środki z zewnątrz, zwrócić uwagę i presję opinii społecznej, także międzynarodowej, na problemy regionu;

3) mizernie prowadzony marketing regionalny (czego symbolem jest fakt, że w obiegu funkcjonuje np. przedwojenny, niemieckojęzyczny atlas osobliwości regionu sprzed roku 1939); trochę lepiej jest z mapami turystycznymi, a jedynie niektóre miejscowości turystyczne, jak np. Karpacz zdobyły się na istną rewolucję promocyjną (z pozytywnym zresztą skutkiem). Nie oznacza to bynajmniej, że marketing regionalny jest obcy odpowiednim instytucjom regionu, lecz to, że, zdaniem autora, jego zakres i forma mogą, i powinny, ulec wzbogaceniu i zintensyfikowaniu. Jako przykład profesjonalnie prowadzonej promocji może służyć np.: trójjęzyczny *Katalog Gmin i Firm Województwa Jeleniogórskiego*, wydany na zlecenie Wydziału Rozwoju Gospodarczego UW, następnie *Das Handbuch Euroregion Neisse '93*, wydany w Görlitz przez Verlag Achim Werner, czy też folder i monografia miasta i gminy Lubawka - Wydawnictwo Izby Gospodarczej z Liberca "Report".

Celowe wydaje się więc zwrócenie uwagi na fakt, że strony ERN zabiegają o wyrugowanie przyczyn, które ten, nie zawsze korzystny, obraz tworzą. Niewątpliwie do działań tych należy zaliczyć:

1) zamknięcie po stronie saksońskiej części elektrowni opalanych węglem brunatnym i modernizacja pozostałych,

2) zapowiadana modernizacja elektrowni "Turów" i deklaracja podobnych działań po stronie czeskiej,

3) likwidacja uciążliwych dla środowiska zakładów, czego przykładem po stronie polskiej jest Celwiskoza w Jeleniej Górze, zakłady azbestowe w Gryfowie Śląskim i Lubawce, sieci lokalnych elektrociepłowni opalanych węglem brunatnym lub mieszkankami węglowymi,

4) gazyfikacja obszaru i oparcie na nim systemu ogrzewania i potrzeb komunalnych,

5) radykalne rozwiązanie zanieczyszczenia rzeki granicznej Nysy Łużyckiej i innych rzek, czego symbolem jest radykalna poprawa czystości rzeki Bóbr, zaliczanej obecnie, w niektórych jej odcinkach, już do I klasy czystości.

Na ogólny obraz ERN składają się nie tylko problemy ekologiczne regionu. Obszar ten traktowany jest często z zewnątrz jako rejon:

- peryferyjny w sensie lokalizacji, zarówno dla Niemiec, Czech, jak i Polski,

- o relatywnie wysokim poziomie rozwoju infrastruktury, która z drugiej strony nie znajduje się na zadowalającym poziomie rozwoju, będąc często mocno zdekapitalizowaną i niedoinwestowaną,

- o ogromnych możliwościach rozwoju różnych form wypoczynku, lecznictwa i generalnie turystyki, a także niektórych usług materialnych,
- o ogromnych możliwościach rozwojowych, z uwagi na przecinanie się podstawowych szlaków handlowych, czego symbolem jest równoleżnikowa trasa: Frankfurt n/M. - Drezno - Kraków - Kijów - Odessa (A4), czy też droga południkowa, biegnąca przez Lubawkę (ERN): Szczecin - Praga - Wiedeń (A3),
- o ogromnych potrzebach restrukturyzacji gospodarki, unowocześnienia przemysłu, likwidacji niektórych jego gałęzi, budowy tzw. nowych funkcji regionu, opartych na usługach, w części rolnictwie i tzw. czystym przemyśle,
- relatywnie wysokim poziomie bezrobocia (po stronie saksońskiej wskaźnik ten wynosi ok. 18-20%, po stronie polskiej 15-16%, a tylko po stronie czeskiej jedynie 5-7%).

Tworzenie nowego "image ERN" (trudne i czasochłonne) jest integralnie związane z procesami restrukturyzacji przemysłu, rolnictwa, gospodarki turystycznej i infrastruktury. Wydaje się, że osiągnąć pierwsze pozytywne efekty tych działań. Wola wspólnego rozwiązywania wielu problemów jest gwarancją ich rozwiązania; zaangażowanie wielu instytucji międzynarodowych i partnerów zagranicznych (przede wszystkim niemieckich, ale także Duńczyków, czy też Holendrów) wzmacnia tę gwarancję.

Najtrudniej przebiega jednak proces zmiany świadomości samych mieszkańców ERN, a ich udział w tworzeniu nowego "image" nie jest jednakowy. Niestety nie wszystkie gminy województwa jeleniogórskiego wchodzi do ERN, a nie wszyscy uczestnicy Stowarzyszenia Gmin Polskich ERN wywiązują się z dobrowolnie wziętych na siebie obowiązków (także finansowych). Myślę, że obraz ten ulegnie radykalnej poprawie i wola uczestniczenia w poprawie "image" będzie powszechna, a korzyści z tego bardziej oczywiste i szybko odczuwalne.

Uwagi końcowe

Reasumując, nowy, tzw. pozytywny image ERN, jest bardzo potrzebny. Nie jest to tylko sprawa struktur formalnych ERN, grupy lobby euroregionalnego, czy jedynie niektórych instytucji profesjonalnie zajmujących się marketingiem regionalnym, a w szczególności promocją

walorów regionu. Wpływ na powodzenie tych działań ma zarówno ogólny poziom aktywności w miastach i gminach i zakres promocji, jak również warunki polityczne i ogólny klimat w drodze RP do Unii Europejskiej. Rozwój ERN, rozwiązywanie nabrzmiałych problemów lokalnych, obiektywizacja ocen bogatej, ale złożonej, historii regionu, to środki służące budowaniu opinii o ERN, jako o obszarze współpracy i współdziałania lokalnych społeczności w europejskim wspólnym domu. Z tego względu można postawić tezę, że marketingu regionalnego nigdy nie jest za wiele.

Literatura

1. Adamczuk F., 1993, *Euroregion Nysa - szanse i zagrożenia*, Rynek Jeleniogórski nr 4,
2. Maier J. (Hsg), 1992, *Komunales Marketing als Ansatz für eine zukunftsorientierte Stadtentwicklungspolitik*, Universität Bayreuth, Heft 109,
3. Przybyła Z., 1993, *O Euroregionie Nysa nieco inaczej*, Rynek Jeleniogórski nr 6.

Zygmunt BOBOWSKI

PODSTAWOWE PROBLEMY STATYSTYKI EUROREGIONU "NYSА"

1. Wprowadzenie

Proces powstawania - zwłaszcza wzdłuż zachodniej granicy Polski - obszarów polsko-niemieckiej współpracy przygranicznej, zwanych euroregionami, jest wynikiem dokonującego się w Europie, od początku lat dziewięćdziesiątych, procesu przeobrażeń. Zjawisko to - chociaż w mniejszym zakresie - daje się zaobserwować również na obszarach położonych wzdłuż granicy wschodniej. Właściwe funkcjonowanie takich obszarów transgranicznych, oparte na wzajemnym zaufaniu wszystkich stron takiego porozumienia, wymaga posiadania wzajemnej wiedzy statystycznej. Inicjatorzy takich porozumień, po przekroczeniu etapu działań organizacyjnych, stwierdzają nieodzowność podejmowania działań na rzecz tworzenia statystyki euroregionu.

Euroregion "NYSА", historycznie najstarszy z polskich euroregionów, stanowi doskonały poligon doświadczalny dla wypracowania wzorcowego modelu budowy tego rodzaju statystyki. Euroregion ten, obejmujący obszary przygraniczne położone u styku granic Niemiec, Polski i Czech, osiągnął fazę rozwojową, w której dostrzega się nieodzowność stworzenia systemu statystyki tego obszaru.

Znaczne zróżnicowanie statystyk krajowych trzech zainteresowanych stron nie pozwala sięgnąć do wzorców zachodnich, gdzie, dla stworzonych tam obszarów współpracy przygranicznej, opracowano systemy porównywalnej informacji statystycznej. Zaistniała więc konieczność opracowania od podstaw koncepcji statystyki Euroregionu "NYSА", uwzględniającej specyfikę trzech statystyk krajowych. Problematyce tej

była poświęcona m. in. ogólnopolska konferencja nt. *Metodyczne i praktyczne problemy statystyki na obszarach euroregionów*, zorganizowana w Jeleniej Górze, w dniach 16-18.02.1994 r., z udziałem przedstawicieli urzędów statystycznych Czech i Niemiec. Uczestnictwo w pracach nad tym zagadnieniem (jakkolwiek jest to wciąż faza prac przygotowawczych) - jak również wyniki Konferencji - pozwalają autorowi na sformułowanie podstawowych kierunków działania oraz wskazanie najistotniejszych problemów, których rozwiązanie w procesie budowy statystyki euroregionu jest nieuniknione. W dalszej części opracowania zasygnalizowane zostaną najistotniejsze wyniki dotychczasowych badań nad procedurą budowy statystyki Euroregionu "NYSA" oraz propozycje rozwiązań niektórych problemów z tą procedurą związanych.

2. Procedura tworzenia statystyki Euroregionu

Proces tworzenia statystyki euroregionalnej musi uwzględniać wiele założeń, spośród których podstawowym winno być jej dostosowanie do metodologii stosowanej w statystyce międzynarodowej. Proces ten, realizowany równocześnie przez służby statystyczne trzech zainteresowanych stron, będzie obejmować wiele działań, które można ująć w następujące etapy:

- 1) określenie celu i zadań tworzonej statystyki,
- 2) przegląd pojęć, definicji i klasyfikacji statystycznych stosowanych w poszczególnych statystykach krajowych oraz określenie stopnia ich zgodności z tzw. statystyką międzynarodową,
- 3) przegląd publikacji krajowych uwzględniających, niezbędny dla potrzeb tworzonej statystyki regionalnej, poziom dezagregacji danych,
- 4) uzgodnienie, między zainteresowanymi stronami, zakresu tematycznego statystyki Euroregionu "NYSA" oraz zasad gromadzenia i publikacji danych,
- 5) podjęcie działań techniczno-organizacyjnych mających na celu m.in. nadanie tworzonej statystyce odpowiednich ram organizacyjnych,
- 6) ustalenie zasad funkcjonowania statystyki Euroregionu.

Działania ujęte w pierwszych trzech etapach mogą być dokonywane niezależnie przez służby statystyczne trzech zainteresowanych stron, zaś czynności wymienione w etapach: czwartym, piątym i szóstym wymagają ścisłego współdziałania.

3. Cel i zadania statystyki Euroregionu

Dla potrzeb dalszych rozważań można przyjąć, iż statystyka euro-regionalna to statystyka umożliwiająca poznanie procesów rozwojowych i programowanie przekształceń struktury przestrzennej obszarów transgranicznych oraz zjawisk społecznych zachodzących na tych obszarach na podstawie gromadzonego i opracowywanego zbioru danych statystycznych. Jako podstawowe zadania tak rozumianej statystyki Euroregionu można wymienić:

1) dokonanie oceny stanu wyjściowego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów zlokalizowanych w obrębie Euroregionu "NYSA",

2) gromadzenie i publikacja cyklicznych (miesięcznych, kwartalnych, bądź półrocznych) informacji o przebiegu ważniejszych zjawisk społeczno-gospodarczych w jednostkach administracyjnych Euroregionu, o ograniczonym zakresie tematycznym,

3) opracowywanie i edycja publikacji dostarczających pełnej informacji o podstawowych jednostkach administracyjnych zlokalizowanych na obszarze Euroregionu, np. w postaci Rocznika Statystycznego Euroregionu "NYSA",

4) utworzenie i eksploatacja "Banku Danych Euroregionu <NYSA>",

5) doskonalenie prowadzonej statystyki regionalnej i rozszerzanie jej zakresu odpowiednio do zapotrzebowania użytkowników,

6) prowadzenie wspólnych - o zasięgu międzynarodowym - badań statystycznych.

Prezentowana lista zadań ma charakter otwarty i może być uzupełniana o nowe zagadnienia wynikające z potrzeb jej użytkowników.

4. Badanie zgodności statystyk krajowych

Dokonujące się w Polsce - głównie po 1989 r. - zmiany w zakresie funkcjonowania gospodarki spowodowały, iż władze lokalne w coraz większym stopniu podejmują decyzje o kierunkach rozwoju społeczno-gospodarczego podległych jednostek administracyjnych. Prawdliwość podejmowanych decyzji jest w dużej mierze uwarunkowana oparciem się na pełnej i aktualnej informacji statystycznej.

Tendencje te znajdują odzwierciedlenie w dokonujących się procesach transformacji statystyki polskiej, które uwzględniają nie tylko nowe wymogi krajowych użytkowników informacji i publikacji statystycznych, ale zmierzają również do dostosowania jej do standardów statystyki europejskiej. Istotne znaczenie ma tu m.in., dokonany w 1990 r., przegląd statystyki polskiej, pod kątem dostosowania jej do zasad stosowanych w statystyce międzynarodowej, którego wyniki zawarto w publikacji pt. *Sprawozdanie z realizacji rezolucji Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 18.05.1990 r., w sprawie ograniczenia sprawozdawczości i uproszczenia badań statystycznych* (GUS, Warszawa 1990). Przegląd ten umożliwił wyodrębnienie trzech grup pojęć statystycznych stosowanych w statystyce polskiej :

1) pojęcia, dla których polskie definicje są w zasadzie zgodne z definicjami międzynarodowymi (126 pojęć),

2) informacje przekazywane do organizacji międzynarodowych, dla opracowania których nie ma możliwości stosowania jednolitych zasad międzynarodowych (27 pojęć),

3) pojęcia, w definiowaniu których występują nieznaczne zróżnicowania, umożliwiające jednak porównywalność danych (36 pojęć).

Problem porównywalności danych winien również uwzględniać sposoby ich grupowania, a także prezentacji.

Przeglądu statystyki, o podobnym charakterze, winny dokonać również służby statystyczne Czech i Niemiec, gdyż jedynie one mają pełny dostęp do zbiorów informacji statystycznych (zwłaszcza tych nie publikowanych w oficjalnych wydawnictwach statystycznych). Wyniki tych przeglądów pozwolą na uzgodnienie wspólnej listy danych, tworzących wstępną wersję zakresu tematycznego statystyki Euroregionu.

5. Dostępność danych statystycznych

Procedura tworzenia statystyki obszarów transgranicznych musi w sposób jednoznaczny określać, na jakim szczeblu podziału administracyjnego winno mieć miejsce gromadzenie informacji statystycznych w poszczególnych częściach tego obszaru. Rozstrzygnięcie tego problemu napotyka na poważne trudności z uwagi na niejednorodny zbiór jednostek administracyjnych tworzących poszczególne części Euroregionu "NY-SA".

Dotychczasowe ustalenia wskazują, że w jego polskiej części będzie zachodziła konieczność gromadzenia informacji na poziomie gmin (polską część Euroregionu tworzą aktualnie 32 gminy z terenu województwa jeleniogórskiego oraz 1 gmina z zielonogórskiego); w części niemieckiej - na poziomie powiatów (niemiecką część Euroregionu tworzy 8 powiatów Dolnej Saksonii: Görlitz-Stadt, Görlitz-Land, Weisswasser, Bischofswerda, Löbau, Kamenz, Niesky oraz Zittau); zaś w części czeskiej również na poziomie gmin (czeska część Euroregionu obejmuje powiaty Liberec i Jablonec oraz północne części powiatów: Česká Lipa, Děčín i Semily).

Przyjęcie jednakowego szczebla gromadzenia informacji na poziomie gmin dla wszystkich części Euroregionu nie rozwiązuje problemu z uwagi na znaczne zróżnicowanie wielkości tych jednostek podziału administracyjnego (np. gmina na obszarze Niemiec odpowiada praktycznie polskiej miejscowości, zaś polska gmina to obszar stanowiący około 50% powierzchni niemieckiego powiatu).

Dodatkowy problem, który winien być uwzględniony w fazie budowy statystyki Euroregionu, to otwarty charakter stowarzyszenia, którym jest Euroregion. Konsekwencją tego mogą być ciągłe zmiany w liczbie jednostek administracyjnych należących do tego stowarzyszenia. Fakt ten w istotny sposób będzie utrudniał prowadzenie badań o charakterze porównawczym w dłuższych okresach czasu w poszczególnych częściach Euroregionu oraz na całym jego obszarze.

6. Polska statystyka gminna

Określenie szczebla podziału administracyjnego, na którym będą gromadzone dane statystyczne w poszczególnych częściach Euroregionu, pozwala przejść do kolejnego etapu budowy wspólnej statystyki. Będzie on obejmował zespół działań zmierzających do uzgodnienia zakresu tematycznego tej statystyki.

Działania te winny być zapoczątkowane szczegółową analizą zawartości zbiorów informacji statystycznych, gromadzonych w poszczególnych częściach Euroregionu "NYSA", na określonym poziomie dezagregacji danych. Prace w tym zakresie winny być wykonane przez służby statystyczne wszystkich trzech zainteresowanych stron, bowiem tylko one mają możliwość określenia szczegółowej zawartości tych zbiorów,

zwłaszcza w tej części, która nie jest publikowana w oficjalnych wydawnictwach statystycznych. Istotę tego problemu można wyjaśnić na przykładzie polskiej statystyki gminnej, której zawartość podano w tabeli 1.

Tabela 1

Polska statystyka gminna - struktura podstawowych zbiorów danych

Wyszczególnienie	Liczba informacji zawartych w zbiorach		
	Rocznik Statystyczny woj. jeleńniogórskiego 1993 r.	Komputerowy Bank Danych dla miast i gmin (System RSA)	Bank Danych lokalnych (projekt wstępny)
Stan i ochrona środowiska	—	—	32
Ludność	17	67	140
Administracja publiczna	7	—	25
Rynek pracy	11	20	57
Finanse	23	27	71
Inwestycje	4	—	95
Rolnictwo i leśnictwo	30	24	72
Transport, łączność	2	8	9
Handel wewnętrzny	—	—	10
Gospodarka komunalna	23	14	15
Gospodarka mieszkaniowa	14	8	67
Szkolnictwo i wychowanie	52	153	317
Kultura i sztuka	12	7	18
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	13	17	92
Turystyka i wypoczynek	5	6	121
OGÓŁEM	213	351	1 141

Z podanego zestawienia wynika, że, obok oficjalnie publikowanych informacji w rocznikach statystycznych (statystyka gminna o takim charakterze obejmuje 213 pozycji), istnieje znacznie zasobniejszy zbiór informacji statystyki gminnej gromadzonej, lecz nie publikowanej. I tak użytkowany już Komputerowy Bank Danych dla miast i gmin obejmuje 351 informacji, zaś projekt wstępny przygotowywanego Banku Danych Lokalnych zawiera aż 1141 informacji gromadzonych na poziomie gmin.

Jest wielce prawdopodobne, iż podobna sytuacja ma miejsce w przypadku statystyki niemieckiej i czeskiej. Wstępna analiza oficjalnie publikowanej niemieckiej statystyki powiatowej, zawartej w *Statistisches Jahrbuch Sachsen - 1993*, pozwoliła na wyodrębnienie zbioru liczącego 138 informacji na interesującym nas poziomie dezagregacji danych. W zbiorze tym dominują cechy dotyczące zjawisk społecznych (ludność,

rynek pracy, pomoc społeczna, szkolnictwo i kultura) - łącznie 66 informacji, budownictwa i mieszkalnictwa (28 cech) oraz przemysłu (23 cechy). Należy zwrócić uwagę na brak jakichkolwiek informacji dotyczących takich dziedzin jak: ochrona zdrowia, przedsiębiorstwa oraz finanse. Trudności w uzyskaniu dostępu do odpowiednich wydawnictw statystycznych uniemożliwiły dokonanie podobnego przeglądu czeskiej statystyki powiatowej. Określenie list niepublikowanych informacji statystycznych, gromadzonych na ustalonym poziomie dezagregacji, winno być dokonane przez służby statystyczne tych krajów.

Zestawy danych, gromadzonych na odpowiednim poziomie cech, przygotowane przez trzy zainteresowane strony, stworzą podstawę do zaproponowania wstępnego zbioru informacji, który mógłby stanowić przedmiot dyskusji trójstronnej grupy roboczej powołanej do określenia zakresu tematycznego statystyki Euroregionu "NYSA".

7. Zagadnienie porównywalności danych

Ustalony, w wyniku trójstronnych uzgodnień, wstępny zbiór informacji określających zakres tematyczny statystyki euroregionalnej musi być poddany szczegółowej analizie zmierzającej do określenia stopnia zgodności definicji opisywanych zjawisk społeczno-gospodarczych. Celem takiego postępowania będzie uzyskanie ujednoczonego zestawu informacji, który umożliwi agregację danych statystycznych dla całego obszaru Euroregionu "NYSA".

Proces wyodrębniania zbioru danych porównywalnych musi być realizowany przez grupę roboczą złożoną z ekspertów reprezentujących trzy zainteresowane strony i musi obejmować nie tylko badanie stopnia zgodności definicji, ale również klasyfikacji oraz metodologii gromadzenia i przetwarzania informacji.

Prace prowadzone przez zespół ekspertów pozwolą w pierwszej fazie na wyodrębnienie prawdopodobnie nielicznego zestawu cech, które, bez żadnych modyfikacji, są porównywalne i w związku z tym mogą być agregowane dla całego obszaru Euroregionu. Będą to przede wszystkim cechy dotyczące zjawisk społecznych.

Dalsze prace pozwolą na ustalenie zbioru cech, dla których nie ma możliwości doprowadzenia do porównywalności danych. Zbiór ten może być wyeliminowany z dalszego postępowania.

W stosunku do pozostałych cech winny być podjęte działania zmierzające do unifikacji definicji, klasyfikacji, bądź metodologii gromadzenia informacji. Działania w tym zakresie winny być ukierunkowane głównie na dostosowanie do standardów obowiązujących w statystyce europejskiej.

Uzgodniona, szczegółowa lista cech określająca zakres tematyczny statystyki Euroregionu będzie decydować o zawartości merytorycznej, zarówno gromadzonych zbiorów danych w postaci Banku Danych Euroregionu "NYSA", jak też publikacji ogólnie dostępnych. Należy przyjąć założenie, że lista ta ma charakter otwarty i może być, w wyniku trójstronnych uzgodnień, uzupełniana o nowe informacje.

Tadeusz BORYS
Małgorzata SEJ-KOLASA

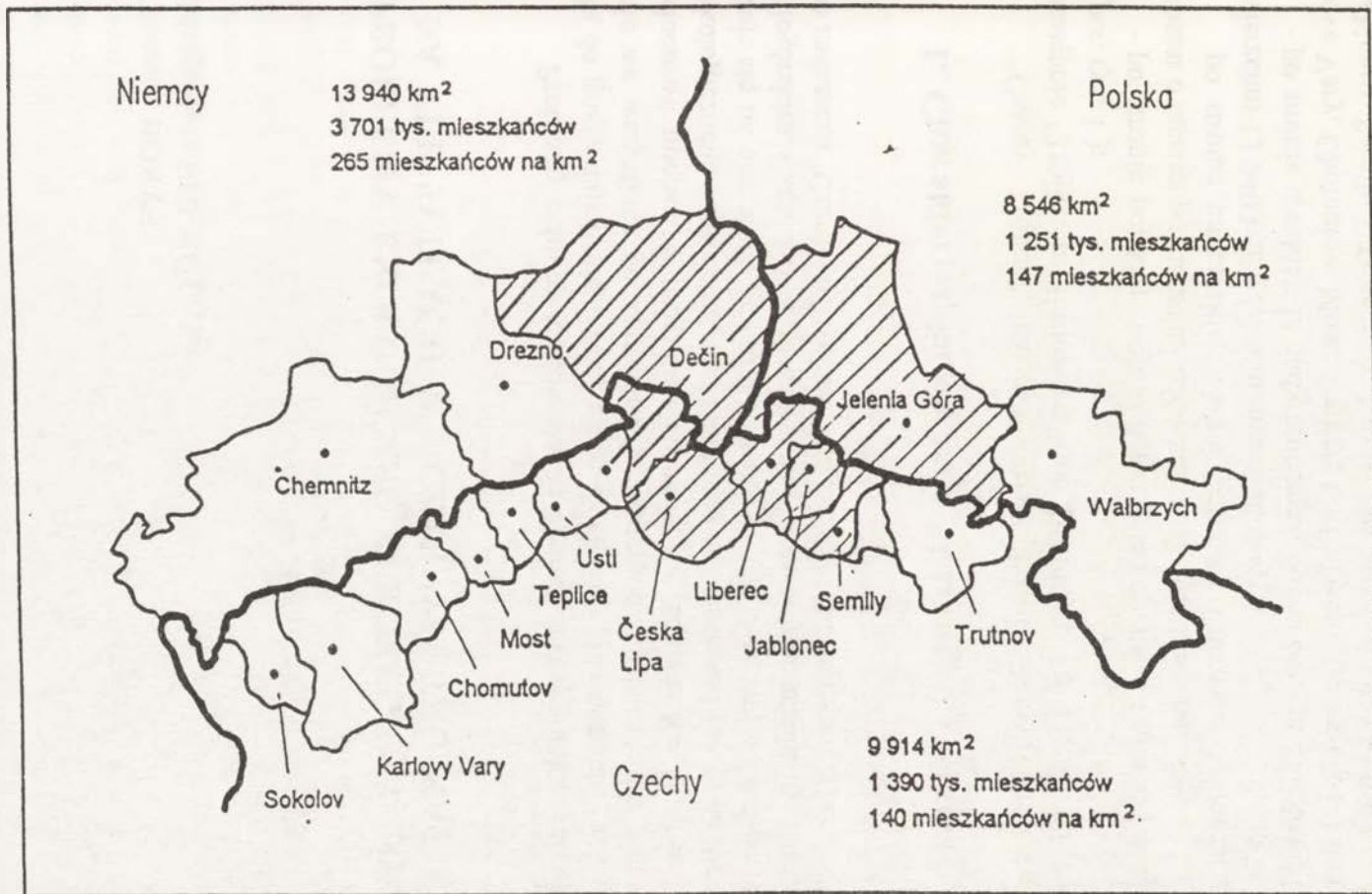
PROBLEMY EKOLOGICZNE EUROREGIONU NYSA NA TLE SYTUACJI W "CZARNYM TRÓJKĄTIE"

Problemy ochrony środowiska na obszarach przygranicznych należą do grupy najważniejszych i najbardziej skomplikowanych. Praktycznie we wszystkich porozumieniach euroregionalnych ekologia zajmuje kluczowe miejsce w programach wspólnych działań. Na 27 obszarów ekologicznego zagrożenia, wyróżnionych w Polsce w 1983 r., aż 7 znajduje się na obszarach przygranicznych, w tym 3 w województwie jeleniogórskim. Część z tych obszarów ma charakter transgraniczny. Dotyczy to zwłaszcza "Czarnego Trójkąta" i jego części Euroregionu Nysa.

1. Charakterystyka obszaru "Czarnego Trójkąta"

"Czarny Trójkąt", nazywany początkowo "Złotym Trójkątem", następnie "Trójkątem Siarkowym" lub "Brudnym Trójkątem" obejmuje (por. ryc. 1):

- po stronie polskiej: województwa jeleniogórskie i wałbrzyskie, tj. obszar o łącznej powierzchni 8546 km² i 1,2 mln mieszkańców,
- po stronie niemieckiej: okręgi Drezno i Chemnitz o łącznej powierzchni 13 940 km² i 3,7 mln mieszkańców,
- po stronie czeskiej: 12 nadgranicznych powiatów, tj.: Sokolov, Karlove Vary, Chomutov, Most, Teplice, Usti, Dečín, Česka Lipa, Liberec, Jablonec, Semily i Trutnov o łącznej powierzchni 9914 km² i 1,4 mln mieszkańców.

Ryc.1. Obszar "Czarnego Trójkąta"; źródło: materiały WIOŚ

Euroregion Nysa leży więc w centrum "Czarnego Trójkąta" zajmującego łącznie obszar 32,4 tys. km² i ok. 6,3 mln ludności. Na obszarze tym są zlokalizowane wyjątkowo bogate złoża węgla brunatnego, rozciągające się od Worka Żytawskiego w Polsce, poprzez południowo-wschodnią Saksonię w Niemczech i północno-zachodnie Czechy. Działalność górnicza rozwija się tu od lat równoległe z przemysłem ciężkim. Przemysł metalurgiczny, maszynowy i chemiczny był lokalizowany w pobliżu wielkich źródeł energii pochodzącej ze spalania węgla brunatnego. Pierwotnie, lokalne zagrożenia pochodzące z rejonów odkrywek i zlokalizowanych w pobliżu elektrowni zaczynały nabierać szerszego zasięgu, tworząc **środkowoeuropejski region degradacji ekologicznej**.

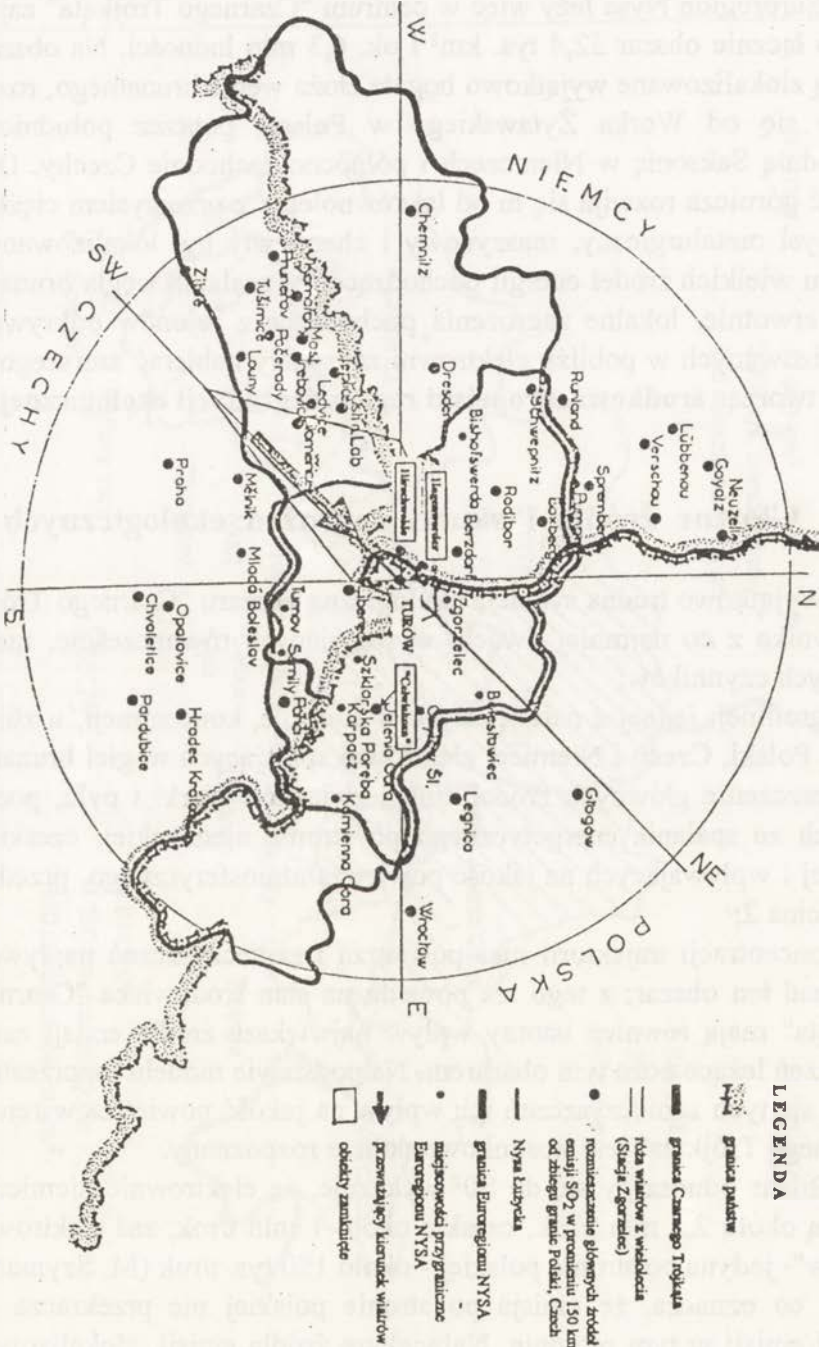
2. Główne źródła i skutki zagrożeń ekologicznych

Wyjątkowo trudna sytuacja ekologiczna obszaru "Czarnego Trójkąta" wynika z co najmniej dwóch, występujących równocześnie, niekorzystnych czynników:

- ogromnej, jednej z największych w Europie, koncentracji, u zbiegu granic Polski, Czech i Niemiec, elektrowni spalających węgiel brunatny; rozmieszczenie głównych źródeł emisji związków siarki i pyłu, pochodzących ze spalania energetycznego po stronie niemieckiej, czeskiej i polskiej i wpływających na jakość powietrza atmosferycznego, przedstawia rycina 2;

- koncentracji trajektorii mas powietrza i zanieczyszczeń napływających nad ten obszar; z tego też powodu na stan środowiska "Czarnego Trójkąta" mają również istotny wpływ największe źródła emisji zanieczyszczeń leżące poza tym obszarem. Na podstawie modelu rozprzestrzeniania się tych zanieczyszczeń ich wpływ na jakość powietrza w rejonie "Czarnego Trójkąta" jest stosunkowo dobrze rozpoznany.

Bilans odnoszący się do SO₂ wykazuje, że elektrownie niemieckie emitują około 2,5 mln t/rok, czeskie około 1 mln t/rok, zaś elektrownia "Turów"- jedyna po stronie polskiej - około 150 tys. t/rok (M. Szymański 1994), co oznacza, że emisja po stronie polskiej nie przekracza 5% całości emisji w tym regionie. Największe źródła emisji, zlokalizowane w rejonach przygranicznych Worka Żytawskiego, oraz zachodzące zmiany w ich strukturze przedstawia tabela 1.

Ryc. 2. Rozmieszczenie głównych źródeł zanieczyszczeń na obszarze "Czarnego Trójkąta" i Euroregionu Nysa; źródło: materiały WIOŚ

Tabela 1

Emisja SO₂ w rejonach przygranicznych Worka Żytawskiego, 1993 r.

	Nazwa elektrowni	Wysokość komina w m	Emisja SO ₂ w tys.t/rok
A.	NIEMCY		
1.	Hirschfelde*	100	48,0
2.	Hagenwerder I*, II*, III	250	232,5
3.	Boxberg I, II, III	300	459,0
4.	Schwarze Pumpe	250	315,9
B.	CZECHY		
1.	Melnik	250	114,5
2.	Pocerady 1, 2	210	123,5
3.	Tusimice 1, 2	300	257,6
C.	POLSKA		
1.	Turów	150	150,0

* Elektrownie zamknięte;

źródło: (M. Szymański 1994)

Ze względu na istniejącą różę wiatrów, Sudety Zachodnie, a zwłaszcza Góry Izerskie oraz Worek Żytawski, leżący w centrum "Czarnego Trójkąta", kumulują większość negatywnych oddziaływań na środowisko, pochodzących z kilkudziesięciu dużych źródeł emisji związków siarki i pyłów. Emisje te powodują, że średnioroczne stężenia dwutlenku siarki ponad 4 razy przekraczają dopuszczalną normę (130 mg/m³, przy normie 32 mg/m³), pyłu zawieszonego 1,3 raza (61,3 mg/m³, przy normie 50 mg/m³) - (M. Szymański 1994).

Należy jednak zwrócić uwagę, że próby oceny sytuacji ekologicznej w "Czarnym Trójkącie" wysuwają szereg problemów związanych z dostępnością, rzetelnością i wiarygodnością danych, a także z ich porównywalnością i wartościowaniem (oceną). Wspólne polsko-czesko-niemieckie badania wykazały, że są to problemy trudne i złożone (Z. Bobowski, T. Borys, Z. Panasiewicz 1994). Na przykład normy dopuszczalnych emisji (stężeń) są obecnie w Polsce, Niemczech i Czechach nie tylko różne (por. tab. 2), ale też oparte na odmiennych zasadach klasyfikacyjnych. W Polsce jest to zróżnicowanie norm w zależności od tzw. cenności obszaru. Na tej podstawie wyróżnia się kategorię obszarów chronionych, gdzie normy dopuszczalnych emisji są bardzo rygorystyczne. W Niem-

Tabela 2

Porównania standardów dopuszczalnych stężeń gazów i pyłów w Polsce, Niemczech i Czechach

Zanieczyszczenie	Kraj	30 min	24 h	Średnioroczne
		Dopuszczalne stężenie w mg/m ³		
Dwutlenek siarki (SO ₂)	Polska	600	200	32
	Niemcy	400	300	50
	Czechy	500	150	60
Dwutlenek azotu (NO ₂)	Polska	500	150	50
	Niemcy	200	100	80
	Czechy	200	100	80
Pył zawieszony (DUST)	Polska	250	120	50
	Niemcy	300	300	100
	Czechy	500	150	60

czeh klasyfikacja norm nawiązuje do innego kryterium - podatności obszaru na sytuacje smogowe (obszary smogowe), czyli nawiązuje do warunków rozprzestrzeniania się zanieczyszczeń na danym obszarze. W Czechach normy są takie same dla wszystkich obszarów. Warto też zauważyć, że odpowiedź na pytanie: co to znaczy, że norma dopuszczalnego stężenia nie jest dotrzymana? - jest inna w Czechach, Niemczech i w Polsce (por. tab. 3).

Tabela 3

Kryteria dotrzymania dopuszczalnych stężeń substancji zanieczyszczających powietrze w Polsce, Niemczech i Czechach

Czasokres co najmniej 2-krotnego przekroczenia normy dopuszczalnej emisji w skali roku		
Kraj	Stężenia	
	30 min	24 h
Polska	0,2%	2,0%
Niemcy	2,0%	2,0%
Czechy	5,0%	5,0%

Wynika stąd, że oceny dotyczące sytuacji ekologicznej na obszarze "Czarnego Trójkąta", a tym samym na obszarze Euroregionu Nysa, należy formułować ostrożnie. Wymagają one bowiem przyjęcia jednolitej bazy normatywnej, a Euroregion Nysa może tu spełnić rolę obszaru pilotażowego w transferze doświadczeń krajów zachodnich w dostowywaniu się polskiej statystyki ochrony środowiska do standardów europejskich.

Zagrożenia środowiska "Czarnego Trójkąta" to nie tylko niska jakość powietrza atmosferycznego (choć jest to niewątpliwie zagrożenie wiodące dla tego obszaru), lecz również poważna **degradacja wód powierzchniowych**. Wynika to przede wszystkim z poważnych zaniedbań w gospodarce wodno-ściekowej. Jaskrawym przykładem tej degradacji jest stan czystości rzeki granicznej - Nysy Łużyckiej. Pod względem sanitarnym, wody tej rzeki w 1992 r. na całej długości nie odpowiadały normie (klasa NON), zaś pod względem cech fizyko-chemicznych 43,5% miało klasę II, 21,8 % klasę III i aż 34,7% NON¹. I w tym przypadku występują poważne problemy z porównywalnością polskich, czeskich i niemieckich klasyfikacji czystości wód powierzchniowych. Ujawniły się one z całą ostrością przy opracowywaniu koncepcji rozwoju i działania dla euroregionów: Nysa i Sprewa - Nysa - Bóbr ².

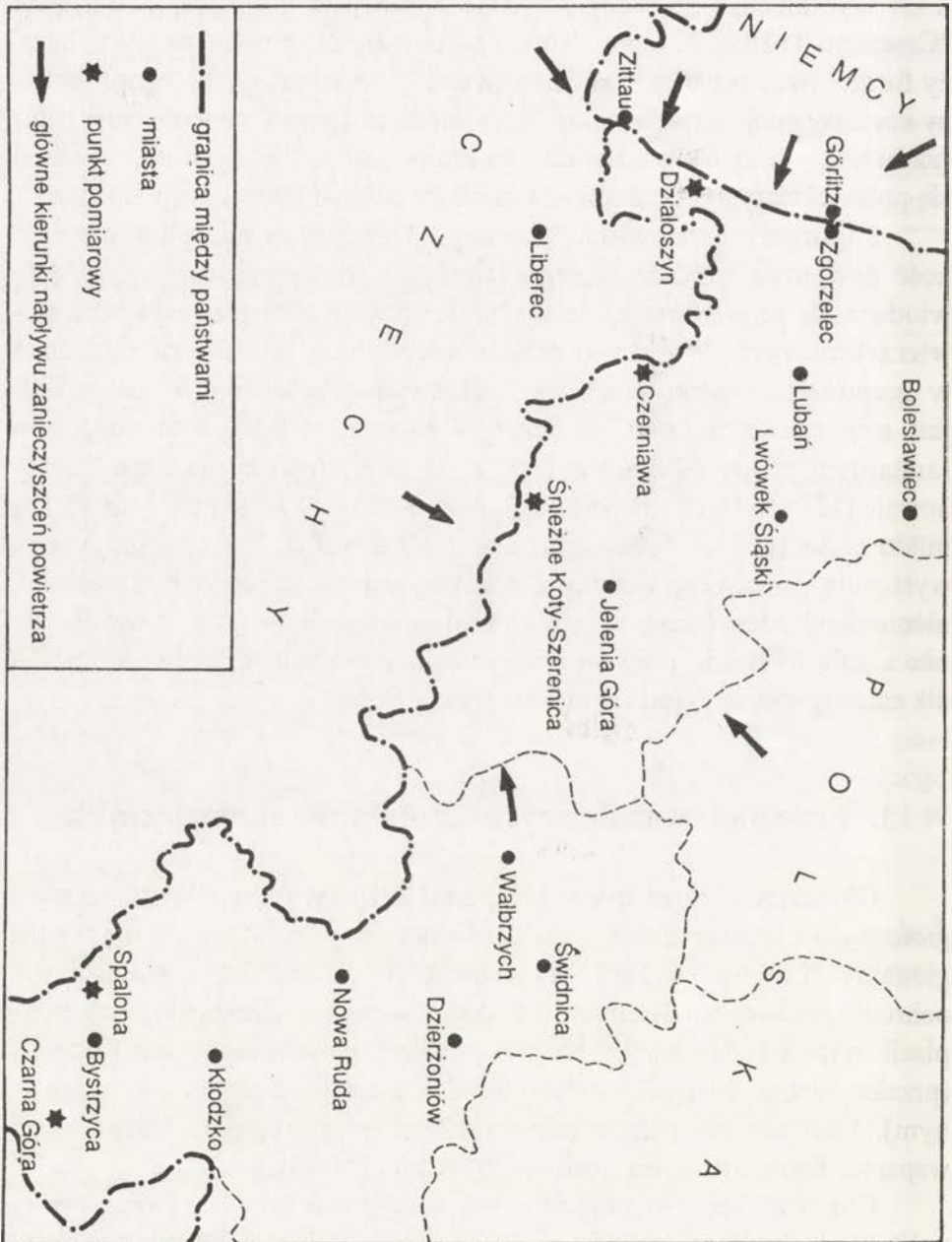
3. Przegląd ważniejszych projektów ekologicznych

Głównym zamierzeniem programu PHARE o charakterze interregionalnym i transgranicznym jest, uruchomiony w 1991 r., program regionalny "Czarny Trójkąt". W czerwcu 1991 r. w Dobriś ministrowie ochrony środowiska Niemiec, Polski i ówczesnej Czechosłowacji podpisali wspólną deklarację, na mocy której powołano Grupę Roboczą (przekształconą następnie w Komitet Zarządzający programem regionalnym). Jako czwarty partner dołączyła Komisja Europejska, dostarczając wsparcia finansowego ze środków Programu PHARE.

Głównym celem programu jest stworzenie koncepcji regionalnej polityki ekologicznej dla obszaru "Czarnego Trójkąta" (w szczególności skutecznego systemu zarządzania środowiskiem) i poprzez jej realizację doprowadzenie do znaczącej poprawy stanu środowiska i zapobieżenie

¹ Patrz - raporty o stanie środowiska w województwie jeleniogórskim w 1990, 1991 i 1992 r.

² Por. np. Koncepcja rozwoju i działania dla Euroregionu Nysa, Dornier GmbH, 1993

Ryc. 3. Monitoring zanieczyszczeń atmosfery w Sudetach Zachodnich - system monitoringu "Sudety";
 źródło: raporty o stanie środowiska w województwie jeleniogórskim w 1990, 1991 i 1992 r.

grożącej klęsce ekologicznej. Program zakłada w pierwszej kolejności:

- dokładne zdefiniowanie sytuacji ekologicznej,
- określenie najbardziej zagrożonych obszarów z punktu widzenia negatywnego oddziaływania na ludzi i przyrodę,
- pilotażowe wdrożenie rozwiązań ograniczających najbardziej niebezpieczne dla ludzi i środowiska zagrożenia.

Celem generalnym programu jest przywrócenie regionowi dawnych walorów przyrodniczych, zaś celem długofalowym doprowadzenie warunków środowiska w tym rejonie do standardów ekologicznych Unii Europejskiej. Po powołaniu w Uści nad Łabą sekretariatu programu i opracowaniu Planu Ramowego są realizowane m.in. następujące przedsięwzięcia:

- wspólnego systemu monitoringu regionalnego (por. ryc. 3),
- wybrane priorytety przedsięwzięć w zakresie odnowy atmosfery (po stronie polskiej m.in. dofinansowanie instalacji odsiarczania spalin w Wałbrzychu, instalacji gospodarki osadowej dla oczyszczalni ścieków w Leśnej, feasibility study dla sieci ciepłowniczej z elektrowni "Turów" do Liberca itd),
- narodowe plany i strategie (łącznie priorytety polityki państwa z priorytetami regionalnymi),
- integrowanie tych planów w plan generalny (Master plan) dla całego obszaru "Trójkąta Siarkowego".

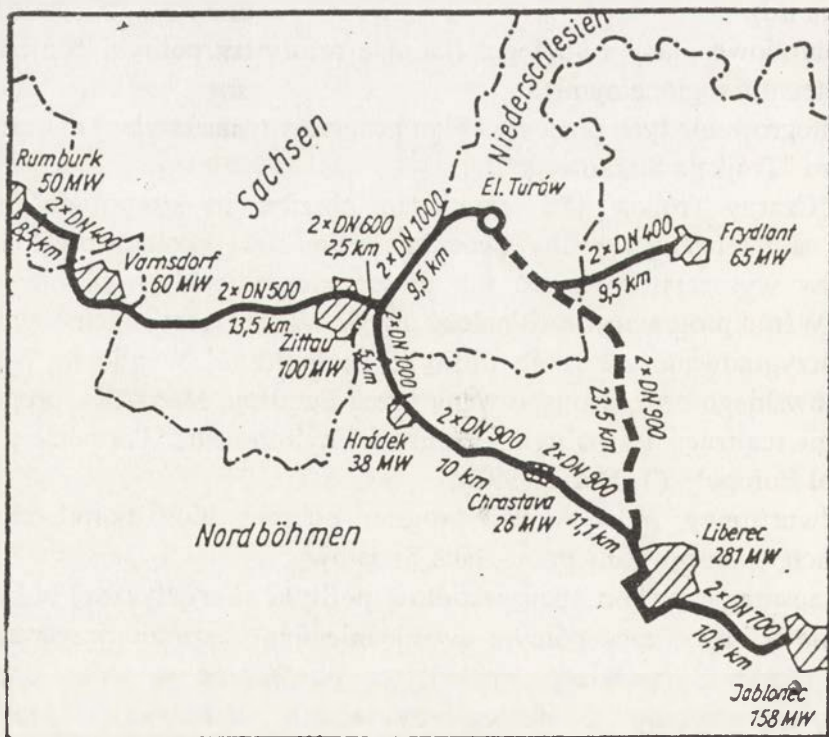
"Czarna Trójkąt" jest przykładem obszaru, na którym podejmowane są interesujące próby tworzenia całej sieci ekologicznych programów wyspecjalizowanych lub programów globalnych o mniejszej skali. Wśród programów tych należy przede wszystkim wymienić:

- przygotowane założenia **polityki ekologicznej** w rejonie Worka Tuoszewskiego oraz, sponsorowany przez Fundację Marshalla, program strategii realizacji tej polityki (Program Environmental Partnership for Central Europe) - (T. Borys 1992);
- dwustronny, polsko-czeski program ochrony bioróżnorodności w Sudetach, sponsorowany przez Bank Światowy;
- transgraniczną koncepcję **wspólnej polityki energetycznej** w Euroregionie Nysa, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów przygranicznych Worka Żytawskiego, zakładającą powiązanie w jeden system elektro-energetyczny i ekologiczny trzech elektrowni: "Melnik" (Czechy), "Hagenwerder III" (Niemcy) i "Turów" (Polska). System ten pracowałby wspólnie na rzecz utrzymania optymalnych warunków śro-

dowiskowych na terenach przygranicznych Euroregionu Nysa, tzn. kształtowałyby elastycznie skalę wpływu na środowisko, w zależności od aktualnych warunków meteorologicznych, poprzez odpowiednią pracę regulacyjną (Länderübergreifende... 1993);

- transgraniczną koncepcję "uciepłownienia" przygranicznych obszarów Euroregionu Nysa, związaną z realizowanym przez elektrownię "Turów" programem rehabilitacji (budowa 6 kotłów fluidalnego spalania, a na 3 instalacja urządzeń odsiarczania), z możliwością pozyskania około 600 MWt energii cieplnej na cele ciepłownictwa zdalaczynnego.

Należy zwrócić uwagę, że koncepcja wykorzystania źródeł ciepła powstającego w elektrowniach dla potrzeb "transgranicznego systemu dalekiego ogrzewania" wzbudziła duże zainteresowanie nie tylko samorządów lokalnych po stronie polskiej, lecz również samorządów po stronie czeskiej. Jest ona propagowana przez specjalistów czeskich jako rozwiązanie proekologiczne i oparte na zdrowych zasadach ekonomicznych (patrz ryc. 4). Strona niemiecka nie wypowiada się na razie na temat programu jednoznacznie.

Ryc. 4. Czeska wersja koncepcji uciepłownienia przygranicznych obszarów Worka Turowskiego; źródło: J. Valášek 1993

4. Problemy budzące kontrowersje

Dotychczasowa współpraca transgraniczna w ramach Euroregionu Nysa, odnosząca się do zagadnień ochrony środowiska, dostarcza wielu pozytywnych przykładów i doświadczeń potwierdzających celowość utworzenia euroregionu na styku granic trzech państw. Została zbudowana poważna infrastruktura konkretnych, dobrze rokujących projektów o charakterze proekologicznym, których realizacja przynosi widoczne już efekty w środowisku całego "Czarnego Trójkąta".

Istnieją też słabsze strony tej współpracy, a niekiedy również kontrowersje wynikające z nie zawsze zbieżnych interesów stron tworzących Euroregion Nysa. Należy wśród nich wymienić:

1) pewną asymetrię zainteresowań ochroną środowiska wśród stron transgranicznej współpracy; zainteresowanie to jest duże po stronie niemieckiej i polskiej oraz zdecydowanie mniejsze po stronie czeskiej. Utrudnia to koordynację zamierzeń proekologicznych, wymagających trójstronnych uzgodnień;

2) silne powiązanie problemu ograniczenia emisji z dwoma budzącymi kontrowersje problemami:

a) ustaleniem sprawców (odpowiedzialności stron) powstałych na tym obszarze zagrożeń środowiska, a zwłaszcza stanu klęski ekologicznej w lasach Sudetów Zachodnich. Obszar Polski wchodzący w skład Euroregionu Nysa pozostaje narażony na oddziaływanie zanieczyszczeń spoza kraju, głównie z terenu Niemiec i Czech. Wiadomo, że ponad 50% zanieczyszczeń emitowanych z wysokich kominów energetycznych opada na obszary w promieniu 200 km od źródła. Oznacza to, że Sudety znajdują się w strefie bezpośrednich oddziaływań emisji energetycznych z Worka Żytawskiego, jak również Czech i Wschodniej Saksonii. Uciążliwe obiekty energetyczne są zlokalizowane na zachód od Sudetów, głównie na obszarze "Czarnego Trójkąta". Według badań strony polskiej (m. in. Instytutu Inżynierii Ochrony Środowiska Politechniki Wrocławskiej) udział Polski w degradacji naturalnego środowiska Sudetów nie przekracza 26%, natomiast łączne udziały Czech i Niemiec wynoszą od 74% do 85%, zależnie od rodzaju zanieczyszczenia. W skali całego kraju największe ilości zanieczyszczeń są przenoszone do Polski z Niemiec i Czech. Zdecydowanie mniejszy udział w transgranicznym przenoszeniu zanieczyszczeń na teren Polski mają pozostałe kraje europejskie³. Strona

³ patrz - raporty o stanie środowiska w woj. jeleniogórskim w 1990, 1991 i 1992 r.

niemiecka i czeska sugerują, że głównym sprawcą zagrożeń są emisje z elektrowni "Turów", która z tego powodu powinna w najbliższym czasie zakończyć swoją działalność produkcyjną (J. Rozlał 1993a);

b) restrukturyzacją przemysłu na obszarach przygranicznych; po stronie niemieckiej zakończenie w okresie najbliższych 3 lat procesu zamykania zespołu elektrowni "Hagenwerder" skokowo zwiększy skalę bezrobocia. Jedynie import węgla brunatnego z polskiej kopalni umożliwiłby dalsze ich funkcjonowanie. Z kolei eksport węgla w tak dużej skali przez kopalnię w Turosszowie musiałby być związany z ograniczeniem działalności lub wręcz z zamknięciem elektrowni "Turów". Spowodowało to gwałtowną zmianę w strategii strony niemieckiej (a także czeskiej), która nagle przestała się interesować "gigantami energetycznymi", akcentując potrzebę ograniczenia przede wszystkim emisji lokalnych kotłowni. Osłabieniu uległa również wspólna, wypracowana w ramach grupy roboczej i programu "Czarny Trójkąt", strategia pomocy w szukaniu źródeł finansowania rehabilitacji elektrowni "Turów" (J. Rozlał 1993b);

3) istotną różnicę w podejściu strony polskiej i niemieckiej do koncepcji "transgranicznego systemu dalekiego ogrzewania". W koncepcji niemieckiej podkreśla się, że elektrownia "Hagenwerder" ma już prawie ukończoną magistralę ciepłą, którą można zaopatrzyć w ciepło Görlitz i Zgorzelec. Podkreśla się też, jako ważną alternatywę dla wykorzystania ciepła odpadowego elektrowni "Turów", rozbudowę systemu zaopatrzenia w gaz ziemny (Länderübergreifende... 1993);

4) ważne obawy strony niemieckiej budzi także istotne - w miarę przechodzenia do eksploatacji pokładu pierwszego - pogłębienie odkrywki węgla brunatnego kopalni w Turosszowie, co - zdaniem strony niemieckiej - mogłoby zagrozić, położonemu w bezpośrednim sąsiedztwie odkrywki, miastu Zittau.

Pojawienie się w ostatnich miesiącach tych, przykładowo wymienionych, punktów konfliktowych we współpracy transgranicznej pozwala sformułować przypuszczenie, że w miarę upływu czasu i przechodzenia od ogólnych, nie budzących na ogół wątpliwości i sporów, celów i intencji, narastać będzie ilość problemów kontrowersyjnych a niekiedy i jawnych konfliktów. Ich cywilizowany sposób rozwiązywania powinien być ważnym potwierdzeniem słuszności koncepcji tworzenia euroregionów na przygranicznych obszarach Polski.

Literatura

1. Bobowski Z., Borys T., Panasiewicz Z., 1994, *Problemy metodyczne statystyki obszarow transgranicznych*, (w:) Metodyczne i praktyczne problemy statystyki Euroregionów, GUS-WUS, Warszawa-Jelenia Góra,
2. Borys T. (red.), 1992, *Założenia polityki ekologicznej w rejonie Worku Żytawskiego*, Urząd Wojewódzki, Jelenia Góra,
3. Länderübergreifende ökologishce Energie- Konzeption für Territorium Böhmen-Sachsen-(Nieder) Schlesin, 1993, UTG,
4. Müller D. (red.), 1993, *Koncepcja rozwoju i działania dla Euroregionu Nysa*, Dornier GmbH, Friedrichshafen,
5. Rozlał J., 1993a, *Wojny energetyczne*, Nowiny Jeleniogórskie, nr 16, Jelenia Góra,
6. Rozlał J., 1993b, *Skasować Turossów*, Nowiny Jeleniogórskie, nr 16, Jelenia Góra,
7. Szymański M., 1992, *Czy "Czarny trójkąt" może być zielony? - batalia o czyste powietrze w Worku Żytawskim*, Biuletyn Informacyjny Euroregionu Nysa, 6.02, Jelenia Góra,
8. Valasek J., 1993, *Energetik und Umwelt. Energie- anwendung und Energietechnik*, Heft 2.

Marek OBREBALSKI
Danuta STRAHL

INFRASTRUKTURA EUROREGIONU "NYSZA"

1. Wprowadzenie

Infrastruktura spełnia wiele istotnych funkcji nie tylko wobec poszczególnych mieszkańców i ich grup, lecz także wobec określonej przestrzeni społeczno-gospodarczej. Urządzenia i instytucje infrastruktury, tak społecznej jak technicznej, aktywizują przestrzeń miast oraz jednostek osadnictwa wiejskiego. Sprawnie funkcjonujący system infrastruktury danego obszaru wzmaga zatem możliwości szerszego jej rozwoju oraz wzrostu poziomu warunków bytowych społeczności lokalnych. Infrastruktura jest także ważnym czynnikiem integracji przestrzeni. Wynika to z jej ścisłego związku z obsługiwany terenem oraz liczbą i strukturą zamieszkującej go ludności. Integrujące oddziaływanie poszczególnych elementów infrastruktury jest przy tym uzależnione, zwłaszcza od ich charakteru, zasięgu obsługi oraz od stopnia ich dostępności.

Infrastruktura Euroregionu "Nysa" jest wyraźnie zróżnicowana pod wieloma względami. Wynika to przede wszystkim z różnic w poziomie wyposażenia infrastrukturalnego między polską, czeską i niemiecką częścią tegoż euroregionu. Odmienne są również warunki organizacyjne i finansowe funkcjonowania szeregu elementów infrastruktury technicznej i społecznej. Ukazanie i porównanie wszystkich tych elementów jest jednak utrudnione wyraźnymi różnicami metodyk i metodologii statystyk państwowych. Stąd też analiza porównawcza stanu infrastruktury w poszczególnych częściach Euroregionu "Nysa" nie może być wyczerpująca, zaś jej zakres musi być z konieczności zawężony.

2. Infrastrukturalne zagospodarowanie polskiej części Euroregionu "Nysa"

Niemal wszystkie gminy polskiej części Euroregionu "Nysa" są położone w województwie jeleniogórskim. Obszar ten wykazuje wyraźne zróżnicowanie poziomu infrastrukturalnego zagospodarowania, a także charakteryzuje się umiarkowaną dynamiką rozwoju urządzeń infrastruktury technicznej w latach 1990-93 (tab. 1).

Tabela 1
Wybrane elementy infrastruktury technicznej regionu jeleniogórskiego w latach 1990-93

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993
Linie kolejowe normalno- torowe				
- w km ogółem	632	626	625	624
- w km na 100 km ²	14,4	14,3	14,3	14,2
- zelektryfikowane	25,9	26,2	26,2	26,3
Drogi publiczne o twardej nawierzchni				
- w km ogółem	3 554	3 686	3 703	3 746
- w km na 100 km ²	81,2	84,2	84,6	85,5
Placówki pocztowo- telekomunikacyjne				
- ogółem	137	136	136	135
- na 10 tys. ludności	2,6	2,6	2,6	2,6
Abonenci telefoniczni				
- w tys.	36,6	37,6	40,2	42,9
- na 1000 ludności	70,6	72,6	77,0	82,0
Długość rozdzielczej sieci w km:				
- wodociągowej	1 252,2	1 284,8	1 370,4	1 505,6
- kanalizacyjnej	456,8	461,1	480,0	551,0
- gazowej	592,3	596,3	609,9	610,2
Przepustowość komunalnych oczyszczalni ścieków w dcm ³ /r	31 192	30 724	31 452	37 130
- w tym biologicznych				
Zużycie w gospodarstwach domowych:				
- wody z wodociągu w km ³	22,0	22,3	19,9	20,9
- gazu sieciowego w km ³	131,1	131,9	207,1	142,4
- energii elektrycznej w GWh	293,7	277,0	312,0	259,6

Źródło: materiały Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Jeleniej Górze

Czynnikiem aktywizującym strukturę funkcjonalno-przestrzenną regionu jeleniogórskiego jest układ sieci komunikacyjnej. Region ten należy do najlepiej wyposażonych w linie kolejowe w kraju (ponad 14 km na 100 km²) oraz drogi publiczne (ponad 85 km na 100 km²)¹.

Obecny układ przestrzenny i dostępność linii kolejowych tworzą korzystne warunki dla wymiany towarowej, eksploatacji surowców oraz racjonalnego zaspakajania potrzeb komunikacyjnych ludności. Jednakże, z punktu widzenia funkcjonalności, stosunkowo mały jest tutaj udział linii dwutorowych (17,9 w regionie, wobec 38,3% w kraju) oraz zelektryfikowanych (jedynie 26,3%, a w kraju 49,3%).

Dobrze rozwinięta sieć dróg publicznych stanowi podstawę rozwoju transportu samochodowego. Stale wzrasta zatem obciążenie dróg regionu jeleniogórskiego ruchem kołowym. Istniejąca sieć drogowa, z punktu widzenia gęstości i rozkładu przestrzennego, odpowiada w zasadzie potrzebom społecznym i gospodarczym regionu. Mimo to jednak drogi te charakteryzuje niewystarczająca segregacja ruchu, na tranzytowy i lokalny, oraz niedostosowanie ich parametrów technicznych do obecnego natężenia ruchu pojazdów samochodowych.

Duże znaczenie dla należytego funkcjonowania sfery gospodarczej oraz dla racjonalizacji życia społecznego posiada telekomunikacja. Region jeleniogórski dysponuje relatywnie dobrze rozwiniętą siecią placówek pocztowych i telekomunikacyjnych (2,6 pl. na 10 tys. ludności). W rezultacie rozwoju central i sieci telefonicznych, umożliwiających prowadzenie rozmów w określonych relacjach przestrzennych, następuje stały wzrost liczby abonentów telefonicznych (w latach 1990-93 o 6,3 tys.). Poziom powszechności telefonu jest jednak nadal niższy, aniżeli przeciętnie w kraju (82 abonentów na 1000 ludności).

Jednym z podstawowych wykładników warunków bytowych ludności miast, a także w coraz większym stopniu ludności wiejskiej regionu jeleniogórskiego, jest stan urządzeń gospodarki wodno-ściekowej. W latach 1990-93 zaznaczył się wyraźny postęp w tym zakresie. Długość rozdzielczej sieci wodociągowej zwiększyła się o ponad 250 km, zaś kanalizacyjnej o prawie 95 km. Wyraźnie wzrosła również przepustowość komunalnych oczyszczalni ścieków. W roku 1993 mogły one przyjąć ponad 37 tys. dam³ ścieków. Spośród 29 funkcjonujących oczyszczalni ścieków - 23 realizowały biologiczny proces oczyszczania.

¹ W Polsce w 1993 r. na 100 km² przypadało 7,5 km linii kolejowych normalnotorowych oraz 74,2 km dróg publicznych o twardej nawierzchni.

Należy jednak zauważyć, że większość omawianych urządzeń gospodarki wodno-ściekowej znajduje się w złym stanie technicznym i zazwyczaj nie odpowiada już współczesnym wymogom użytkowników.

Istotne miejsce w układzie infrastruktury regionu jeleniogórskiego zajmują także urządzenia energetyki. Pobór, zarówno energii elektrycznej, jak i gazu sieciowego, charakteryzowały w tym okresie wyraźne wahania. Rośnie natomiast długość sieci gazowej oraz cieplnej. W roku 1993 długość rozdzielczych sieci cieplnych wynosiła 56,2 km; nadal jednak ogrzewnictwo w regionie jeleniogórskim opiera się w decydującej mierze na kotłowniach lokalnych i paleniskach indywidualnych, będąc przy tym jednym ze źródeł zanieczyszczenia atmosfery.

Koncentracja oraz przyrost ludności i potencjału wytwórczego powodują stały wzrost zapotrzebowania na usługi świadczone przez system infrastruktury technicznej w regionie jeleniogórskim. Jej rozwój nie zawsze jednak jest w stanie temu sprostać. Dlatego też niedorozwój infrastruktury jest przyczyną wielu lokalnych zahamowań i barier rozwojowych o różnej sile i zasięgu.

Infrastruktura społeczna regionu jeleniogórskiego wyróżnia się z kolei wielkością placówek i instytucji o zróżnicowanym charakterze (tab 2).

Rozwój szkolnictwa jest uważany współcześnie za wiodący czynnik i warunek rozwoju społeczno-gospodarczego regionu jeleniogórskiego. Region ten dysponuje rozbudowaną siecią różnych szczebli. Szczególne miejsce w tym układzie zajmuje jednak szkolnictwo ponadpodstawowe. Jego sieć tworzy: 15 liceów ogólnokształcących, prawie 130 szkół zawodowych oraz 3 placówki szkolnictwa wyższego (Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki wrocławskiej Akademii Ekonomicznej, Filia Politechniki Wrocławskiej oraz punkt konsultacyjny Uniwersytetu Wrocławskiego). Głównym ośrodkiem szkolnictwa ponadpodstawowego w regionie jest Jelenia Góra, a wobec niskiego poziomu nasycenia wysoko kwalifikowanymi kadrami do jego rozwoju przywiązuje się coraz większą wagę.

Do podstawowych placówek kultury zalicza się biblioteki publiczne, kina, teatry i muzea.

O ile sytuacja bibliotek publicznych w regionie jeleniogórskim, w latach 1990-93, była względnie stabilna, o tyle w przypadku kin stałych zaznaczył się wyraźny regres; zmniejszyła się bowiem nie tylko liczba kin, lecz także oferowanych przez nie miejsc na widowni. Spadek zainte-

Tabela 2

Wybrane elementy infrastruktury społecznej regionu jeleniogórskiego w latach 1990-93

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993
Szkoły podstawowe*	234	245	253	251
Uczniowie:				
- ogółem	70 945	71 117	70 931	69 813
na 1 nauczyciela	18	18	19	18
Licea ogólnokształcące*	11	13	15	15
Uczniowie:				
- ogółem	3 866	4 244	4 808	5 120
na 1 nauczyciela	16	15	17	16
Szkoły zawodowe*	121	128	135	126
Uczniowie:				
- ogółem	22 444	23 583	22 859	23 544
na 1 nauczyciela	18	20	19	20
Placówki szkolnictwa wyższego:	4	4	3	3
- Studenci	1 564	1 899	1 746	2 100
Biblioteki publiczne i filie	146	147	144	145
Księgozbiór				
- w tys. woluminów	2 162,2	2 186,6	2 208,2	2 196,6
- w wol. na 1000 L	4 175	4 216	4 230	4 202
Teatry	2	2	2	2
Miejsca na widowni:				
- ogółem	735	622	749	785
- na 1000 ludności	1,4	1,2	1,4	1,5
Muzea	10	9	9	9
Zwiedzający w tys.	166,0	169,2	131,9	132,0
Kina stałe	32	17	18	15
Miejsca na widowni:				
- ogółem	9 392	6 060	6 342	5 364
- na 1000 ludności	18	12	12	10
Szpitala ogólne	14	14	16	16
Łóżka:				
- ogółem	3 516	3 536	3 423	3 367
- na 10 tys. ludności	67,9	68,2	65,6	64,4
Apteki				
- ogółem	43	53	60	68
- na 10 tys. ludności	0,8	1,0	1,1	1,3
Personel służby zdrowia na 10 tys. ludności				
- lekarze	14,1	15,0	15,7	15,1
- dentyści	4,2	3,9	4,0	3,7
- pielęgniarki	71,5	68,4	62,1	62,7
Baza noclegowa turystyki:				
- miejsca noclegowe	22 220	22 137	20 473	18 766
- korzystający z nocle- gów w tys.	413,2	421,3	404,9	399,2

* dla nie pracujących (bez specjalnych)

Źródło: materiały Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Jeleniej Górze

resowania ze strony ludności projekcjami kinowymi jest związany niewątpliwie z upowszechnieniem odbioru programów telewizji satelitarnej oraz projekcji video, będących istotnymi substytutami kina.

Ważne miejsce wśród placówek kultury w tym regionie zajmują ponadto instytucje artystyczne, a zwłaszcza teatry. W 1993 r. dwa jeleniogórskie teatry dysponowały ok. 750 miejscami na widowni. Zadanie szerzenia wiedzy o historii i dorobku regionu realizuje 9 muzeów.

Potrzeby zdrowotne ludności województwa jeleniogórskiego są zaspokajane przez sieć placówek otwartej i zamkniętej opieki zdrowotnej. Tworzy ją, poza placówkami ambulatoryjnej opieki, tak podstawowej, jak i specjalistycznej, m.in. 16 szpitali ogólnych i 68 aptek. Dostępność tych placówek oraz zatrudnionego w nich personelu medycznego jest zróżnicowana przestrzennie. Niepokojące jest jednak zmniejszanie się liczby łóżek szpitalnych, a także dostępność usług stomatologicznych. Maleje ponadto liczba personelu pomocniczego. Korzystne tendencje dotyczą natomiast dostępności aptek.

Urozmaicona rzeźba terenu, duże kompleksy leśne, bogate i różnorodne źródła wód mineralnych oraz znaczne zainwestowanie turystyczne stwarzają korzystne warunki dla rozwoju ruchu turystycznego. W latach 1990-93 baza noclegowa turystyki w regionie jeleniogórskim uległa jednak uszczupleniu (o prawie 3,5 tys. miejsc). W 1993 r. obiekty turystyczne i wczasowo-wypoczynkowe dysponowały w tym regionie (głównie w rejonie karkonoskim) niemal 19 tys. miejsc noclegowych. Rozwinięta jest ponadto baza leczenia uzdrowiskowego (ponad 2 tys. łóżek w szpitalach uzdrowiskowych, sanatoriach i prewentoriach).

Infrastruktura społeczna w regionie jeleniogórskim wymaga podjęcia wielu konkretnych przedsięwzięć, gdyż w innym przypadku będzie ona podlegała procesowi postępującej dekapitalizacji i nie będzie mogła sprostać rosnącym wymaganiom i potrzebom ludności, będącej przecież nośnikiem efektów jej funkcjonowania.

3. Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju infrastruktury Euroregionu "Nysa"

Zasadniczą podstawą dokonywania wszelkich porównań regionalnych jest baza informacji statystycznych. Informacje te muszą wyrastać z analogicznych warsztatów metodologicznych. Niestety warunek ten - dla

porównań międzynarodowych, dotyczących lokalnych wymiarów zjawisk gospodarczych i społecznych - w dniu dzisiejszym nie jest spełniony. Zapewnienie porównywalności danych statystyki lokalnej, w ujęciu międzynarodowym, to proces wymagający wspólnych ustaleń metodologicznych i programu działania. Dlatego też, dla omówienia przestrzennego zróżnicowania poszczególnych części Euroregionu "Nysa", posłużono się w tej części artykułu opracowaniem pt.: *Koncepcja rozwoju gospodarczego dla Euroregionu "Nysa"*.

Mając wiele wątpliwości do przytaczanych danych statystycznych (o niektórych niebezpieczeństwach wspomniano na początku artykułu) wykorzystano tylko nieliczne, co do których zastrzeżenia, odnośnie niejednolitej metodologii obliczania, były możliwie najmniejsze. Stąd też obraz przestrzennego zróżnicowania Euroregionu "Nysa", w zakresie rozwoju infrastruktury, jest ograniczony wiarygodnością informacji statystycznych.

Podstawowym elementem infrastrukturalnego zagospodarowania regionu jest szeroko rozumiana komunikacja, stanowiąca swoisty system nerwowy procesów produkcyjnych i społecznych. Otóż w Euroregionie "Nysa" nie występują węzły kolejowe o strategicznym znaczeniu. Bezpośrednie połączenia międzynarodowe występują na liniach: Jelenia Góra-Görlitz-Frankfurt/M i Liberec-Drezno. Większe miasta Euroregionu "Nysa" mają liczne połączenia z centrami regionalnymi w swoich krajach; brakuje natomiast połączenia kolejowego między Jelenią Górą a Libercem. Gęstość sieci kolejowej w poszczególnych częściach Euroregionu wskazuje (por. tab. 3), iż w polskiej części występuje równomierne nasycenie obszaru siecią kolejową w trzech wyróżnionych rejonach. Z kolei, w części czeskiej i niemieckiej, zróżnicowanie między okręgami jest bardziej widoczne. Biorąc pod uwagę cztery wskaźniki - wyróżnione w tabeli 3 - charakteryzujące komunikację kolejową poszczególnych okręgów-rejonów Euroregionu "Nysa", można stwierdzić, iż istotnego zróżnicowania między częścią: czeską, polską i niemiecką się nie dostreaga, choć występuje - i to dość wyraźny - niedorozwój w zakresie połączeń kolejowych po stronie czeskiej. Strona niemiecka charakteryzuje się z kolei dogodniejszymi (o krótszym czasie dojazdu) połączeniami z dużymi centrami miejskimi leżącymi poza Euroregionem² oraz atrakcyjną ofertą połączeń kolejowych.

² Brano pod uwagę takie ośrodki jak: Berlin, Drezno, Praga, Poznań, Wrocław.

Tabela 3

Wybrane wskaźniki komunikacyjne Euroregionu "Nysa" - dane za rok 1991

L.p.	Określenie Regionu	Minimalny czas podróży do wielkich centrów w ruchu kolejowym w min.	Ilość przystanków z kierunków	Długość linii kolejowych w km/km ²	Gęstość sieci kolejowych w km/km ²	Minimalny czas podróży w ruchu indywidualnym do centrów w min.	Odległość do najbliższej autostrady w km	Długość dróg w km	Gęstość sieci drogowej w km/km ²
1.	Okres* Č.Lipa	140	9	92	0,08	90	45	217	0,19
2.	"	140	2	71	0,18	85	17	103	0,26
3.	"	160	4	152	0,16	85	22	217	0,23
4.	"	150	3	86	0,12	100	15	222	0,22
5.	Sluknowsko (o.Decin)	150	4	99	0,26	110	77	112	0,29
6.	Kreis Bautzen	72	44	86	0,42	61	3	348	0,50
7.	"	61	41	43	0,44	47	3	148	0,47
8.	Bischofswerda	118	64	36	0,10	122	42	134	0,37
9.	Stad Görlitz	118	64	10	0,38	110	42	22	0,37
10.	Kreis Hoyerswerda	101	21	81	0,12	77	30	32	0,20
11.	"	71	14	60	0,10	53	30	133	0,20
12.	Löbau	93	56	65	0,10	53	11	221	0,37
13.	"	141	12	64	0,12	85	21	217	0,57
14.	Weisswasser	153	26	79	0,15	92	28	123	0,24
15.	Zittau	111	59	46	0,18	111	37	103	0,20
16.	Rejon Bolesławiec	90	28	138	0,19	113	45	128	0,54
17.	Jelenia Góra	140	45	282	0,15	120**	12	355	0,31
18.	" Luban	140	24	205	0,16	105**	51	580	0,30
						120	41	430	0,33

* Zachowano nazwę stosowaną w statystyce danego kraju;

** szacunek autorów

Źródło: Müller D. (red.), 1993, *Koncepcja rozwoju gospodarczego dla Euroregionu "Nysa"*, Planowanie Regionalne i Środowiskowe, Dornier GmbH, Friedrichshafen

Przez Euroregion "Nysa" przebiega autostrada E-40, prowadząca z Drezna, przez Görlitz i Wrocław, w kierunku Opola. W polskiej części arteria ta łączy się z odcinkiem autostrady A-4 koło Bolesławca. Sieć komunikacji drogowej Euroregionu "Nysa" tworzą drogi międzynarodowe, krajowe i gminne. Gęstość sieci drogowej (por. tab. 3) obliczona dla poszczególnych okręgów Euroregionu wskazuje, że strona polska charakteryzuje się równomiernym przestrzennym rozkładem tego parametru. Zdecydowanie niższa wartość tego wskaźnika, i bardziej zróżnicowana, występuje w okręgach czeskich. Najbardziej wyraźna rozpiętość analizowanego parametru występuje po stronie niemieckiej, choć równocześnie, na niektórych obszarach, sytuacja jest pod tym względem najkorzystniejsza w Euroregionie.

Przedstawione wartości wskaźników, charakteryzujących stan rozwoju komunikacji Euroregionu "Nysa", pozwalają stwierdzić, że liczba ludności, dla której określone punkty centralne regionu (np. urząd gminy) są osiąmane - przy pomocy środków komunikacji publicznej - w czasie 1 godziny, jest relatywnie niska i wynosi: w części czeskiej od 54 tys. do 244 tys. mieszkańców w wymienionych okręgach; w części niemieckiej jest najwyższa i sięga od 353 tys. do 710 tys. mieszkańców; zaś w części polskiej waha się od 225 tys. do 266 tys. mieszkańców. Biorąc pod uwagę fakt, że w tzw. "starych landach" niemieckich wskaźnik ten osiąga wartość 2 mln ludności, można stwierdzić, że Euroregion ma parametry peryferyjne.

Bardzo ostre zróżnicowania występują w zakresie telefonizacji³. I tak, po stronie czeskiej na 1000 mieszkańców przypada przeciętnie 18 abonentów telefonicznych, po stronie polskiej już 92, zaś po stronie niemieckiej od 123 do 238 (w zależności od okręgu). Ta asymetria i niedorozwój (w relacji do wysoko rozwiniętych państw europejskich) powinny znaleźć rozwiązanie w specjalnych programach pomocowych, realizowanych przy pomocy Unii Europejskiej.

Analiza porównawcza sieci infrastruktury Euroregionu "Nysa" jest bardzo utrudniona. Informacje przedstawione w *Koncepcji rozwoju gospodarczego dla Euroregionu "Nysa"* budzą wątpliwości już w warstwie definicji wskaźników charakteryzujących sieć gazową, wodno-kanalizacyjną, oczyszczalnie ścieków itp. Dlatego też nasze rozważania ograniczamy jedynie do określenia relacji w rozwoju niektórych elementów sieci infrastrukturalnej. I tak, zaopatrzenie ludności miast Euro-

³ Dane za rok 1991.

regionu w gaz jest wyraźnie zróżnicowane i niższe w każdej z trzech części od odpowiadających im średnim wartościom dla kraju. W całej części czeskiej oraz w okręgu Görlitz-Zgorzelec z gazu sieciowego korzysta zaledwie 15% mieszkańców, a w części polskiej tylko 10%. W zakresie centralnego ogrzewania asymetria między stroną polską i niemiecką jest niezwykle ostra. O ile w okręgach Hoyerswerda i Weisswasser z centralnego ogrzewania korzysta 74-85% mieszkańców, to w całej polskiej części Euroregionu (a także w okręgach Görlitz i Kamenz) tylko 10%. Znacznie łagodniejsze różnice występują w wyposażeniu Euroregionu w sieć wodociagową. O ile, po stronie niemieckiej udział ludności korzystającej z sieci wodociagowej sięga 93% średniej "nowych landów", to po stronie polskiej - 87% tego poziomu, a po stronie czeskiej - 84%. Przy braku możliwości analiz porównawczych, dotyczących gospodarki ściekowej i odpadami, trzeba podkreślić, że w całym Euroregionie, a szczególnie w części polskiej, dostrzega się pilną potrzebę budowy wysypisk śmieci o standardach zachodnioeuropejskich.

Podstawowe wskaźniki ilustrujące stan rozwoju infrastruktury społecznej Euroregionu "Nysa" zostały pokazane w tabeli 4. Z uwagi na nieporównywalność danych dotyczących liczby lekarzy (dla części polskiej i czeskiej podana jest liczba lekarzy ogółem, dla niemieckiej - lekarzy ogólnych) można tylko zaznaczyć, że w czeskiej części Euroregionu występuje znacznie wyższe nasycenie kadrą lekarzy niż po stronie polskiej, choć w obu częściach dane te są niższe od średniej krajowej dla Czech i Polski. W zakresie lekarzy stomatologów sytuacja jest znacznie korzystniejsza po niemieckiej stronie Euroregionu aniżeli po stronie polskiej. Stosunkowo dobrze przedstawia się w Euroregionie dostępność leczenia szpitalnego, mierzona liczbą łóżek na 1000 mieszkańców. We wszystkich częściach Euroregionu sytuacja jest lepsza niż przeciętnie w odpowiednich krajach (średnia dla Polski 5,7 łóżek, Czech - 8,0, Niemiec - 8,6), a zróżnicowanie między trzema częściami Euroregionu też nie jest drażniące.

Mało informacji zgromadzono również dla opisu działalności kulturalnej Euroregionu. Jednak już tylko sama liczba teatrów i muzeów wystarczająco trafnie potwierdza wysoką rangę oferty kulturalnej Euroregionu "Nysa" w każdej jego części.

Niestety, informacje dotyczące bardzo istotnego elementu infrastruktury społecznej Euroregionu "Nysa", którym jest "oświata", są bardzo ograniczone. Otóż najistotniejszy trzon tego elementu, tzn. szkolnictwo

Tabela 4

Podstawowe wskaźniki infrastruktury społecznej Euroregionu "Nysa" - dane za rok 1991

L.p.	Okręg - Region	Liczba		Liczba szpitalnych na 1000 mieszkańców	Liczba	
		lekarzy ogólnych* na 1000 mieszkańców	lekarzy dentyistów na 1000 mieszkańców		muzeów	teatrów
1.	Okres* Ć.Lipa	2,95		6,3	1	1
2.	"	2,75		4,6	2	2
3.	"	3,75		8,4	3	5
4.	"	3,71		9,7	6	4
5.	Śluknowsko (o.Decin)	2,07		11,6	5	1
6.	Kreis Bautzen	0,53	0,58	6,1	8	1
7.	" Bischofswerda	0,52	0,67	6,8	3	0
8.	" Görlitz	0,56	0,93	0	3	0
9.	Stadt Görlitz	0,41	0,54	15,8	3	1
10.	Kreis Hoyerswerda	0,47	0,51	10,3	4	0
11.	" Kamenz	0,51	0,76	4,4	5	1
12.	" Löbau	0,57	0,81	13,8	9	1
13.	" Niesky	0,48	0,64	8,6	3	0
14.	" Weisswasser	0,40	0,56	5,4	4	0
15.	" Zittau	0,56	0,63	7,3	4	1
16.	Rejon Bolesławiec	1,42	0,39	14,6	1	0
17.	" Jelenia Góra	1,66	0,46	7,7	8	3
18.	" Luban	1,19	0,36	10,3	2	0

* Dane dla strony czeskiej i polskiej obejmują wszystkich lekarzy;

** zachowano nazwę stosowaną w statystyce danego kraju

Źródło: Obliczenia na podstawie - Müller D. (red.), 1993, *Koncepcja rozwoju gospodarczego dla Euroregionu "Nysa"*, Planowanie Regionalne i Środowiskowe, Dornier GmbH, Friedrichshafen

wyższe, jest reprezentowane w każdej części Euroregionu. Po stronie czeskiej istnieje, z 40-letnią tradycją, Wyższa Szkoła Techniczna w Libercu, w której studiuje ok. 4,5 tys. studentów. Strona niemiecka posiada wyższą uczelnię o nazwie Hochschule für Wirtschaft und Sozialwese w Zittau/Görlitz z ok. 2 tys. studentów, a od roku 1993 rozpoczął działalność Międzynarodowy Instytut Szkół Wyższych, kształcący studentów polskich, czeskich i niemieckich. W woj. jeleniogórskim w trzech uczelniach, (wydział, filia i punkt konsultacyjny)⁴ studiuowało w roku akademickim 1992/93 1746 studentów.

Szkolnictwo podstawowe i ponadpodstawowe można było porównać jedynie w dwóch częściach Euroregionu, tj. polskiej i niemieckiej (por. tab. 5). I tak, o ile w zakresie szkolnictwa podstawowego warunki kształcenia są bardzo zbliżone, o tyle w szkolnictwie ponadpodstawowym relacje, między liczbą uczniów a liczbą nauczycieli, są korzystniejsze w części niemieckiej.

Tabela 5

Szkolnictwo w Euroregionie "Nysa" - dane za rok 1991

L.p.	Szkoły podstawowe				Szkoły ponadpodstawowe			
	Liczba szkół	Liczba uczniów na szkołę	Liczba uczniów przypadająca na		Liczba szkół	Liczba uczniów na szkołę	Liczba uczniów przypadająca na	
			oddział	nauczyciela			oddział	nauczyciela
1.	253	280	24	19	150	184	22	18
2.	216	182	22	17	119	333	23	15

1. część polska,

2. część niemiecka

Źródła: Statistisches Jahrbuch, Sachsen 1993, Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen; dane Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Jeleniej Górze

W zakończeniu wypada stwierdzić, że:

1) w wielu elementach infrastruktury technicznej występuje wyraźna asymetria rozwojowa w poszczególnych częściach Euroregionu "Nysa". Zróżnicowanie tej asymetrii, w zależności od analizowanych wskaźników, wykazuje obecność zapóźnienia rozwojowego często w zupełnie

⁴ Uczelnie te wymieniono w pkt. 2 niniejszego artykułu.

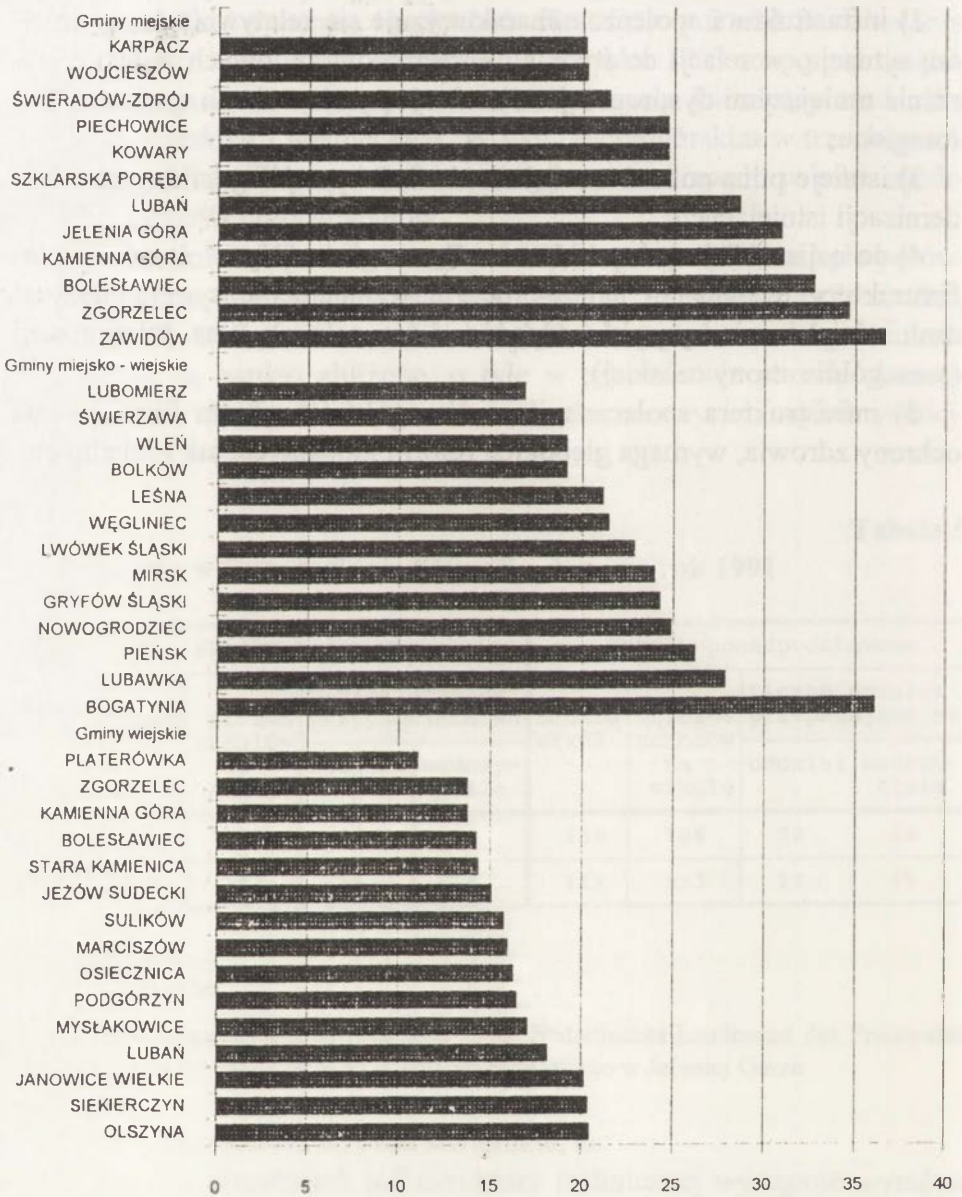
różnych okręgach. Oznacza to, iż nie istnieje określony zbiór rejonów, które wykazują wyraźny niedorozwój we wszystkich warstwach zagospodarowania infrastrukturalnego;

2) infrastruktura społeczna charakteryzuje się relatywnie korzystniejszą sytuacją, w relacji do średnich wskaźników krajowych, a także wyraźnie mniejszymi dysproporcjami rozwojowymi w trzech częściach Euroregionu;

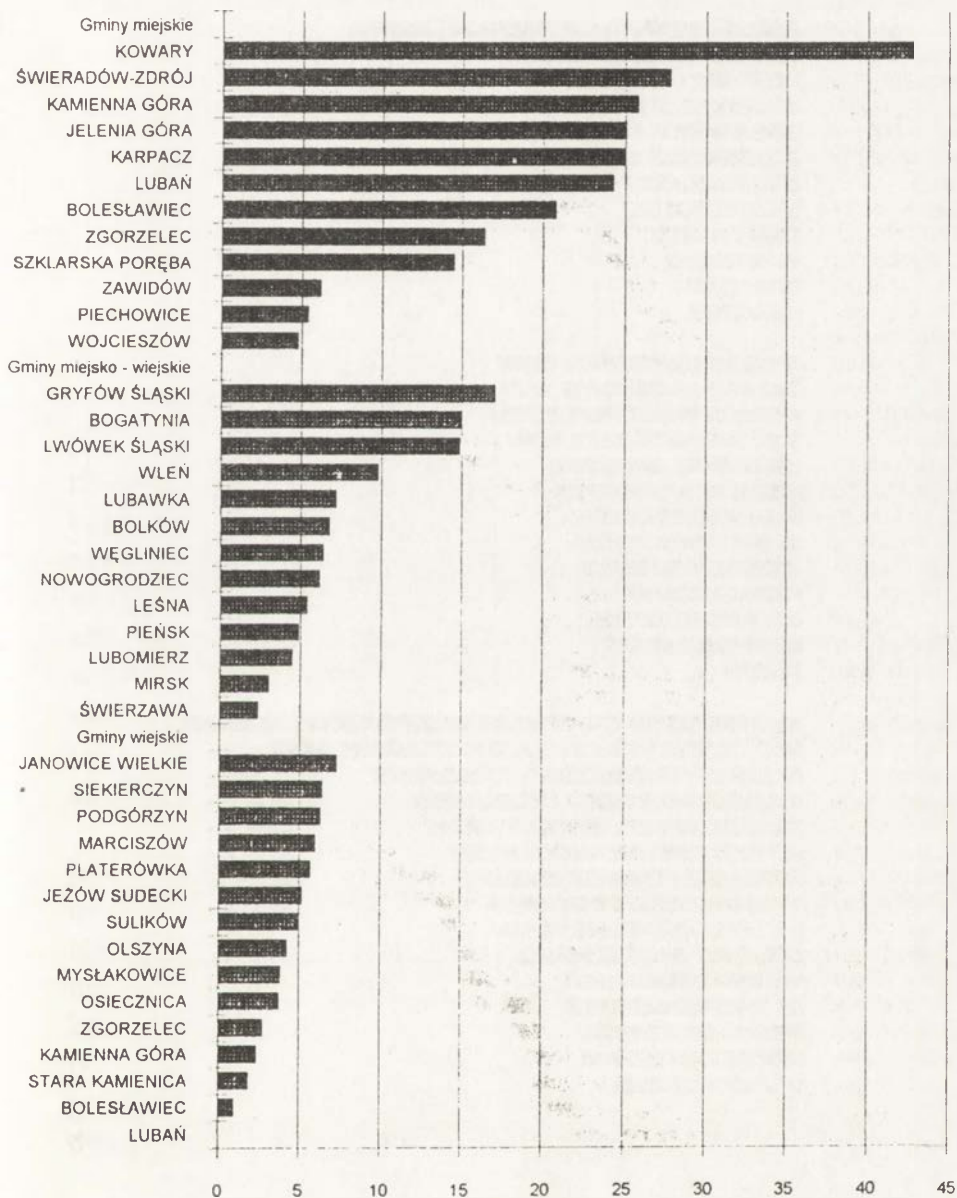
3) istnieje pilna potrzeba zwiększenia ilości przejść granicznych i modernizacji istniejących;

4) do najistotniejszych problemów Euroregionu "Nysa" w zakresie infrastruktury technicznej należeć będzie wzmocnienie systemu oczyszczalni ścieków i wysypisk odpadów komunalnych oraz telefonizacji (szczególnie strony czeskiej);

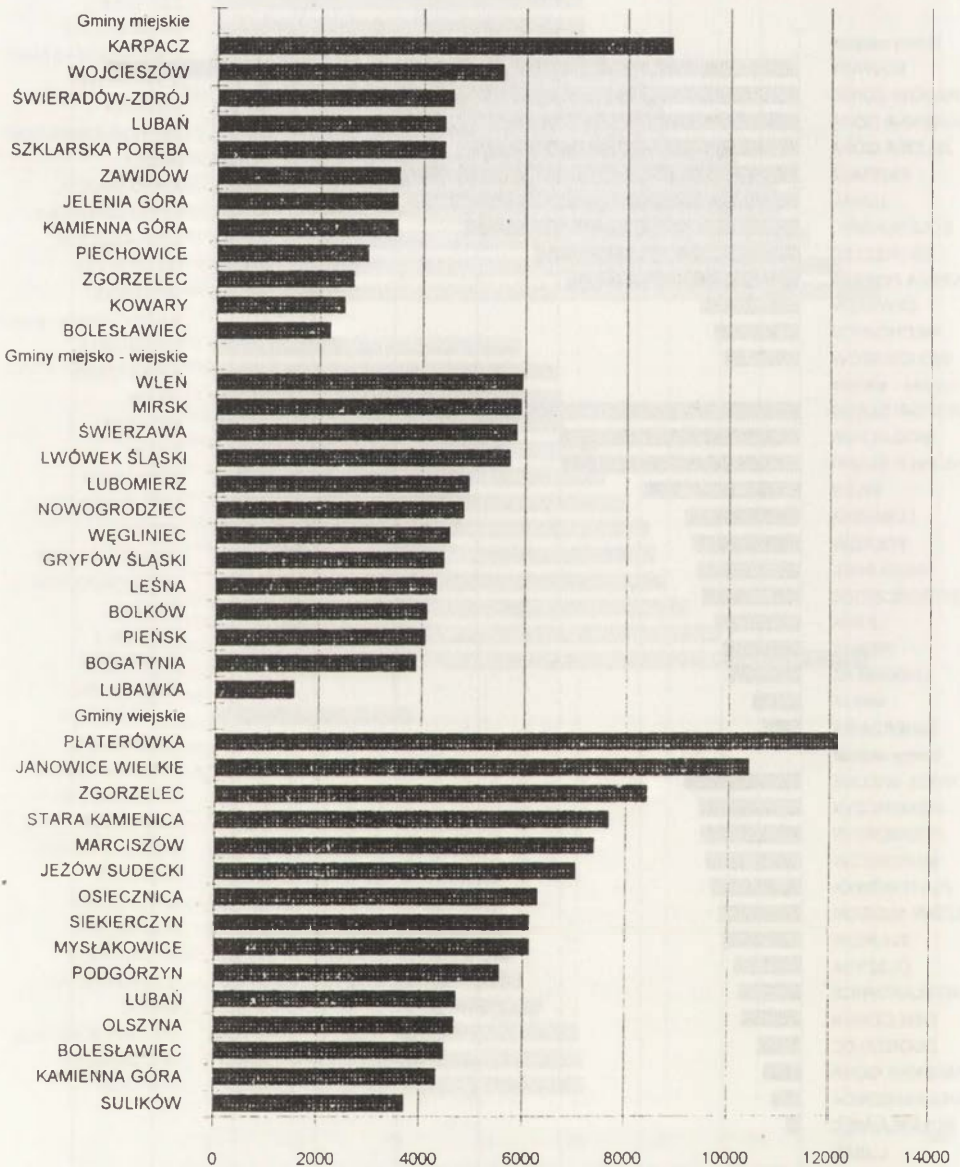
5) infrastruktura społeczna, a w szczególności system finansowania ochrony zdrowia, wymaga głębokich reform globalnych, jak i lokalnych.

Ryc. 1. Uporządkowanie gmin polskiej części Euroregionu "Nysa" (wg uczniów szkół podstawowych na 1 pomieszczenie do nauczania w roku szkolnym 1993/94)

Ryc. 2. Uporządkowanie gmin polskiej części Euroregionu "Nysa" (wg liczby lekarzy na 10 tys. ludności; stan w dniu 31 XII 1993 r.)

Ryc. 3. Uporządkowanie gmin polskiej części Euroregionu "Nysa" (wg księgozbioru bibliotek publicznych na 10 tys. ludności; stan w dniu 31 XII 1993 r.)

Marian KACHNIARZ

FUNKCJE EKONOMICZNE EUROREGIONU NYSA

1. Wstęp

Granice państwowe, które, mimo oficjalnych deklaracji o współpracy, rozdzieliły Polskę, Czechosłowację i NRD, stanowiły poważne bariery. W kontekście gospodarki przestrzennej były to przede wszystkim bariery dyfuzji innowacji oraz informacji. Dyfuzja informacji jest, pomimo euroregionalnych związków, nadal nikła, co owocuje w postaci niewielkiej wiedzy o problemach sąsiadujących ze sobą regionów. W sposób bezpośredni i oczywisty fakt ten implikuje z kolei niski stopień współpracy przygranicznej. By wyeliminować element przypadkowości we wzajemnych kontaktach należy pogłębić wiedzę o podstawowych funkcjach gospodarczych interesującego nas obszaru. Temu celowi ma służyć m.in. niniejsze opracowanie.

Jednakże, droga do wyczerpania tego pozornie prostego problemu jest jeszcze daleka. Pierwszą i najważniejszą przeszkodą są duże trudności w uzyskaniu danych statystycznych. Ze względu na różne metody ich przygotowania są one często nieporównywalne. Dodatkowym utrudnieniem jest fakt, że sporządza się je dla jednostek administracyjnych, które tylko w części wchodzą w skład Euroregionu. Drugą przeszkodą, po trudnościach statystycznych, jest mała stabilność obecnej struktury gospodarczej. Przemiany ekonomiczne zachodzą na tym terenie bardzo dynamicznie i niekiedy trudno je trafnie przewidzieć.

Dotychczasowy stan wiedzy opierał się tylko na, bardziej lub mniej, ogólnikowych opracowaniach, traktujących poszczególne części: niemiecką, czeską i polską, osobno. Niejednokrotnie nawet, pod hasłem Euroregionu charakteryzowano tylko jedną z jego części składowych,

pomijając zupełnie pozostałe. Wyjątkiem, zasługującym na uwagę, są m.in. opracowania Z. Przybyły (1986 i 1991), w których, jeszcze przed powstaniem Euroregionu Nysa, cały ten obszar traktowano w sposób kompleksowy, następnie Plan Regionalny niemieckiej firmy DORNIER (Koncepcja Rozwoju Gospodarczego... 1993) oraz opracowania autora, traktujące gospodarkę Euroregionu w aspekcie uwarunkowań środowiskowych.

Zadaniem niniejszego artykułu jest spojrzenie na gospodarkę Euroregionu nie przez pryzmat granic politycznych, ale w kontekście poszczególnych dziedzin działalności człowieka.

2. Struktura przestrzenna gospodarki

2.1. Rolnictwo

Dominujące znaczenie w kreowaniu specyficznych cech rolnictwa poszczególnych obszarów Euroregionu miały, obok uwarunkowań środowiskowych, warunki społeczno-polityczne. Wskutek tego po stronie czeskiej i niemieckiej dominują gospodarstwa wielkoobszarowe, podczas gdy w Polsce przewodnią cechą rolnictwa jest jego rozdrobnienie i niski stopień intensyfikacji.

Na terenie Euroregionu dominują obszary górskie i wyżynne. Ponieważ nachylenie terenu utrudnia prowadzenie prac związanych z utrzymaniem gruntów ornych i zwiększa niebezpieczeństwo erozji gleb najwłaściwszym sposobem ich rolniczego wykorzystania są użytki zielone. W ogólnym bilansie użytków rolnych Euroregionu zajmują one ok. 25%. Po stronie czeskiej dominuje hodowlany typ rolnictwa o kierunku mleczno-mięsnym, z uprawami paszowymi. Niemiecka strona cechuje się głównie typem żytnio-ziemniaczanym, z uprawą warzyw w rejonie Żytawy (Zittau). Woj. jeleniogórskie natomiast cechują uprawy pszenno-jęczmienne, z przewagą hodowli na wyżej wzniesionych obszarach (Das Handbuch... 1993).

2.3. Przemysł

Zasoby kopaliny użytkowych we wszystkich częściach Euroregionu są bardzo podobne. Jest to uwarunkowane głównie jednorodnością środowiska geograficznego. Jest rzeczą oczywistą, że fakt ten wpłynął na

wykształcenie podobnej struktury przemysłowej w polskiej, niemieckiej i czeskiej części Euroregionu.

Na granicach intruzji granitowych (Karkonosze, Góry Izerskie, Góry Łużyckie) powstały dogodne warunki do krystalizacji minerałów. Ich obróbka dała początek m. in. słynnym zakładom produkującym biżuterię w Jabloncu. Szklarstwo już w średniowieczu znalazło tu bardzo dogodne warunki rozwoju. Z wietrzejących, kwaśnych skał, budujących północne obrzeże Masywu Czeskiego (głównie granitów), powstały pokłady wysokiej jakości piasków szklarskich. Po stronie czeskiej przemysł ten rozwinął się głównie w okolicach Jablonca; w niemieckiej części ze szklarstwa słynie Weisswasser (Beła Woda) i Hoyerswerda (Wojerecy); w Polsce branżę tą reprezentują zakłady w: Pieńsku, Szklarskiej Porębie, Piechowicach i Jeleniej Górze.

Następnymi gałęziami przemysłu, które zdecydowanie łączą wszystkie części Euroregionu, są: tkactwo, włókiennictwo i przemysł odzieżowy. Ich rozwój również przypada na okres średniowiecza. Sprzyjały temu dobre warunki glebowe do uprawy lnu i konopii oraz doskonałe nadająca się do rosznienia surowca woda z górskich strumieni. Głównymi obszarami występowania tego przemysłu są: Liberec (wełniany), największy w Czechach ośrodek włókiennictwa - Varnsdorf oraz Rumburk, Tanvald i Ceska Lipa. Po stronie niemieckiej są to: Kamenz (Kamieniec), Löbau (Lubij) - m. in. tkalnia adamaszku, Görlitz i Żytawa (Zittau), a w Polsce - Lubań i Lubawka (bawełniany) oraz Mysłakowice i Kamienna Góra (lniarski).

Bogate pokłady węgla brunatnego stały się podstawą do rozwoju na tych terenach przemysłu paliwowo-energetycznego, a także - pośrednio - elektromaszynowego. Najbogatsze złoża występują w Niece Żytawskiej oraz na obszarze Górnych Łużyc. Bezpośrednio obok obszarów wydobywania są zlokalizowane elektrownie ciepłownicze zużywające węgiel z kopalni. Olbrzymie kombinaty znajdują się w: Schwarze Pumpe, Boxberg, Hagenwerder i Turoszowie.

Z pozostałych surowców energetycznych, należy wymienić złoża uranu zlokalizowane w okolicach Ceskiej Lipy.

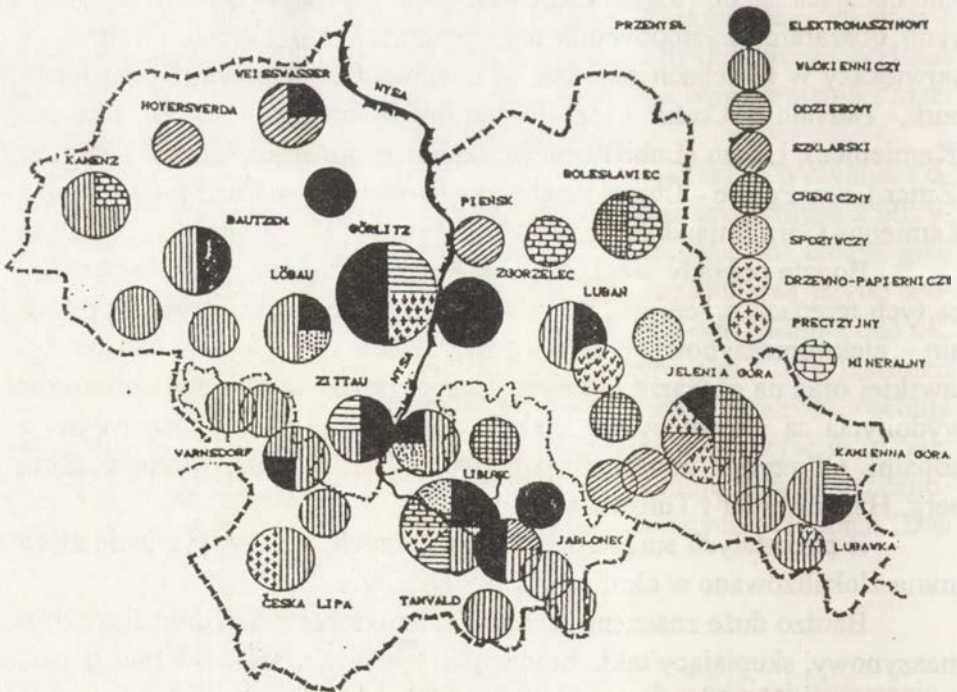
Bardzo duże znaczenie w ogólnej strukturze ma przemysł elektromaszynowy, skupiający takie branże jak: metalowa, środków transportu i maszynowa. W Jabloncu znajdują się zakłady LIAZ produkujące samochody ciężarowe, w Libercu montuje się silniki do autobusów, w Zittau (Żytawie) natomiast produkowano samochody ROBUR. W Görlitz, Nie-

sky (Niskiej) i Bautzen (Budziszynie) produkuje się tabor kolejowy, natomiast jego naprawą zajmuje się ZNTK w Lubaniu. W zagłębiach węglowych i ich sąsiedztwie są zlokalizowane zakłady produkujące urządzenia dla kopalń i elektrowni. Przykładem może być FAMAGO w Zgorzelcu, oraz zakłady metalowe w Weisswasser (Bełej Wodzie).

Spore tradycje na tych terenach ma przemysł drzewno-papierniczy. Znajdował on tu bowiem dobre warunki dla rozwoju wskutek wysokiej lesistości tych obszarów. Największe zakłady znajdują się w Libercu i Piechowicach. Mniejsze, są rozproszone dość równomiernie po całym terytorium Euroregionu.

Istotne znaczenie ma również przemysł materiałów budowlanych i mineralny. Rozwinął się on głównie na bazie granitów (Löbau [Lubij], Liberec), kaolinu (Bolesławiec, Kamenz [Kamieniec], Weisswasser [Beła Woda]) oraz glin zwałowych (Nowogrodzic) - (Lith, Shellenberg, Trost 1991).

Zakłady przemysłu spożywczego są niewielkie, aczkolwiek ich mnogość istotnie wpływa na strukturę gospodarki.

Ryc. 1. Struktura przemysłu Euroregionu "Nysa";
źródło: opracowanie własne

Z pozostałych gałęzi przemysłu należałoby wymienić jeszcze precyzyjny i chemiczny. Pierwszą z nich reprezentują przede wszystkim zakłady optyczne w Görlitz i Jeleniej Górze, drugą zaś zakłady chemiczne WIZÓW k/Bolesławca, zakłady fosforowe UJAZD k/Gryfowa, zakłady gumowe VULKAN w Hradku, zakłady mas plastycznych EUROPLAST we Frydlancie oraz jeleniogórska POLFA (Das Handbuch... 1993).

2.3. Usługi

Karkonosze, Góry Izerskie i Góry Łużyckie (a zwłaszcza ich część - Góry Żytawskie) są rejonami skupiającymi ruch turystyczny. Jest to spowodowane oczywiście zróżnicowaniem środowiska geograficznego, stosunkowo łatwą dostępnością oraz wczesnym osadnictwem na tych terenach. Rozwój uzdrowisk na bazie wód mineralnych powodował przyjazd coraz większej liczby kuracjuszy, którzy z kolei zasilali grono turystów na górskich ścieżkach. Dzięki temu rozwój infrastruktury turystycznej na tych terenach nastąpił już w XVII w., co stawia np. Karkonosze w rzędzie pierwszych obszarów turystycznych na świecie. Wczesne osadnictwo i rozwój społeczno-gospodarczy tych terenów pozostawiły sporo zabytkowych budowli i zespołów urbanistycznych. Dzięki temu na obszarze Euroregionu znajduje się ok. 85 obiektów krajoznawczych o znaczeniu co najmniej regionalnym. Ponadto znajduje się tu ok. 70 miejscowości o walorach wypoczynkowych i 42 rezerваты przyrody. Stanowi to istotny potencjał wyznaczający kierunki ewentualnych zmian w strukturze gospodarczej regionu (Das Handbuch... 1993).

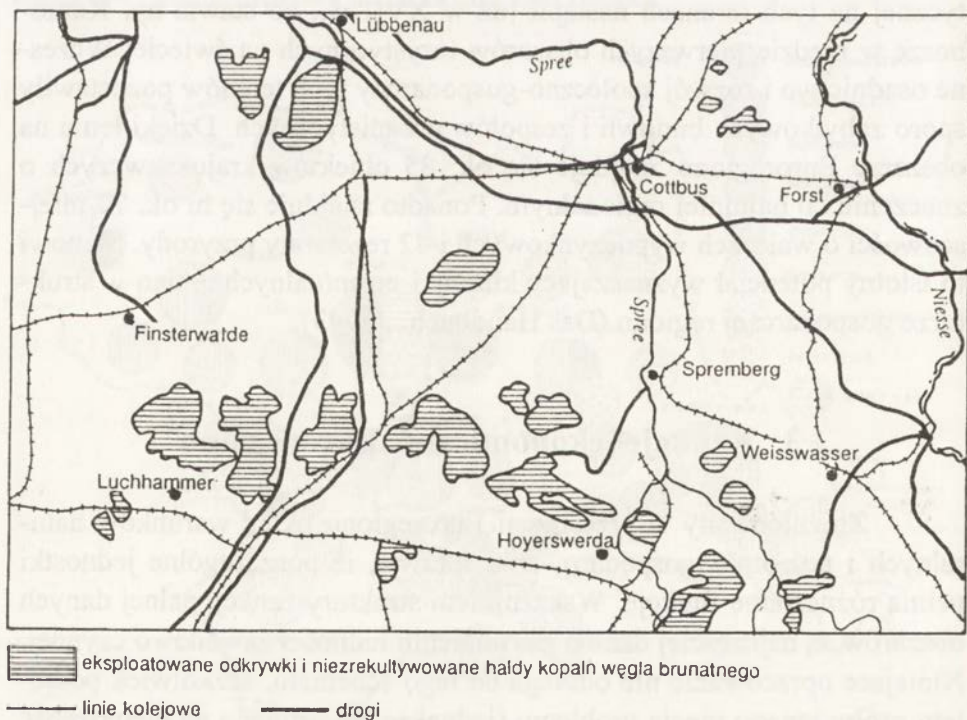
3. Funkcje ekonomiczne Euroregionu

Zróżnicowany w przestrzeni Euroregionu układ warunków naturalnych i poziom zagospodarowania sprawia, iż poszczególne jednostki pełnią różnorodne funkcje. Wskaźnikiem struktury funkcjonalnej danych obszarów są najczęściej dane o zatrudnieniu ludności zawodowo czynnej. Niniejsze opracowanie nie odbiega od tego schematu, aczkolwiek podjęto próby innego ujęcia problemu (jednakże, ze względu na niemożność uzyskania potrzebnych ku temu danych, próby te nie mają charakteru kompleksowego).

3.1. Rolnictwo i leśnictwo

Około 9% ludności zawodowo czynnej czeskiej części Euroregionu jest zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie. Jest to liczba znacznie niższa niż w pozostałych częściach euroregionu (ok. 20% w niemieckiej i 27,6% w polskiej). Wartości te różnią się znacznie także od średnich krajowych. Np. w części niemieckiej udział zatrudnionych w tym sektorze gospodarki jest aż o 6 razy wyższy od średniej w całych Niemczech, natomiast w części czeskiej jest on niższy o ok. 11% (Koncepcja Rozwoju Gospodarczego... 1993).

Wysokim udziałem zatrudnionych w tym sektorze (a więc dobrze wyodrębnioną funkcją rolniczą) wyróżniają się powiaty: Ceska Lipa (10,8%) i Semily (13,4%) - Czechy, Görlitz, Kamenz i Niesky - Niemcy oraz gminy: Lubomierz (51%), Platerówka (50,6%) i Lubań (49,6%) - Polska (Stan gmin ... 1993, Statistisches bulletin 1993).

Ryc. 2. Mapa Zagłębia Dolnośląskiego z wyodrębnionymi terenami kopalń odkrywkowych; źródło: Dierecke Weltraumbild Atlas 1989

Ze względu na sposób użytkowania gruntów, najbardziej rolniczymi powiatami i gminami są: Semily (54% powierzchni terenu zajęte przez użytki rolne) i Ceska Lipa (40,2%) - Czechy, Görlitz (68,5%) i Löbau (68,6%) - Niemcy oraz Sulików (73,4%), Siekierczyn (72,8%) i Zgorzelec (71,3%) - Polska.

Duże kompleksy leśne determinują rozwój funkcji związanej z ich utrzymaniem i eksploatacją. W tym przypadku odsetek zatrudnionych w leśnictwie wyraźnie pokrywa się z dużą lesistością danych jednostek przestrzennych. Do gmin i powiatów, gdzie leśnictwo jest funkcją bardzo istotną należą: Jablonec i Ceska Lipa - Czechy, Hoyerswerda i Weisswasser - Niemcy oraz Świeradów-Zdrój, Węgliniec i Osiecznica - Polska (Stan gmin ... 1993, Statistisches Jahrbuch 1993, Statistisches Jahrbuch Sachsen 1993).

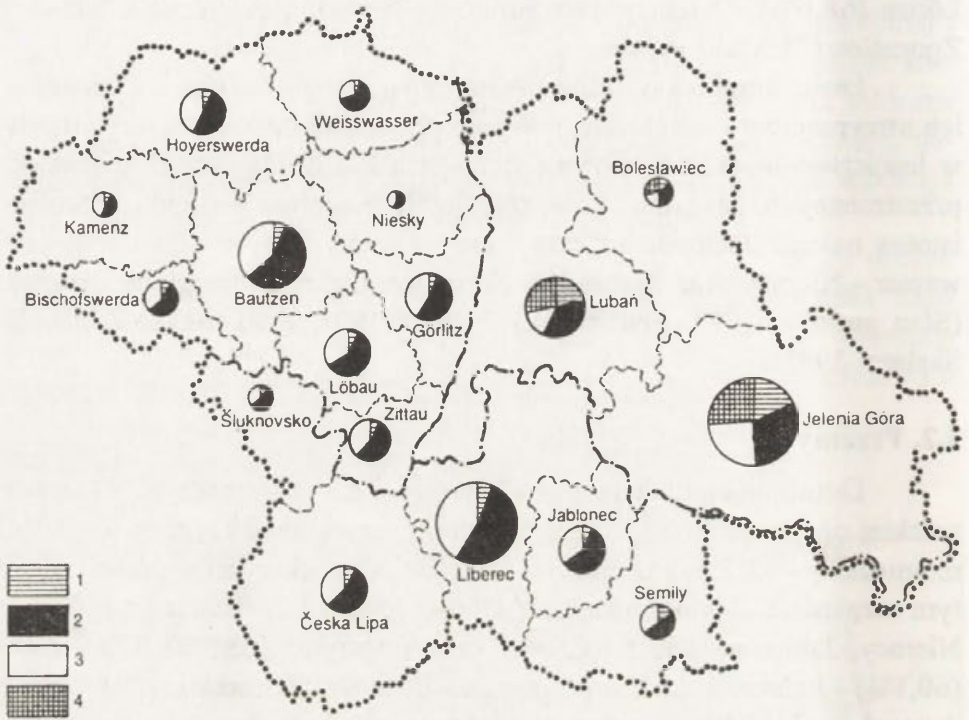
3.2. Przemysł

Dominującą funkcją w skali Euroregionu jest przemysł. W części polskiej obejmuje on 38,3% ogółu ludności zawodowo czynnej, w części niemieckiej - 43,2%, zaś czeskiej - 47,1%. Największymi wartościami w tym względzie charakteryzują się Görlitz (58%) i Weisswasser (64%) - Niemcy, Jablonec (53%) - Czechy oraz Bogatynia (63,3%) i Zawidów (60,1%) - Polska. Także, w porównaniu do średnich trzech krajów wchodzących w skład Euroregionu, stopień rozwoju funkcji przemysłowej jest tu znacznie wyższy (np. w części czeskiej aż o 10%) - (Koncepcja Rozwoju Gospodarczego... 1993).

Na dominację funkcji przemysłowej na niektórych obszarach może wskazywać także stopień wykorzystania gruntów przez górnictwo i przemysł (ryc. 2). W tych powiatach niemieckich, na terenie których jest prowadzone wydobycie węgla brunatnego, odsetek gruntów przemysłowych, kopalnianych i zdewastowanych sięga aż 44,6% (Hoyerswerda). Badania wykazały także, że powierzchnie terenów przemysłowych, w przeliczeniu na 1 mieszkańca, wielokrotnie przekraczają średnią dla całego kraju.

3.3. Usługi

Trzeci sektor jest w Euroregionie ogólnie słabo reprezentowany. Żadna z jego trzech części nie osiąga średniej krajowej. Szczególnie słabą pozycję ma powiat Görlitz (18%) i rejon Lubania (16%). Obydwa

Ryc. 3. Struktura funkcjonalna Euroregionu Nysa;
 źródło: *Koncepcja Rozwoju Gospodarczego... 1993*
 1. rolnictwo i leśnictwo; 2. przemysł; 3. inne; 4. handel i usługi.

określi osiągnąć zaledwie 1/3 średniej wartości dla Niemiec. Dane dotyczące tego sektora są prawdopodobnie wyższe, bowiem ok. 27% miejsc pracy w tych rejonach nie jest w statystyce podporządkowanych konkretnym dziedzinom działalności gospodarczej (*Koncepcja Rozwoju Gospodarczego... 1993*).

Obszary, na których skupia się ruch turystyczny i uzdrowiskowy, wykazują dużo lepszy poziom rozwoju funkcji usługowych. Najwyższy stopień specjalizacji funkcjonalnej wykazują w tym względzie: Karpacz, Szklarska Poręba, Podgórzyn, Świeradów Zdrój - Polska oraz Jablonec i Semily - Czechy (*Stan gmin... 1993, Zakładni data... 1993*).

4. Zakończenie

Pierwszym wnioskiem, który nasuwa się przy analizowaniu gospodarki Euroregionu Nysa, jest fakt znacznego zróżnicowania struktury funkcjonalnej oraz podobieństwo struktur gałęziowych w poszczególnych jego częściach. Przemysł obejmuje niemalże połowę zatrudnionych, a rolnictwo w niektórych tylko rejonach znacznie ustępuje miejsca usługom.

W przemyśle dominują gałęzie:

- elektromaszynowa,
- włókiennicza i odzieżowa,
- drzewno-papiernicza,
- szklarska,
- paliwowo-energetyczna.

Powyższa struktura wykazuje silne powiązanie z warunkami środowiska geograficznego. Jego jednorodność na obszarze Euroregionu determinuje w dużej mierze podobieństwo struktury gospodarczej.

Transformacja ustrojowa omawianych krajów powoduje zmiany struktury gospodarczej. Pojawiające się nowe trendy ekonomiczne oscylują w kierunku przekształcenia owej struktury na korzyść tzw. III sektora (usługi). W I sektorze (rolnictwo i leśnictwo) następuje zmniejszanie liczby zatrudnionych, przy utrzymującej się dochodowości; proces ten jest charakterystyczny zwłaszcza dla strony polskiej. W sektorze II (przemysł) natomiast zauważa się zmniejszanie roli przemysłu lekkiego, na rzecz elektromaszynowego.

Literatura

1. Das Handbuch Euroregion Neisse '93, 1993, Achim Werner, Görlitz,
2. Dierecke Weltraumbild Atlas, 1989, Westerman Verlag, Braunschweig,
3. Koncepcja Rozwoju Gospodarczego dla Euroregionu Nysa, 1993, Dornier GmbH, Friedrichshafen,
4. Lith, Shellenberg, Trost, 1991, *Strategien und praktische Massnahmen einer genzübergreifenden Mittelstandspolitik*, Institut für Wirtschaftspolitik, Zittau,
5. Marchowska R., 1992, *Problemy współpracy społeczno-gospodarczej gmin przygranicznych na przykładzie woj. jeleniogórskiego i Górnych Łużyc (Saksonia)*, AE Jelenia Góra (praca magisterska),
6. Przybyła Z., 1986, *Formy i kierunki współpracy społeczno-gospodarczej regionów przygranicznych (na przykładzie woj. jeleniogórskiego i okręgu drezdeńskiego)*, AE Wrocław,
7. Przybyła Z., 1991, *Kierunki współpracy gospodarczej regionów przygranicznych na tle ich funkcji ekonomicznych*, AE Wrocław,
8. Stan gmin województwa jeleniogórskiego w 1992 roku, 1993, WUS, Jelenia Góra,
9. Statistický bulletin. Krajská statistická správa, 1993, nr 4, Usti nad Labem,
10. Statistisches Jahrbuch Sachsen, 1993, Statistisches Landesamt, Dresden,
11. Zakladni data o ceskie casti euroregionu Nisa, 1993, Okresni statistická správa, Liberec.

Maja JEDLIŃSKA

GOSPODARKA TURYSTYCZNA - specjalność Euroregionu Nysa?

1. Wprowadzenie

Chcąc odpowiedzieć twierdząco na pytanie sformułowane w tytule niniejszego artykułu należy przedstawić argumenty, których obiektywna "siła" przeważa nad "słabościami" gospodarki turystycznej polskiej części Euroregionu Nysa, czyli województwa jeleniogórskiego. W tym celu najpierw dokonano prezentacji, a potem swoistego "bilansu", przedstawiając mocne i słabe strony oferty turystycznej badanego obszaru.

Dany obszar, aby stać się miejscem recepcji turystycznej, terenem przyjazdu i pobytów turystów, musi posiadać atrakcyjne walory, dostępność komunikacyjną, bazę turystyczną i infrastrukturę towarzyszącą oraz kadry przygotowane do świadczenia usług turystycznych. Potencjalny turysta, dysponujący wolnym czasem i środkami finansowymi, musi być o tym poinformowany, a także mieć możliwość zakupu - również w miejscu swego zamieszkania - takiej usługi turystycznej (produktu turystycznego), który jest przez niego preferowany.

W dalszej części opracowania podjęto więc próbę odpowiedzi na pytanie: czy takie warunki, spełniające wymogi orientacji marketingowej, występują w polskiej części Euroregionu Nysa.

2. Czynniki rozwoju turystyki w polskiej części Euroregionu Nysa

2.1. Walory turystyczne

Na terenie województwa jeleniogórskiego znajduje się 2320 km² obszarów o walorach turystycznych, co stanowi 53% jego powierzchni; 2 miejscowości (Szklarska Poręba i Karpacz) posiadają turystyczne znaczenie międzynarodowe (na 49 w kraju), 7 ogólnokrajowe (na 199), a 22 regionalne.

65% powierzchni województwa stanowi obszar górski Sudetów, o długim zaleganiu pokrywy śnieżnej, co stwarza korzystne warunki do uprawiania narciarstwa zjazdowego i biegowego.

Na terenie Świeradowa Zdroju - Czerniawy, Jeleniej Góry - Cieplic i Kowar występują źródła wód leczniczych, które można zaliczyć do dwóch grup hydrochemicznych:

- wody mineralne lecznicze, obejmujące szczawy i wody glauberskie,
- wody słabo zmineralizowane, do których należą wody termalne i radoczyste.

Piękne i atrakcyjne są tereny Karkonoskiego Parku Narodowego, w tym szczególnie rejony: wodospadu Kamieńczyk, Szrenicy, Śnieżnych Kotłów, źródeł Czerwoni (na zachód od Przełęczy Karkonoskiej), a także cały grzbiet Karkonoszy i 2 enklawy Parku: Wodospad Szklarki i Góra Chojnik. W województwie jeleniogórskim utworzono 8 rezerwatów przyrody; kontynuowane są prace nad planami zagospodarowania przestrzennego obszaru chronionego krajobrazu Karkonosze-Góry Izerskie i Rudawskiego Parku Krajobrazowego. Nowym parkiem krajobrazowym jest Dolina Bobru. Ochronie podlegają liczne pomniki przyrody ożywionej, np. drzewa i aleje oraz nieożywionej - grupy skalne, wodospady.

Czynnikami przyciągającym turystów mogą być walory specjalistyczne, związane z uprawianiem wędkarstwa, głównie na rzekach Bóbr i Kwisa, będących krainą pstrąga i lipienia. Znaczna powierzchnia lasów i żyjąca w nich zwierzyna umożliwiają organizowanie polowań na terenach o walorach myśliwskich. W tym celu w 17 miejscowościach działa 35 kół łowieckich. Walory specjalistyczne, stwarzające warunki do uprawiania taternictwa, posiadają Rudawy Janowickie.

Problemy ekologiczne są traktowane priorytetowo przy formułowaniu zasad prowadzenia polityki przestrzennej regionu. Zakłada się w związku z tym konsekwentną rozbudowę istniejącego systemu terenów

chronionych, tak aby docelowo objął on około 35-40% powierzchni całego regionu. W skład tego systemu wchodzi: Karkonoski Park Narodowy, obszar chronionego krajobrazu Karkonosze-Góry Izerskie, parki krajobrazowe: Doliny Bobru i Rudawski oraz projektowane: Kaczawski, Leśniańsko-Złotnicki, Łomnicki, Gór Kruczych i obszar chronionego krajobrazu Bory Dolnośląskie. Planuje się integrację z obszarami chronionymi terenów sąsiednich, w tym zwłaszcza województwa wałbrzyskiego i obszarów północnych Czech¹.

Województwo jest zasobne w walory kultury. Do najbardziej znanych należą: Opactwo Cystersów w Krzeszowie (zabytek klasy zerowej), kościół Wang w Karpaczu, obchodzący w 1994 r. 150-lecie obecności w tej miejscowości i zabytki staromiejskie Jeleniej Góry. Ogółem w rejestrze obiektów zabytkowych znajduje się: 25 zespołów miejskich, 30 budynków użyteczności publicznej, 419 domów i budynków mieszkalnych, 22 zamki, 9 zespołów pałacowych, 54 pałace, 20 dworów, 19 budynków obronnych, 6 kościołów i zespołów klasztornych, 16 kaplic. Szczególnym zainteresowaniem cieszą się zamki piastowskie, ratusze, średnio-wieczne fortyfikacje, dwory i pałace. 4 zamki są w pełni udostępnione turystycznie. Są to: Zamek Chojnik, Zamek Bolka w Bolkowie, Zamek Czocha, Zespół Zamkowo-Pałacowy Niesytno w Płoninie.

Bogata i urozmaicona historia tych ziem pozostawiła liczne obiekty archeologiczne: wałowe grodziska, cmentarzyska, umocnienia obronne. Popularne wśród turystów są muzea. Jest ich w Jeleniogórskim 9, m. in.: Okręgowe w Jeleniej Górze, Przyrodnicze w Jeleniej Górze - Cieplicach, Przyrodnicze KPN w Jeleniej Górze - Sobieszowie, Sportu i Turystyki Regionu Karkonoszy w Karpaczu. Ofertę kulturalną wzbogacają galerie, m.in. Biuro Wystaw Artystycznych "Korytarz" i Miejski Ośrodek Kultury w Jeleniej Górze oraz Salon Wystawowy w Karpaczu i Galeria Sztuki Współczesnej "F" w Szklarskiej Porębie.

Zwiedzającym udostępniono: obserwatorium meteorologiczne i schronisko na Śnieżce, obiekty przemysłowe, takie jak: Huta Szkła Kryształowego w Szklarskiej Porębie i Piechowicach oraz Fabryka Dywanów w Kowarach.

Walory te składają się na dużą atrakcyjność regionu, powodując odwiedziny turystów krajowych i zagranicznych.

¹ Projekt (studium) planu regionalnego zagospodarowania przestrzennego województwa jeleniogórskiego (syntetyczne informacje), JBPIP, Jelenia Góra 1994, maszynopis powielony, s. 5.

2.2. Dostępność komunikacyjna

Dostępność komunikacyjną województwa jeleniogórskiego tworzy sieć dróg kołowych, których gęstość wynosi 84,6 km na 100 km² i jest wyższa od średniej krajowej. Układ komunikacji samochodowej uzupełniają połączenia kolejowe. Jelenia Góra ma takie bezpośrednie połączenia m.in. z Wrocławiem, Gdynią, Krakowem, Lublinem, Szczecinem i Warszawą. Wyjazdom turystycznym służy zelektryfikowana linia kolejowa do Szklarskiej Poręby i, kursujący w okresie zimowym (do 3 kwietnia), weekendowy pociąg "Szrenica", łączący Wrocław ze Szklarską Porębą, którego czas przejazdu trwa tylko 2 godziny i 46 minut i przebiega w bardzo dobrych warunkach, z możliwością wygodnego umieszczenia sprzętu narciarskiego. Rozbudowana jest komunikacja autobusowa PKS, m. in. do Gorzowa, Koszalina, Krakowa, Łodzi, Poznania, Szczecina, Turka, Warszawy i Wrocławia. Zwiększa się liczba linii autobusowych obsługiwanych przez tabor MPK.

W regionie zlokalizowano 7 przejść granicznych; 3 z Niemcami, 4 z Czechami. Podczas spotkania przedstawicieli samorządów i służb - celnej i granicznej - ustalono wspólne stanowisko w sprawie lokalizacji i potrzeby uruchomienia nowych przejść granicznych w górach. Powstaną niebawem trzy takie przejścia: na Równi pod Śnieżką, w masywie Szrenicy i na Przełęczy Karkonoskiej, przy czym dwa pierwsze będą miały charakter pieszy, a trzecie rowerowo-pieszy. Strona polska, podczas rozmów z Czechami, zabiega, aby wszystkie te przejścia były czynne przez cały rok, choć nie przez "okrągłą" dobę. Z różnych bowiem powodów poruszanie się w górach po zapadnięciu zmroku nie jest wskazane, ani bezpieczne. Proponuje się, aby przejścia były czynne w godzinach 8-18.

Przemieszczaniu się turystów służą również:

- koleje liniowe: na Małą Kopę w Karpaczu i na Szrenicę w Szklarskiej Porębie (po przebudowie - główni dostawcy firmy: Doppelmayr i Siemens, właściciel: spółka "Sudety Lift"),
- liczne wyciągi orczykowe,
- nartostrady, m.in. Liczyrzepa, Złotówka, Jan, Poma-Tatra, Lollobrygida, Ściana, Śnieżynka, Puchatek, Bystra (ew. Klaudia),
- szlaki turystyczne, których wytyczono 1318 km, z czego 1228 km na terenach górskich, a 90 km na nizinnych.

Nad bezpieczeństwem turystów przebywających w górach czuwa Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, które, obok centrali w Jeleniej Górze, posiada bazy w 8 schroniskach górskich.

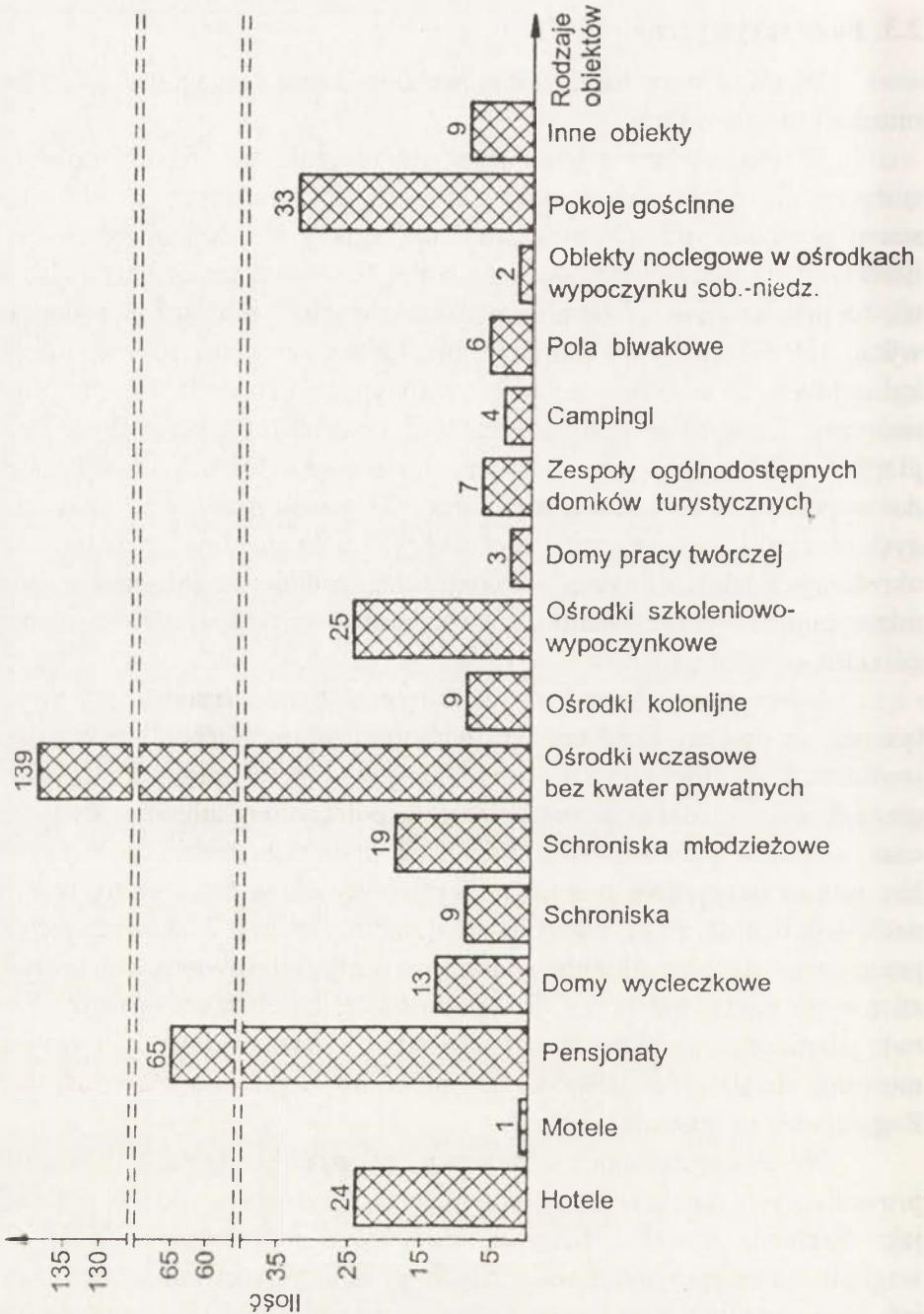
2.3. Baza turystyczna

W skład bazy turystycznej wchodzi baza: noclegowa, gastronomiczna i towarzysząca.

W województwie jeleniogórskim znajduje się 368 obiektów turystycznych i wczasowo-wypoczynkowych, dysponujących 20 473 miejscami noclegowymi, choć z uwagi na zmiany w polskiej gospodarce liczb tych nie należy traktować jako stałe. Te obiekty to: 24 hotele, 1 motel, 65 pensjonatów, 13 domów wycieczkowych, 9 schronisk młodzieżowych, 139 ośrodków wczasowych bez kwater prywatnych, 9 ośrodków kolonijnych, 25 ośrodków szkoleniowo-wypoczynkowych, 3 domy pracy twórczej, 7 zespołów ogólnodostępnych domów turystycznych, 4 kempingi, 6 pól biwakowych, 2 obiekty noclegowe w ośrodkach wyłącznie do wypoczynku sobotnio-niedzielnego, 33 pokoje gościnne, 9 tzw. innych obiektów. Niestety, aż 303 obiekty (82,3%) znajdują się na terenach określonych jako zagrożone ekologicznie. Dodatkowe informacje, charakteryzujące wykorzystanie bazy noclegowej w województwie jeleniogórskim, prezentuje tabela 1.

Istotnym zagadnieniem, związanym z charakterystyką bazy turystycznej, są procesy przekształceń własnościowych. W hotelarstwie województwa jeleniogórskiego - podobnie jak w hotelarstwie krajowym - przez dziesięciolecia dominował sektor uspołeczniony, obejmujący wówczas własność państwową, spółdzielczą oraz organizacji społecznych. Nie można oczywiście pominąć - występujących w turystycznych gminach województwa - prywatnych pensjonatów, które jednak ściśle współpracowały z uspołecznionymi biurami podróży, jak również innymi państwowymi zakładami pracy. Restrukturyzacji hotelarstwa w województwie jeleniogórskim służy przede wszystkim proces prywatyzacji i podejmowania działalności gospodarczej przez nowe podmioty gospodarcze. Zagadnienie to ilustruje tabela 2.

Na uwagę zasługuje wielokrotny przyrost liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w turystyce w takich gminach jak: Szklarska Poręba, Karpacz, Podgórzyn i Świeradów-Zdrój. Ze względu na recepcyjny charakter tych gmin turystycznych można przyjąć, że wzrost liczby tych osób wiąże się przede wszystkim z przyrostem liczby prywatnych obiektów hotelarskich (głównie pensjonatów) oraz dalszym przyrostem liczby tych obiektów prowadzonych przez spółki cywilne i z ograniczoną odpowiedzialnością.

Ryc.1. Struktura obiektów turystycznych i wczasowo-wypoczynkowych w województwie jeleniogórskim;
 źródło: opracowanie własne, na podstawie danych WUS w Jeleniej Górze

Tabela 1

Obiekty turystyczne w województwie jeleniogórskim

Rodzaje obiektów	Obiekty	Miejsca noclegowe		Korzystający z noclegów	Udzielone noclegi
		ogółem	całoroczne		
OGÓLEM	368	20 473	16 490	320 195	1 417 399
Hotele	24	1 964	1 948	79 964	184 918
Motele	1	88	88	4 064	4 064
Pensjonaty	65	1 961	1 870	20 916	103 305
Domy wycieczkowe	13	531	505	7 930	28 180
Schroniska	9	508	485	18 428	36 890
Schroniska młodzieżowe	19	832	432	21 394	46 459
Ośrodki wczasowe bez kwater prywatnych	139	9 554	8 182	105 513	647 075
Ośrodki kolonijne	9	716	305	4 267	66 833
Ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe	25	1 481	1 392	19 756	110 783
Domy pracy twórczej	3	90	90	1 325	7 303
Zespół ogólnodostępnych domków turystycznych	7	414	101	5 729	11 950
Kempingi	4	365	—	4 150	11 215
Pola biwakowe	6	530	—	6 274	23 534
Obiekty noclegowe wyłącznie do wypoczynku					
sobotnio-niedz.	2	29	—	139	1 448
Pokoje gościnne	33	666	622	10 793	43 847
Inne obiekty	9	744	470	9 550	89 595

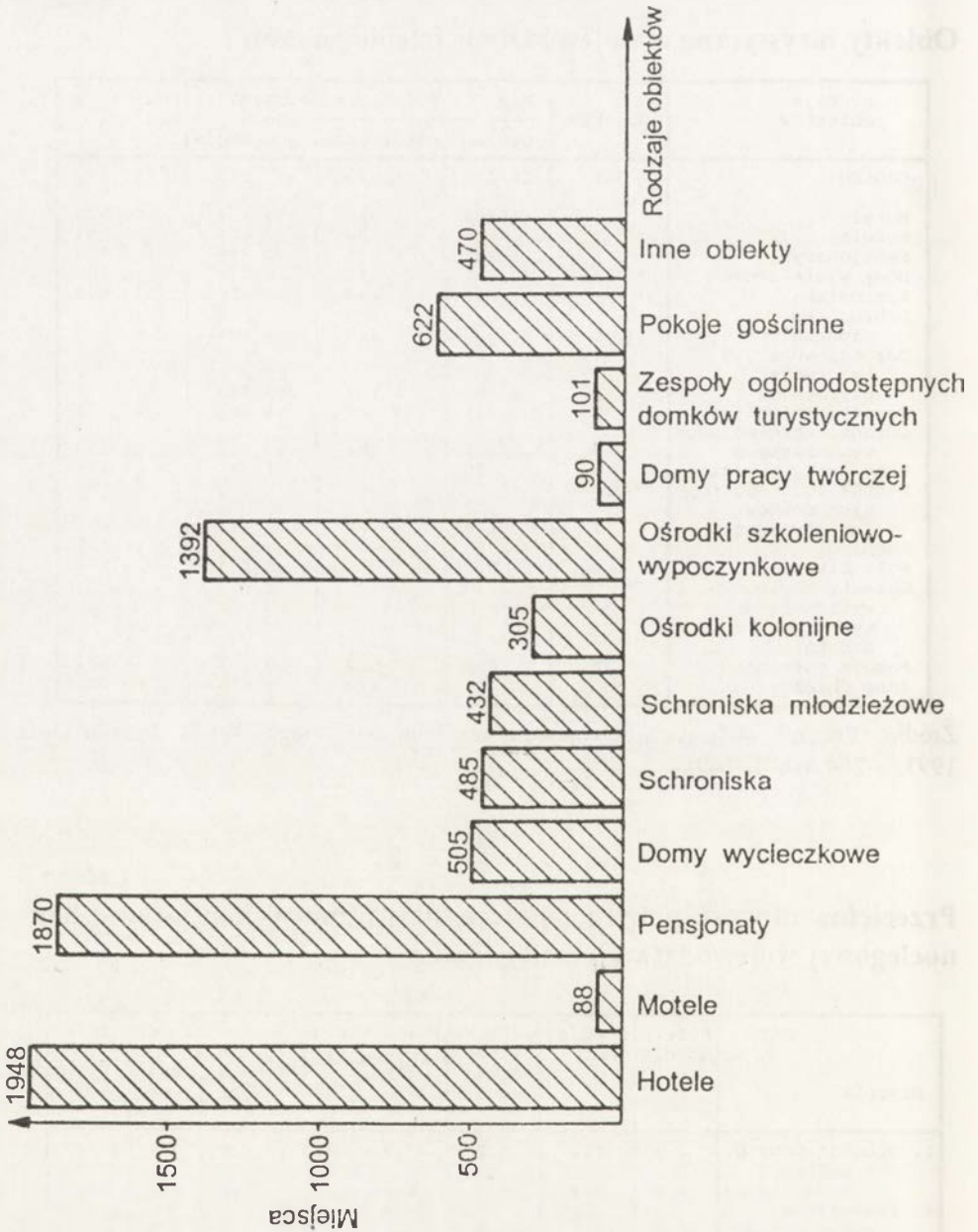
Źródło: Rocznik statystyczny województwa jeleniogórskiego, WUS, Jelenia Góra 1993, s. 264, tab. 1 (249)

Tabela 2

Przeciętna długość pobytu i przeciętne roczne wykorzystanie bazy noclegowej województwa jeleniogórskiego

Miernik	Baza hotele motele	Pensjonaty	Ośrodki wypoczynkowe	Kwarty prywatne	Kempingi	Zakwaterowanie zbiorowe	Inne rodzaje	Ogółem
1. Długość pobytu	2,1	4,2	8,2	7,0	2,5	4,0	4,4	5,3
- ogółem								
- cudzoziemcy	2,6	3,2	4,2	5,2	2,1	2,1	2,1	2,9
2. Przeciętne wykorzystanie	26,2	11,5	27,0	12,5	6,6	20,7	7,9	21,8

Źródło : dane Głównego Urzędu Statystycznego, 1992

Ryc. 2. Miejsca noclegowe całoroczne (bez ośrodków wczasowych);
źródło: opracowanie własne, na podstawie danych WUS w Jeleniej Górze

Tabela 3

Jednostki organizacyjne sektora publicznego i prywatnego (wybranych gmin woj. jeleniogórskiego), zaliczane do działu - kultura fizyczna, turystyka i wypoczynek (stan z 30.09.1993 r.)

Wyszczególnienie	Ogółem	Sektor	
		publiczny	prywatny
Placówki gastronomiczne	973	7	966
w tym:			
- restauracje	126	4	122
- bary i kawiarnie	418	3	415
- punkty gastronomiczne	328	—	328
Miejsca konsumenckie	30 040	984	29 056

Źródło: Tabulogram - Forma organizacyjno-prawna jednostek gospodarczych zarejestrowanych w systemie "REGON" w gminach województwa jeleniogórskiego, WUS, Jelenia Góra 1993

Innym, godnym podkreślenia, zjawiskiem przeżywającym rozwój właśnie na terenie województwa jeleniogórskiego, jest agroturystyka. Obiekty włączające się do tego rodzaju oferty uzupełniają już istniejący stan bazy noclegowej o nowe, atrakcyjne, specyficzne urządzenia. Animatorem wielu działań jest Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Jeleniej Górze. Obecnie funkcjonuje 30 gospodarstw agroturystycznych, z których część zajmuje się także produkcją zdrowej, ekologicznej żywności. Niektóre gospodarstwa, dążąc do poprawy efektywności, zrzeszyły się w Sudeckim Towarzystwie Turystyki Wiejskiej. 6 gospodarstw posiada atest Stowarzyszenia Producentów Wytwarzających Metodami Ekologicznymi, czyli Ekolandu; gospodarstwa te połączono szlakiem turystycznym.

Bazę turystyczną tworzy 966 prywatnych placówek gastronomicznych i 7 będących własnością sektora publicznego, oferujących 30 040 miejsc konsumenckich. Są to: restauracje (126), bary i kawiarnie (418) oraz punkty gastronomiczne (328).

Na bazę towarzyszącą składają się m. in.: kina, teatr dramatyczny, teatr lalkowy, filharmonia i orkiestra symfoniczna, biblioteki publiczne, wypożyczalnie sprzętu turystycznego, sklepy (5011).

Tabela 4

Placówki gastronomiczne w województwie jeleniogórskim

	Przedsiębiorstwa państwowe i komunalne	Inne jednost. sektora publicznego	Spółdzielnie	Spółki prawa handlowego	Osoby fizyczne prowadz. działal. gospod.	Inne jednost. sektora prywatn.	Ogółem jednostki sektora publiczn. i prywat.
Jelenia Góra	4	4	—	11	49	28	96
Karpacz	1	7	—	4	115	8	135
Szklarska Poręba	—	4	—	3	118	3	128
Podgórzyn	—	—	4	4	16	1	27
Świeradów	—	—	—	1	14	1	16
Zdrój	—	1	—	—	7	1	9
Piechowice	—	2	—	—	35	2	39
Zgorzelec	—	—	—	—	—	—	—

Źródło: Rocznik statystyczny województwa jeleniogórskiego, WUS, Jelenia Góra 1993, s. 218, tab. 7 (194)

2.4. Organizacja i obsługa ruchu turystycznego. Kadry

Województwo jeleniogórskie zajmuje dziewiąte miejsce w kraju pod względem liczby podróży odbywanych na jego teren; wyprzedzają je województwa: nowosądeckie, bielskie, gdańskie, szczecińskie, warszawskie, krakowskie, poznańskie i koszalińskie. Baza hotelowa w Jeleniogórskim stanowi 3,6% bazy krajowej, a udział w obsłudze ruchu turystycznego - 2,7%. Kolejność typów organizacji podróży według stopnia popularności przedstawia się następująco: przyjazd samodzielny, zaproszenie prywatne, przyjazd grupowy z biurem podróży, zaproszenie instytucji, przyjazd indywidualny z biurem podróży. Główne cele podróży kształtują się w sposób następujący: odwiedziny rodziny i znajomych, wakacje połączone z rozrywką, poznanie kraju, zakupy, interesy, cele religijne.

Miarami ruchu turystycznego są wskaźniki:

$$\text{Schneidera} = \frac{\text{liczba korzystających z noclegów} * 100}{\text{liczba ludności stałej}} \quad i$$

$$\text{Charvata} = \frac{\text{liczba udzielonych noclegów} * 100}{\text{liczba ludności stałej}}$$

W latach 1980-1992 wartość tych wskaźników w województwie jeleniogórskim wynosiła:

Rok	Wskaźnik Schneidera	Wskaźnik Charvąta
1980	150,4	1013,5
1986	109,7	652,1
1988	120,9	683,2
1990	118,6	650,8
1992	80,7	394,1

Drastyczny spadek wielkości obu wskaźników należy traktować jako sygnał spadku ruchu turystycznego, ale także wzrostu liczby przyjazdów nierejestrowanych, umykających statystyce oficjalnej.

W gminach turystycznych województwa jeleniogórskiego obsługą ruchu turystycznego zajmują się wyłącznie biura turystyczne sektora prywatnego, bądź to spółek (z ograniczoną odpowiedzialnością lub cywilnych), bądź osób fizycznych. Zajmują się one świadczeniem usług przede wszystkim w zakresie turystyki krajowej (nie tylko jako pośrednicy, lecz również jako organizatorzy imprez turystycznych), jak również zagraniczną turystyką wyjazdową. Można przyjąć, że zdecydowana większość z nich nie ma wąsko określonego profilu swojej działalności, zajmując się przynajmniej kilkoma rodzajami usług, i to w zakresie pośrednictwa, jak również organizacji imprez turystycznych. Przeciętne biuro podróży w województwie jeleniogórskim zatrudnia do 5 osób; najczęściej 2-3, w tym właściciela lub współwłaściciela. Jest więc biurem małym.

Uwzględniając potrzebę stworzenia warunków dla podniesienia poziomu usług turystycznych oraz w celu zwiększenia promocji produktu turystycznego w Jeleniej Górze podjęto inicjatywę organizacji (w dniach 28.04-01.05. 1994 r.) pierwszych Dolnośląskich Targów Turystycznych TOURTEC '94. Do udziału w nich zaproszono: właścicieli i zarządy hoteli, pensjonatów, domów wczasowych, restauracji i obiektów sportowo-rekreacyjnych. Oferty prezentowały również poszczególne gminy województwa. Prezentowały się firmy krajowe i zagraniczne zajmujące się produkcją wyposażenia hoteli i restauracji oraz przedstawiciele banków i instytucji finansujących inwestycje turystyczne.

Na ocenę czynników warunkujących rozwój turystyki oddziałuje napływ kadry z wyższym, specjalistycznym wykształceniem. Na Wydziale Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze (Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu), na specjalności ekonomika turystyki i hotelarstwa, w roku akademickim 1993-94, prace magisterskie obroniło 56 osób na studiach dziennych, 9 na uzupełniających studiach zaocznych, a 28 przygotowało prace dyplomowe, wieńczące zaoczne studia zawodowe pierwszego stopnia, kończące się tytułem licencjata. Wiele z tych osób jest mieszkańcami badanego regionu i po studiach pozostaje na tym terenie, zasilając miejscowe kadry turystyczne; inni, mimo że pochodzą z innych regionów Polski, podejmują tu pracę; jeszcze inni opuszczają wprawdzie Jelenionogórskie, ale znając ten teren i mając tu wiele kontaktów personalnych, utrzymują z nim więzi, nie tylko prywatne, ale i zawodowe, pełniąc istotną rolę promocyjną.

3. Mocne i słabe strony - szanse i zagrożenia gospodarki turystycznej w polskiej części Euroregionu Nysa

Przedstawiona powyżej analiza oraz inne badania i obserwacje pozwalają na wykazanie następujących mocnych stron i szans turystyki na charakteryzowanym obszarze, w kontekście jego przynależności do Euroregionu Nysa. Są to:

1) różnorodność walorów turystycznych. Ta różnorodność umożliwia uprawianie różnych form turystyki; jest ona tutaj wyższa niż w czeskiej lub niemieckiej części Euroregionu;

2) prace na rzecz zwiększania ilości i poprawy warunków odprawy na przejściach granicznych z Niemcami i Czechami;

3) intensywne procesy przekształceń własnościowych, głównie poprzez prywatyzację i zakładanie nowych biur podróży i zakładów hotelarskich, doprowadzają do ofensywnej konkurencji, co wyzwala inicjatywę, dywersyfikuje oferty, umożliwia praktyczną segmentację rynku, z korzyścią dla konsumentów - turystów;

4) dostrzeganie możliwości, które stwarzają instrumenty promocji uzupełniającej (sales promotion), takie jak targi i wystawy turystyczne;

5) silny ośrodek kształcący kadry turystyczne, którym jest Jelenia Góra; w Zittau i Libercu taki kierunek nauki jest dopiero tworzony;

6) rozwinięty system badań rynku turystycznego, prowadzony na terenie województwa jeleniogórskiego i terenach skąd napływają główne strumienie turystów;

7) stopniowa poprawa stanu środowiska naturalnego, co jest konsekwencją zaprzestania pewnych rodzajów produkcji, wprowadzania monitoringu, mniejszego "importu" zanieczyszczeń transgranicznych, poprawy infrastruktury, zmniejszenia emisji pyłów przemysłowych, wzrostu świadomości ekologicznej;

8) wzrost znaczenia gospodarki turystycznej - jako miejsca pracy i efektu mnożnikowego - w działalności samorządów terytorialnych w gminach województwa jeleniogórskiego;

9) powołanie Oddziału Polskiej Izby Turystyki w Szklarskiej Porębie;

10) inicjatywa zmierzająca do zacieśnienia współpracy poprzez powołanie Stowarzyszenia Gmin Polskich "Euroregionu Nysa", zrzeszającego aż 32 gminy województwa jeleniogórskiego (na 40).

Do podstawowych słabości i zagrożeń dla gospodarki turystycznej w polskiej części Euroregionu Nysa zaliczono:

1) nadmierną koncentrację przestrzenną i sezonowość ruchu turystycznego;

2) dominację orientacji sprzedażowej (dystrybucyjnej), zamiast marketingowej w działalności wielu firm turystycznych;

3) niewystarczający system informacji turystycznej i promocji;

4) zły stan wielu dróg i niewystarczającą infrastrukturą komunikacyjną parkingów dworców postojowych i przystanków autobusowych;

5) nieznajomość lub świadome nie przestrzeganie prawa turystycznego, co godzi w interes konsumentów;

6) niski standard wielu obiektów turystycznych, także tych które tworzą ofertę agroturystyczną, nie odpowiadający standardom europejskim;

7) brak praktycznej integracji podmiotów podaży turystycznej, co uniemożliwia, bądź utrudnia tworzenie kompleksowej oferty;

8) czasami zbyt wysokie koszty pobytu, przy nie najlepszej organizacji imprez turystycznych, braku atrakcji (programów) i niskim standardzie usług;

9) niewłaściwy stan sanitarny wielu obszarów i obiektów;

10) zbyt duże "przywiązanie" wielu oferentów do tzw. nostalgicznych motywacji podróży na ziemię południowo-zachodniej Polski.

SZANSE:

- procesy integracyjne w Europie
- stabilizacja gospodarcza kraju
- dostępność komunikacyjna
- zasięg procesów prywatyzacyjnych
- wzrost roli gospodarki turystycznej
- wzrost popularności agroturystyki

ZAGROŻENIA:

- niska stopa życiowa ludności
- niedorozwój infrastruktury technicznej
- atrakcyjne substytuty
- zanieczyszczenie środowiska
- zagrożenie przestępczością
- sezonowość ruchu turystycznego

MOCNE STRONY:

- walory turystyczne
- kadry turystyczne
- duża baza turystyczna
- wieloletnie tradycje regionu w zakresie świadczenia usług turystycznych
- wzrost aktywności samorządów terytorialnych
- integracja działań związanych z przygotowaniem produktu turystycznego

SŁABE STRONY:

- brak środków na inwestycje
- zły stan techniczny wielu obiektów
- wysokie (niekonkurencyjne ceny)
- małe doświadczenie w zakresie marketingu
- niskie wykorzystanie bazy
- nierytmiczne dochody

Ryc. 3. Próba analizy SWOT dla gospodarki turystycznej w polskiej części Euroregionu "NYSA"; źródło: opracowanie własne

4. Wnioski

W opracowaniu, wykonanym w Jeleniogórskim Biurze Planowania i Projektowania w kwietniu 1994 r., zatytułowanym *Kierunki rozwoju gospodarki w obszarze województwa jeleniogórskiego*, na wstępie podkreślono, że do głównych gospodarczych funkcji tego województwa zalicza się turystykę i lecznictwo uzdrowiskowe, wymieniając je na pierwszym miejscu. Tak priorytetowego ujęcia nie znajduje gospodarka turystyczna na terenie północnych Czech czy Saksonii, choć oferta uzdrowiskowa, czy związana z turystyką górską na terenie Czech, będzie stanowiła dla polskiej części Euroregionu Nysa poważną konkurencję. Konkurencja ta związana jest także z bardzo rzetelną ofertą turystyczną okolic Zittau.

Wydaje się jednak, że bilans szans i mocnych stron oraz zagrożeń i słabości wykazuje przewagę pozytywów, a wybrana strategia, tzn. "maxi-mini", ma doprowadzić do czerpania z mocnych stron, a minimalizowania barier. Bariery te tkwiące w sferze organizacji, czy nawet mentalności, w sytuacji takiego bogactwa walorów i piękna tych ziem oraz zasobów ludzkiej pracy, są łatwiejsze do pokonania i pozwalają twierdząco odpowiedzieć na pytanie postawione w tytule niniejszego opracowania.

Abstract

The purpose of this study was to investigate the effect of a 12-week training program on the physical fitness and health-related quality of life of sedentary middle-aged men. The study was conducted in a laboratory setting. The participants were 30 men aged 40-50 years, who were sedentary and had no chronic diseases. They were randomly assigned to either a control group (n=15) or an exercise group (n=15). The exercise group performed a supervised aerobic exercise program consisting of 3 sessions per week, each lasting 45 minutes. The control group remained sedentary throughout the study. The primary outcome measures were maximum oxygen consumption (VO₂max), resting heart rate (HR), and health-related quality of life (HRQL) measured using the SF-36 questionnaire. The secondary outcome measures were body mass index (BMI), waist circumference, and blood pressure (BP). The results showed that the exercise group had a significant increase in VO₂max and a significant decrease in HR, BMI, waist circumference, and BP compared to the control group. There was also a significant improvement in HRQL in the exercise group compared to the control group. The findings suggest that a 12-week supervised aerobic exercise program can improve physical fitness and health-related quality of life in sedentary middle-aged men.

Keywords: aerobic exercise, physical fitness, health-related quality of life, middle-aged men, sedentary lifestyle.

Maciej GAŁĘSKI

PROBLEMY KOMUNIKACJI I PRZEJŚĆ GRANICZNYCH W EUROREGIONIE NYSA

Problemy związane z ruchem granicznym były, wraz z kwestiami komunikacyjnymi, jednym z fundamentów decyzji powołującej w roku 1991 Euroregion Nysa. Już od samego początku istnienia tej transgranicznej współpracy, u styku granic Polski, Czech i Niemiec, na pierwszym planie pojawiło się "... zwiększenie przepustowości granic z uwzględnieniem regionalnych i ponadregionalnych powiązań transgranicznych...". Takie sformułowanie jednego z głównych celów, które Euroregion Nysa sobie postawił, stworzyło możliwość stałej obecności problematyki komunikacyjno-granicznej, zarówno w pracach strony polskiej, jak i w kontaktach dwu- i trójstronnych. Jest bowiem rzeczą oczywistą, że przejścia graniczne są kwestią zasadniczą dla rozwoju terenów przygranicznych sąsiadujących państw. Tereny te, zwykle oddalone od "centrum" (dokładnie taka sytuacja ma miejsce w przypadku Polski, Czech i Niemiec), mają znacznie trudniejszą drogę rozwojową i jedyną ich szansą jest przemiana "ślepego zaułka" w obszar kontrolowanego transferu gospodarczego, kulturowego ... Kontrolowanego, gdyż brak jest jeszcze odpowiednich mechanizmów, zwłaszcza ekonomicznych, regulujących te kwestie w sposób automatyczny. Kontrolowanego również dlatego, że właśnie w ramach współpracy przygranicznej nadrzędną rolę odgrywa tzw. interes kraju. W każdym razie, analizując euroregiony w Europie Zachodniej, wspomniany transfer należy wysunąć na plan pierwszy. Tam był on również kontrolowany, aż do powstania automatyzmów regulujących formę i natężenie współpracy. Przy tej okazji należy podkreślić niepodważalną rolę euroregionów w szeroko rozumianej integracji europejskiej. Na tym tle rysuje się obraz wagi problemów związanych

z komunikacją i przejściami granicznymi dla wszystkich krajów tworzących Euroregion Nysa, a zwłaszcza dla terenów przygranicznych.

Granice Euroregionu Nysa po każdej z trzech stron nie pokrywają się, choć obszary liczone w kilometrach kwadratowych oraz ilości mieszkańców są pod tym względem zbliżone. Część polska obejmuje 33 miasta i gminy, o łącznej powierzchni ponad 3,4 tys. km², i jest zamieszkała przez około 440 tys. mieszkańców. Fakt niepokrywania się granic Euroregionu Nysa stanowi utrudnienie przy omawianiu takich tematów, jak np. komunikacja i przejścia graniczne. Autor niniejszego opracowania również stanął przed dylematem - czy ująć także przejścia graniczne leżące wyłącznie w granicach polskiej części Euroregionu Nysa, czyli Stowarzyszenia Gmin Polskich Euroregionu Nysa. Wbrew pozorom problem jest istotny, gdyż strona polska wiele wysiłku poświęca każdej tego typu inicjatywie, wpływającej np. z gminy, która jest członkiem Stowarzyszenia, a inicjatyw takich jest wiele, zwłaszcza na granicy polsko-czeskiej. Wyjściem z tej sytuacji wydaje się być podział przejść granicznych i tras komunikacyjnych na takie, które w całości dotyczą Euroregionu Nysa - Neisse - Nisa oraz takie, które, przy aprobacie czeskich i niemieckich partnerów, strona polska akceptuje jako ważne i potrzebne dla rozwoju regionu.

1. Główne trasy komunikacyjne Euroregionu Nysa

Komunikacja w Euroregionie Nysa odbywa się kilkoma trasami. Najważniejszym ośrodkiem komunikacyjnym jest Zgorzelec. Skupia się tu ruch osobowy, ciężarowy i kolejowy. Na skutek uruchomienia w ostatnim czasie przejścia drogowego w Jędrzychowicach (obecnie wyłącznie dla ruchu towarowego), położonych kilka kilometrów na północ od Zgorzelca, dokonano rozdzielenia ruchu osobowego od towarowego. Jest to realizacja jednego z głównych celów - ułatwień w ruchu granicznym i komunikacji. Tym niemniej, uruchomienie przejścia nie rozwiązało zasadniczych problemów komunikacyjnych. Dopiero realizacja planowych działań, związanych z przedłużeniem autostrady B-6 (biegnącej po międzynarodowej trasie E-40, od Eisenach, poprzez Drezno, do Bautzen) do przejścia granicznego Jędrzychowice/Ludwigsdorf, wypełni lukę w komunikacji drogowej po stronie niemieckiej. Po stronie polskiej planuje się przebudowę drogi łączącej Zgorzelec z autostradą A-12 (Olszyna-

Wrocław) w okolicy Krzywej (k. Bolesławca), oznaczonej jako autostrada A-4. Znaczenia tego ciągu nie sposób przecenić, gdyż powstanie łączność drogowa dla tranzytu Wschód-Zachód. Jest to kwestia istotna; obecnie istniejąca droga Zgorzelec-Bolesławiec należy wg statystyk do najmniejbezpiecznych w Polsce. Budowa wspomnianego odcinka po stronie polskiej jest jednym z najpilniejszych zadań, a wobec korzyści wynikających z uruchomienia tylko 40 km autostrady tę właśnie autostradę należy uznać za priorytetową w planie budowy autostrad w Polsce.

Do najważniejszych ośrodków komunikacji granicznej - obok Zgorzelca - należy przejście graniczne w Szklarskiej Porębie - Jakuszycach. Jest to główne przejście graniczne polsko-czeskie w Euroregionie Nysa. W Jakuszycach koncentruje się ruch tranzytowy ze Szczecina na południe (Czechy, Słowacja...). Z tego przejścia korzystają mieszkańcy całej Polski Zachodniej, jadący w kierunku Czech, Austrii, południowych Niemiec i innych krajów południowo-zachodniej Europy.

Pod względem geograficznym centralnym punktem Euroregionu Nysa jest trójkąt Bogatynia-Zittau-Hradek. Na tym niewielkim obszarze funkcjonuje kilka przejść granicznych:

- Sieniawka/Zittau (RP-BRD),
- Porajów/Zittau - dla ruchu osobowego - (RP-BRD),
- Porajów/Hradek - dla ruchu osobowego - (RP-CZ),
- planuje się uruchomienie przejścia Bogatynia/Kunratice (RP-CZ).

Komunikacja transgraniczna w tym rejonie ma charakter lokalny; nie dotyczy to przejścia w Sieniawce, które, obok Zgorzelca i Jędrzychowic, należy do głównych polsko-niemieckich przejść granicznych w Euroregionie Nysa. Mimo skoncentrowania, w okolicy Bogatyni i Turoszowa, przemysłu wydobywczego i energetycznego, strona polska jedynie w niewielkim stopniu korzysta ze znacznych ułatwień, które już wprowadzono w ruchu granicznym, i tych planowanych, związanych z uruchomieniem nowych tras komunikacji transgranicznej, które mają służyć przede wszystkim mieszkańcom tych terenów oraz całego Euroregionu.

Nieco inne stanowisko prezentują strony: niemiecka i czeska, zwłaszcza w odniesieniu do ciągu komunikacyjnego Zittau - Hradek. Już wiosną 1993 r. pojawił się bardzo wyraźnie pomysł rozbudowy tego ciągu, jako drogi szybkiego ruchu (lub autostrady) B-178. Jesienią 1993 r. doszło do dużego kryzysu politycznego na tle właśnie tej koncepcji. Ostatecznie, z początkiem listopada uruchomiono przejście graniczne Porajów/Hradek, dzięki czemu, wobec kilkanaście dni wcześniej podniesio-

nego szlabanu między Porajowem a Zittau, połączenie Zittau z Hradkiem stało się faktem. Jednocześnie, na skutek bardzo kategorycznego veta władz samorządowych Bogatyni (Porajów znajduje się w gminie Bogatynia), Urzędu Wojewódzkiego w Jeleniej Górze oraz strony polskiej w Euroregionie (warto w tym miejscu podkreślić bardzo duże zaangażowanie II Grupy Roboczej Stowarzyszenia Gmin Polskich Euroregionu Nysa, biorącej bezpośredni udział w negocjacjach roboczych) nie doszło do przekształcenia 1600 m "odcinka polskiego" ciągu Zittau - Porajów - Hradek w drogę szybkiego ruchu lub autostradę. Jednakże koncepcja drogi B-179 powraca przy różnego rodzaju okazjach i z pewnością tematu tego nie można uważać za zamknięty. Znaczenie ewentualnego uruchomienia tej trasy jest trudne do oceny, ale nie ulega wątpliwości, że jest to kwestia wykraczająca poza Euroregion, a więc ostateczne decyzje powinny zapaść na możliwie najwyższym szczeblu.

Ryc. 1. Przejścia graniczne Euroregionu Nysa

Wykaz przejść: 1 - Bad Muskau/Łęknica, 2 - Horka/Pieńsk, 3 - Ludwigsdorf/Jędrzychowice, 4, 5 - Görlitz/Zgorzelec, 6 - Zittau/Sieniawka, 7 - Ebersbach/Jirkov, 8 - Neugersdorf/Rumburk, 9 - Seithennersdorf/Varnsdorf, 10, 11, 12, 13 - Góry Łużyckie, 14 - Zittau/Porajów, 15 - Porajów/Hradek, 16 - Zawidów/Habartice, 17 - Jakuszyce-Harrachov, 18 - Przełęcz Okraj/Pomezni Boudy, 19 - Lubawka/Kralovec;
uwaga: przejścia graniczne nr: 1, 18, 19 nie należą w całości do Euroregionu Nysa

Połączenie Zittau-Porajów-Hradek może stanowić istotny element tranzytu północ-południe, zwłaszcza na linii M. Bałtyckie (Szczecin) - Europa Środkowa. Końcowy odcinek autostrady, dochodzący do granicy, przebiega przez wschodnią część Euroregionu Nysa. Przez funkcjonujące obecnie przejście graniczne Lubawka (niewielkie miasto położone przy granicy z Czechami, między Jelenią Górą a Wałbrzychem) - Kralovec ma przebiegać główna trasa tranzytowa z zachodniej Polski do Czech. Ewentualne przedłużenie autostrady A-3 po stronie czeskiej ma szansę podnieść znaczenie tego połączenia i uczynić z niego jeden z najważniejszych w Europie Środkowej szlaków komunikacyjnych. Obecnie, po zatwierdzeniu programu budowy autostrad w Polsce, i ujęciu w nim autostrady A-3, trwają szczegółowe konsultacje planistyczne. Powstała również spółka skupiająca instytucje, urzędy oraz osoby prywatne zainteresowane budową tej autostrady. Spółką kieruje Jeleniogórskie Biuro Planowania Przestrzennego architekta Janusza Korzenia.

Pozostałe przejścia graniczne, o mniejszym znaczeniu dla komunikacji granicznej, to:

a) na granicy polsko-czeskiej:

- Przełęcz Okraj (w okolicy Kowar)/Pomezni Boudy; Euroregion Nysa tylko po stronie polskiej,

- Zawidów/Habartice,

b) na granicy polsko-niemieckiej:

- Łęknica/Bad Muskau; Euroregion Nysa tylko po stronie niemieckiej,

c) na granicy niemiecko-czeskiej:

- Rumburk/Neugersdorf (dla samochodów ciężarowych),

- Seithennersdorf/Varnsdorf (dla samochodów osobowych).

W sumie, w Euroregionie Nysa jest dwanaście drogowych przejść granicznych. Pełny ich wykaz zawiera tabela 1.

Dla mieszkańców gmin - członków Euroregionu Nysa, istotnym argumentem przemawiającym na korzyść Euroregionu jest zwiększająca się liczba przejść granicznych, które w efekcie mają doprowadzić do maksymalnych ułatwień w ruchu granicznym. Stąd wiele inicjatyw, wpływających za pośrednictwem Euroregionu do odpowiednich organów rządowych, dotyczy otwierania nowych przejść.

Do najważniejszych, z punktu widzenia strony polskiej (uzyskały one oficjalne poparcie władz), należą następujące przejścia graniczne: Kunratice/Bogatynia, Srbska/Miłoszów (gmina Leśna) i Nove Mesto/Czerniawa (gmina Świeradów-Zdrój).

Przejścia te, obok znaczenia lokalnego, ułatwiają komunikację do "worka turowskiego" ze wschodniej części województwa jeleniogórskiego. Po uruchomieniu wspomnianych przejść droga z Jeleniej Góry do Bogatyni ulegnie skróceniu o kilkadziesiąt kilometrów.

Wobec dużego nasycenia przejściami granicznymi południowej części granicy polsko-niemieckiej, dla lokalnej komunikacji granicznej szczególnie istotne są inicjatywy takich gmin, jak: Pieńsk czy Przewóz (gmina Przewóz znajduje się w granicach województwa zielonogórskiego). Należy jednak stwierdzić, że nowe inicjatywy graniczne, dotyczące przejść polsko-niemieckich, mają niewielkie szanse realizacji w najbliższej przyszłości. Wynika to z podpisanych już porozumień na szczeblu rządowym.

Tabela 1

Drogowe przejścia graniczne w Euroregionie Nysa (stan z 22.08.1994 r.)

L.p.	Nazwa miejscowości	Kraj	Gmina	Uwagi
1.	Zgorzelec - - Görlitz	Polska Niemcy	Zgorzelec Görlitz	
2.	Jędrzychowice - - Ludwigsdorf	Polska Niemcy	Zgorzelec Ludwigsdorf	Od dnia 22.08.1994 r. uruchomiono ruch ciężarowy
3.	Sieniawka - -Zittau	Polska Niemcy	Bogatynia Zittau	
4.	Porajów - - Zittau	Polska Niemcy	Bogatynia Zittau	Tylko dla ruchu osobowego
5.	Łęknica - - Bad Muskau	Polska Niemcy	Łęknica Bad Muskau	Tylko dla ruchu osobowego Euroregion tylko po stronie niemieckiej
6.	Porajów - - Hradek	Polska Czechy	Bogatynia Hradek n.N.	Tylko dla ruchu osobowego
7.	Zawidów - - Habartice	Polska Czechy	Zawidów Habartice	Tylko dla ruchu osobowego
8.	Jakuszyce - - Harrachov	Polska Czechy	Szklarska Poręba Harrachov	
9.	Przełęcz Okraj - - Pomezni Boudy	Polska Czechy	Kowary Mała Upa	Tylko dla ruchu osobowego
10.	Lubawka - - Kralowec	Polska Czechy	Lubawka Zacler	Euroregion tylko po stronie polskiej
11.	Rumburk - - Neugersdorf	Polska Niemcy	Rumburk Neugersdorf	Tylko dla ruchu ciężarowego
12.	Seithennersdorf - - Varnsdorf	Polska Niemcy	Seithennersdorf Varnsdorf	Tylko dla ruchu osobowego

2. Komunikacja kolejowa w Euroregionie Nysa

Transport kolejowy w Euroregionie Nysa nie odgrywa pierwszoplanowej roli. Jest to wynik braku odpowiednio zorganizowanych transgranicznych połączeń kolejowych. Najważniejszymi ośrodkami transportu kolejowego są: Jelenia Góra, Liberec, Görlitz. Niestety, brak bezpośrednich połączeń między tymi ośrodkami hamuje rozwój kolei w tym regionie. Najlepiej rozwinięta sieć kolejowa znajduje się w niemieckiej części Euroregionu Nysa. Niewielka odległość od Drezna (w planach rozwoju kolei w Niemczech jednego z głównych ośrodków) stwarza dogodne warunki dla kolejnictwa.

Zaległości, które powstały w polskiej części Euroregionu, są ogromne. Największą przeszkodą na odcinku Jelenia Góra - Zgorzelec jest brak trakcji elektrycznej już od Lubania. Tory kolejowe z Jeleniej Góry do Liberca są również pozbawione na znacznym odcinku istniejącej niegdyś linii elektrycznej. Podróż na tej trasie odbywa się tylko do Szklarskiej Poręby. Kwestie techniczne są główną przeszkodą w realizacji zamierzeń Towarzystwa Kolei Izerskiej i uruchomienia stałego połączenia Liberec - Jelenia Góra. Reaktywowanie tego połączenia oraz uruchomienie kolejowego przejścia granicznego w Szklarskiej Porębie - Jakuszycach jest jednym z priorytetowych zadań Euroregionu Nysa. Czynne dziś kolejowe przejścia graniczne, takie jak: Zawidów/Frydlant (RP-CZ), Zentendorf/Stojanów (BRD-RP), obsługują głównie kolejowy transport ciężarowy.

Trudno jest dziś oceniać szanse rozwoju transportu kolejowego w Euroregionie Nysa w przyszłości. W tym przypadku, największe przeszkody wynikają z przyczyn technicznych i dlatego, dopiero przełamanie tych barier pozwoli na realizację dalszych etapów.

3. Przejścia graniczne w Karkonoszach i Górach Izerskich

Przejścia graniczne w Karkonoszach i w Górach Izerskich określa się potocznie przejściami "turystycznymi". Nazwa ta wzięła się z przeznaczenia tych przejść dla ruchu turystycznego. Już na wstępie należy zaznaczyć, iż całość koncepcji przejść "turystycznych", dotycząca tylko granic Polski i Czech, jest na etapie ustaleń międzyrządowych i nie zapadły w tej sprawie zobowiązujące decyzje.

Dodatkowym utrudnieniem dla działań Euroregionu na rzecz tych przejść jest fakt niepokrywania się granic po stronie polskiej i czeskiej. W efekcie, tylko niewielka część Karkonoszy należy do czeskiego Euroregionu. Jednakże strona czeska udzieliła kompleksowego poparcia staraniom zmierzającym do ułatwień w ruchu turystycznym, zwłaszcza na szlakach biegnących szczytami Gór Izerskich i Karkonoszy.

Koncepcja *Turystycznych przejść granicznych w Karkonoszach i Górach Izerskich* została sformułowana przez Komisję Turystyki (wówczas jeszcze w składzie II Grupy Roboczej) w październiku 1993 r. Łączy ona inicjatywy graniczne poszczególnych gmin, realizowane do tej pory indywidualnie. Niestety ich działania nie przyniosły spodziewanych efektów. Przełomem okazała się dopiero wspomniana koncepcja, zaakceptowana przez gminy i stosowne urzędy, z Urzędem Wojewódzkim w Jeleniej Górze na czele. Obejmuje ona następujące inicjatywy graniczne:

- Równia pod Śnieżką (gmina Karpacz),
- Przełęcz Karkonoska (gmina Podgórzyn),
- Szrenica (gmina Szklarska Poręba),
- Stóg Izerski (gmina Świeradów).

Trzy pierwsze inicjatywy są zlokalizowane w Karkonoszach i dlatego często określa się je jako "przejścia graniczne w Karkonoszach". Mimo, iż Euroregion po stronie czeskiej sięga tylko do wysokości wschodniej granicy gminy Szklarska Poręba, polskim gminom udało się uzyskać wsparcie ze strony odpowiednich gmin czeskich. Dodatkowo, wszystkie gminy polskie wyraziły gotowość pomocy (również finansowej) w ewentualnej realizacji przedsięwzięcia. Wszystkie przejścia, o których wspomniałem powyżej, mają być przejściami dla ruchu pieszego (z wyjątkiem Przełęczy Karkonoskiej w gminie Podgórzyn, która ma być dopuszczona dla ruchu rowerowego), całorocznymi, czynnymi tylko w ciągu dnia, tj. od 8⁰⁰ do 18⁰⁰.

Wspomniana przeze mnie koncepcja została zaprezentowana po raz pierwszy w Zittau 15 października 1993 r. na forum trójstronnym Euroregionu Nysa i zyskała całkowite poparcie. Wpłynęło to, w znacznym stopniu, na przedstawienie jej w trakcie Komisji Ekspertów Polski i Czech w dniu 15 listopada 1993 r. Aktualnie, do rozmów międzynarodowych wprowadza się kwestie związane z małym ruchem granicznym oraz turystyką przygraniczną. Dochodzi bowiem do sytuacji, gdy turysta, nawet w ekstremalnych warunkach, nie może skorzystać ze schroniska, które znajduje się o 5m (!) od granicy (np. na Przełęczy Karkonoskiej), a

szlak turystyczny biegnie dokładnie wzdłuż granicy (np. Droga Przyjaźni). W niektórych przypadkach, jak w gminie Podgórzyn, przejścia graniczne o podobnym charakterze, i na podobnych warunkach, już w przeszłości funkcjonowały. Z pewnością, obok przeszkód merytorycznych, na które natrafiają inicjatywy graniczne, są również przeszkody techniczne. Właśnie te przeszkody znacznie utrudniają planowanie rozwiązań technicznych oraz szacunki kosztów budowy infrastruktury granicznej. W kwestii przejść granicznych w górach są to sprawy bardzo istotne, gdyż zwłaszcza czynniki klimatyczne będą musiały mieć wpływ na pracę służb granicznych. Dlatego m. in. lokalizacja odpraw jest przewidziana w pobliżu schronisk i wartowni Straży Granicznej, które mają być zabezpieczeniem w trudnych warunkach pogodowych.

Znaczenie wspomnianych "turystycznych" przejść granicznych wiąże się przede wszystkim z turystycznym ruchem transgranicznym oraz z bardzo ograniczonym ruchem ludności zamieszkującej tereny przygraniczne. W stosunkowo najlepszej sytuacji pod względem komunikacji znajduje się planowane przejście na Przełęczy Karkonoskiej (gmina Podgórzyn). Od strony czeskiej doprowadzona jest komunikacja autobusowa, a po stronie polskiej znajduje się wyasfaltowany szlak turystyczny, którym jednak, od późnej jesieni do późnej wiosny, ruch samochodowy jest niemożliwy. Mówiąc o ruchu samochodowym należy pamiętać, że obok czynników klimatycznych uniemożliwiających dojazd do granicy, są również inne. Należy do nich głównie kwestia ochrony środowiska; najwyższe partie Karkonoszy objęte są Karkonoskim Parkiem Narodowym. Drugą formalną przeszkodą jest fakt, że szereg dróg jest w zarządzie Lasów Państwowych. Negocjacje, które były dotychczas prowadzone z Karkonoskim Parkiem Narodowym doprowadziły do znacznie bardziej elastycznego stanowiska KPN, które wyraziło się m. in. zgodą na ruch rowerowy przez Przełęcz Karkonoską. Tym niemniej, ruch samochodowy na tym przejściu na dzień dzisiejszy jest niemożliwy. W przypadku przejść na Równi pod Śnieżką i Szrenicy, komunikacja będzie się odbywać wyciągami krzeselkowymi.

Nie ulega wątpliwości, iż mimo ograniczeń, które powstaną na przejściach w górach, ich uruchomienie będzie prawdziwym "kamieniem milowym" na drodze normowania zasad ruchu turystycznego. Nie bez znaczenia jest również to, że ułatwienia w ruchu granicznym muszą wpłynąć pozytywnie na wartość oferty turystycznej, która dla gmin karkonoskich, po obu stronach granicy, jest podstawą egzystencji. Na war-

tość tej oferty, zwłaszcza po stronie polskiej, mają wpływ ułatwienia w komunikacji na całej trasie przejazdu turysty, przy czym przekraczanie granicy ma znaczenie pierwszoplanowe. Czynnikiem niweczącym, w znacznym stopniu, wysiłki w zakresie promocji turystycznej jest fakt oczekiwania na granicy czasami dłużej niż trwa przejazd z Berlina do Jeleniej Góry.

Jak więc widać, rozwiązanie problemów komunikacji i przejść granicznych jest skomplikowanym procesem, wymagającym nie tylko środków finansowych, ale również współdziałania wielu instytucji i urzędów administracji państwowej i samorządowej. Do takich urzędów należą z pewnością Straż Graniczna i Urząd Celny, których głos nie tylko powinien być brany pod uwagę, ale, jako fachowy, mieć znaczenie decydujące - przynajmniej w kwestiach technicznych. Niepokojący jest stan ilości wykorzystywanych etatów w Łużyckim Oddziale Straży Granicznej, który swój niedobór, zwłaszcza w kontekście nowych przejść granicznych, ocenia na ok. 350 osób. Brak decyzji umożliwiającej przyjęcie nowych pracowników może w pewnym momencie zahamować jakikolwiek wysiłek na rzecz poprawy stanu komunikacji granicznej.

Obok stanu technicznego dróg, który w Euroregionie różni się od innych rejonów w Polsce (podobnie jak w pozostałych krajach) istotnego znaczenia nabiera poprawa oznakowania. Ustalenia tzw. ciągów komunikacyjnych, czynione w Warszawie, w żaden sposób nie przystają do rzeczywistości w terenie. Dużym utrudnieniem dla zmotoryzowanych jest także brak parkingów.

W konkluzji należy stwierdzić, że problematyka komunikacji i przejść granicznych była, i jest, jedną z najważniejszych kwestii oraz, że już osiągnięty postęp jest dużym sukcesem Euroregionu Nysa. Jest oczywiste, iż Euroregion nie jest jedynym jego autorem. Jednakże, najistotniejsze jest stałe zacieśnianie współpracy pomiędzy wszystkimi ważnymi w tych sprawach instytucjami.

Dobrze rokujący na przyszłość jest fakt coraz łatwiejszego dotarcia do władz rządowych, jak również kół parlamentarnych inicjatyw euroregionalnych. Bez tej transmisji, o problemach komunikacji i przejść granicznych można prowadzić tylko akademicką dyskusję. Osobiście wyrażam nadzieję, że w najbliższej przyszłości dojdzie do realizacji przynajmniej części inicjatyw transgranicznych, które pozytywnie wpłyną nie tylko na tranzyt przez duże "T", ale również ułatwią kontakty mieszkańcom Euroregionu Nysa.

Ryszard BROL

DOŚWIADCZENIA I PERSPEKTYWY WSPÓŁPRACY MIAST PRZYGRANICZNYCH (na przykładzie Zgorzelca i Görlitz)

1. Doświadczenia

W okresie powojennym granice Polski - poza krótkimi okresami otwarcia granicy zachodniej - skutecznie oddzielały od siebie społeczności miast i gmin rejonów przygranicznych. Przez cały ten okres nie stworzono spójnego systemu stymulującego nawiązywanie kontaktów społecznych i gospodarczych przez mieszkańców regionów przygranicznych. Główną przyczyną małej skali i ograniczonego zakresu tej współpracy była nadmierna centralizacja i upolitycznienie trybu nawiązywania współpracy transgranicznej.

Czynnikiem wymuszającym współpracę terenów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie granicy była historycznie ukształtowana sieć infrastruktury. Taka sytuacja zaistniała w przypadku miast przygranicznych Zgorzelca i Görlitz, będących do końca II wojny światowej jednym miastem. Podział miasta, dokonany wzdłuż Nysy Łużyckiej, w proporcjach: 4/5 terenów miejskich po stronie niemieckiej i 1/5 po stronie polskiej, spowodował zerwanie ukształtowanych wcześniej powiązań infrastrukturalnych obu części miasta. Zgorzelec został pozbawiony źródła poboru wody oraz oczyszczalni ścieków, miasto Görlitz zaś zostało odcięte od źródła zaopatrzenia w gaz. Przerwane zostały również linie komunikacji miejskiej oraz ciągi ciepłne.

Sytuacja ta wymuszała niejako kontynuację wcześniej ukształtowanych powiązań w gospodarce komunalnej. Do 1972 r. Zgorzelec był

zaopatrywany w wodę importowaną z ujęcia znajdującego się w Görlitz. Do tego samego roku ścieki komunalne z terenu Zgorzelca były odprowadzane do oczyszczalni w niemieckiej części miasta. Do roku 1975 w Zgorzelcu była czynna gazownia produkująca 70 tys. m³ gazu na dobę. Gazownia ta była jedynym źródłem zaopatrzenia w gaz sieciowy dla Görlitz (zapotrzebowanie zgłaszane przez to miasto wynosiło 340 tys. m³ gazu na dobę). Po zaniechaniu odbioru gazu przez NRD zgorzelecka gazownia została zlikwidowana.

Od połowy lat siedemdziesiątych, odkąd obydwie miasta dysponowały odrębną siecią urządzeń komunalnych, współpraca służb komunalnych została ograniczona do wspólnej ochrony czystości wody w ujęciach na Nysie oraz sporadycznej wymiany sprzętu technicznego. Utrzymywane są również - jako awaryjne - stare połączenia sieci wodociągowej przebiegające pod dnem Nysy. Od 1989 r. współpraca w zakresie gospodarki komunalnej obejmuje również wspólną eksploatację jednej miejskiej linii autobusowej oraz kursowanie, w ramach jednej strefy miejskiej, taksówek w obrębie miast Zgorzelec-Görlitz. Wspólnie konserwowane i modernizowane są również sieci kanalizacyjne i wodociągowe w miastach Sieniawka-Zittau i Zgorzelec-Görlitz.

W okresie PRL skala i struktura współpracy miast przygranicznych były uzależnione od koniunktury politycznej i stanu stosunków między Polską i NRD, które, mimo stale deklarowanej przyjaźni i jedności ustrojowej, nie zawsze były najlepsze. Znaczące ożywienie współpracy miast przygranicznych miało miejsce w latach siedemdziesiątych, a ich prawie całkowite zerwanie w latach 1981-82. Stopniowe wznawianie współpracy następowało w końcu lat osiemdziesiątych (R. Broń 1992).

W latach siedemdziesiątych Polska podpisała z byłą NRD 19 umów rządowych dotyczących różnych form współpracy przygranicznej, kilkadziesiąt umów na szczeblu wojewódzkim i blisko 3 tysiące na szczeblu miast, gmin, przedsiębiorstw i organizacji (R. Broń 1992). Około 30% tych umów określało warunki i kierunki współpracy miast przygranicznych Dolnego Śląska i Saksonii. Wszystkie zawierane umowy miały charakter polityczny (wskazywały m.in. kierowniczą rolę partii komunistycznych w nawiązywaniu i rozwijaniu współpracy). Podpisywanie porozumień było często wydarzeniem wyłącznie politycznym, a zawarte umowy pozostawały jedynie na papierze. Tak było m.in. z opracowanym w 1974 r., przez komisje rządowe Polski i NRD, "kompleksowym programem współpracy w zakresie rozwoju infrastruktury po obu stronach

Odry i Nysy oraz w zakresie gospodarki rolnej". Problem niedorozwoju infrastruktury miast przygranicznych Niemiec i Polski czeka do dzisiaj na rozwiązanie.

Pozytywnie należy ocenić tę część nawiązanych kontaktów między miastami, które, obok formalnych zapisów w dokumentach, zaowocowały również bardziej konkretną współpracą. Zaliczyć można do nich współpracę na rynku pracy w miastach leżących w bezpośrednim sąsiedztwie granicy. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych rynki te były względem siebie komplementarne. Gospodarkę pogranicza niemieckiego charakteryzował znaczny niedobór siły roboczej, a gospodarkę polskich gmin przygranicznych jej nadwyżka. Ogólna liczba Polaków mieszkających w woj. jeleniogórskim, a zatrudnionych na obszarze okręgu drezdeńskiego, nie ulegała w całym tym okresie większym zmianom i wahała się w granicach 1600-2000 osób. Ponad 80% tej liczby stanowili mieszkańcy przygranicznego Zgorzelca, dla których rymek pracy po drugiej stronie granicy był największym pracodawcą (R. Bról 1992, Z. Przybyła - w druku).

W latach siedemdziesiątych rozwinęła się także współpraca w zakresie wymiany handlowej w rejonach przygranicznych. Organizacja, formy i skala tej wymiany były administracyjnie sterowane ze szczebla wojewódzkiego w Polsce i NRD. Ta biurokratyczna bariera w istotny sposób ograniczała skalę możliwych do osiągnięcia korzyści w obu krajach. Najwyższą dynamikę w wymianie handlowej między miastami Saksonii i woj. jeleniogórskiego osiągnięto w latach 1975-78. Wynosiła ona średnio 43% w skali roku. W następnych latach wymiana ta gwałtownie załamała się. Od 1984 r. obroty handlowe miast przygranicznych ponownie zaczęły odgrywać istotną rolę. Współpraca transgraniczna w tym zakresie w istotny sposób łagodziła braki towarowe w takich miastach jak: Zgorzelec, Lubań, Bolesławiec, Jelenia Góra, Bogatynia, a także Görlitz, Bautzen, Löbau, Pirna, Niesky i Zittau.

Formy, zakres i podmioty współpracy przygranicznej w sferze kultury i nauki były określone centralnie w odpowiednich umowach rządowych. Praktyczna realizacja tych umów następowała w efekcie kojarzenia tzw. "miast zaprzyjaźnionych", np. Wrocław-Drezno, Jelenia Góra-Bautzen, Bolesławiec-Pirna, Lubań-Niesky. Miasta te corocznie podpisywały umowy o bezdewizowej wymianie kulturalnej. Nawiązane wówczas kontakty były, w znacznej części, ulotne, krótkotrwałe.

Niektóre z nich przetrwały jednak do dnia dzisiejszego (R. Brol 1992). W szczególności wymienić można następujące przykłady:

- 1) Teatr im. C.K. Norwida w Jeleniej Górze - Landesbühnen Sachsen w Dreźnie i Volkstheater w Bautzen,
- 2) Jeleniogórski Teatr Animacji - Puppentheater w Bautzen,
- 3) Filharmonia Jeleniogórska - Stadtlisches Orchester w Pirnie,
- 4) Politechnika Wrocławska - TU w Dreźnie,
- 5) Państwowa Szkoła Muzyczna w Zgorzelcu - Musikschule w Görlitz.

Na uwagę zasługuje też, nawiązana w roku 1976, współpraca w dziedzinie planowania przestrzennego (J. Korzeń 1991). Rok później zorganizowano konkurs dotyczący rozwiązania problemu powiązań komunikacyjnych oraz przekształceń obszarów śródmiejskich miast Zgorzelec-Görlitz. Urbaniści z Görlitz, Jeleniej Góry i Zgorzelca w roku 1980 opracowali studium przekształceń przestrzennych strefy przygranicznej Nysy w rejonie Görlitz-Zgorzelec. Opracowania te stanowią do dzisiaj cenny przyczynek do wypracowania koncepcji zagospodarowania przestrzennego tego regionu.

Organizacja i zakres współpracy miast przygranicznych, ukształtowane w warunkach stworzonych przez sąsiadujące ze sobą państwa totalitarne, w systemie gospodarki planowanej centralnie, nie mogą być aktualnie wzorcem dla żadnej ze stron. Współpraca ta nosiła bowiem swego rodzaju "piętno polityczne", wymuszające polityczny i propagandowy charakter współpracy transgranicznej, a ograniczające rynkowy i lokalny charakter tej współpracy.

2. Perspektywy

Zmiana ustroju polityczno-gospodarczego w Polsce i nowych landach niemieckich stworzyła jakościowo odmienną sytuację. Powstały nowe możliwości i formy współpracy regionów, a w szczególności miast przygranicznych Polski i Niemiec. Te nowe warunki zaowocowały całą gamą lokalnych inicjatyw zgłaszanych przez władze miast przygranicznych: Zgorzelca, Görlitz, Bogatyni i Zittau. Znaczna część tych inicjatyw jest wdrażana do praktyki współpracy transgranicznej. Zaliczyć do nich można m.in.:

- utworzenie Euroregionu "Nysa",
- realizację "umowy o współpracy partnerskiej między miastami Zgorzelec i Görlitz" z dnia 22.IV.1992 r.,
- rozpoczęcie prac studialnych dotyczących ładu funkcjonalno-przestrzennego rejonu Zgorzelec-Görlitz oraz koncepcji utworzenia w tym rejonie "specjalnej strefy ekonomicznej".

Ideą utworzonego w 1991 r. Euroregionu "Nysa" jest m.in. ustanowienie instytucjonalnej bazy, w ramach której tworzyć się będą wzajemne związki przestrzenne, gospodarcze i społeczne, integrujące obszar przygraniczny trzech państw w jeden region. Głównymi ogniskami, w których będą się kumulować owe związki, są miasta graniczne: Zgorzelec-Görlitz i Zittau-Bogatynia.

Zadania priorytetowe, sformułowane przez Radę Euroregionu "Nysa" (Porozumienie ramowe ERN 1992), stanowiły główną inspirację dla formułowania konkretnych zadań realizacyjnych, zawartych w umowie o współpracy partnerskiej miast Görlitz-Zgorzelec. Zadania priorytetowe Euroregionu to:

- 1) zwiększenie przepustowości granic,
- 2) wypracowanie wspólnego programu ekologicznej sanacji regionu,
- 3) stworzenie spójnego systemu informacyjno-komunikacyjnego,
- 4) wypracowanie regionalnego programu rozwoju regionalnego.

Nawiązując do pierwszego z wymienionych zadań, "umowa partnerska" miast Zgorzelec-Görlitz przewiduje uruchomienie do roku 1994 nowego przejścia granicznego Jędrzychowice-Ludwigsdorf oraz do końca 1995 r. nowoczesnego terminalu celno-spedycyjnego w Markersdorf - w odległości 7 km od nowego przejścia granicznego. Terminal ten przejmie działalność polskiego terminalu "Faktor" oraz niemieckiego "Markersdorf", których działalność od roku 1991 w istotny sposób usprawnia odprawy graniczne towarowego transportu samochodowego.

W roku 1994 przewiduje się również uruchomienie tzw. mostu technologicznego, który powstanie w miejscu istniejącego do 1945 r. mostu "Altstadtbrätcke", łączącego Stare Miasto w Görlitz z północną częścią Zgorzelca. Most ten będzie przeznaczony głównie dla miejskich służb komunalnych, ratunkowych, zaopatrzeniowych, komunikacji miejskiej, a także dla ruchu pieszego. W 1995 r. będzie uruchomione nowe przejście graniczne dla ruchu pieszo. W tym celu zostanie wybudowana kładka na Nysie, łącząca tereny rekreacyjno-sportowe w południowej części obu miast.

Fragmentem euroregionalnego programu ekologicznej sanacji są postanowienia "umowy partnerskiej miast" w sprawie wspólnego monitoringu czystości wód, a także, wstępnie uzgodnione, założenia budowy w Zgorzelcu - w oparciu o środki finansowe EWG - przepompowni ścieków do oczyszczalni w Görlitz.

W ramach trzeciego z wymienionych wyżej zadań priorytetowych Euroregionu "Nysa", na terenie miast Zgorzelec-Görlitz przewidziano do realizacji nowoczesny system zintegrowanych łączy telekomunikacyjnych. Aktualnie zaawansowano prace nad jego koncepcją. Natomiast już funkcjonują, zainstalowane w Zgorzelcu, nowoczesne automaty telefoniczne, umożliwiające poprzez niemieckie łącza telefoniczne bezpośrednie połączenie z całym światem. Uruchomione zostały również połączenia autobusowe: Zgorzelec-Görlitz, Görlitz-Lubań i Görlitz-Karpacz.

Podstawowym zadaniem priorytetowym Euroregionu jest wypracowanie regionalnego programu rozwoju gospodarczego, a przede wszystkim jego realizacja w okresie perspektywicznym. Zasadniczą część składową takiego programu będzie stanowić plan rozwoju funkcjonalno-przestrzennego miast granicznych: Zgorzelec-Görlitz i Zittau-Bogatynia. Merytorycznym zaczynem prac nad takim planem mogą się stać opracowania i studia badawcze prowadzone przez placówki planowania przestrzennego, władze regionalne oraz wyższe uczelnie z terenu Euroregionu "Nysa" (F. Adamczuk 1992, F. Adamczuk i in. 1990, J. Korzeń 1991, Z. Przybyła - w druku). Celowe wydaje się połączenie sił instytucji naukowo-badawczych, władz regionalnych i samorządowych Polski, Niemiec i Czech w celu powołania wspólnego interdyscyplinarnego zespołu, który wykonałby dwa złożone opracowania badawcze: perspektywiczny plan przestrzennego zagospodarowania Euroregionu "Nysa" oraz program przezwyciężenia instytucjonalnych i strukturalnych barier utrudniających gospodarczą i przestrzenną integrację obszaru Euroregionu.

Przezwyciężenie tych barier w stosunkach gospodarczych wymaga czasu, gdyż jest to związane z przekształceniem gospodarki polskiej i dostosowaniem jej do standardów Unii Europejskiej. Katalizatorem tego rodzaju przekształceń i procesów dostosowawczych byłoby tworzenie na obszarach granicznych Polski i Niemiec wspólnych "specjalnych stref ekonomicznych". W strefach tych pilotowo wdrażano by do praktyki gospodarczej rozwiązania stanowiące przewidziany docelowo "nowy ład" w gospodarce i przestrzeni obszarów przygranicznych. Ten "nowy ład"

dotyczyłyby m. in. polityki celnej, finansowo-kredytowej, podatkowej, zasad transferu zysków, polityki zatrudnienia, ujednoczenia statystyki.

Celowe wydaje się rozważenie koncepcji utworzenia takiej specjalnej strefy obejmującej obszar miast Görlitz-Zgorzelec oraz ich najbliższe otoczenie. Dla takiego obszaru sporządzonoby wspólny plan przestrzennego zagospodarowania, obejmujący również program rozwoju funkcji gospodarczych. Ten "nowy ład" stwarzałby korzystne warunki lokalizacji w takiej strefie kapitału międzynarodowego oraz instytucji i organizacji finansowych pilotujących działania integracyjne Polski z Unią Europejską.

Literatura

- 1) Adamczuk F., 1992, *Determinanty funkcjonowania specjalnej strefy ekonomicznej w Polsce na przykładzie rejonu zgorzeleckiego*, (w:) *Gospodarka Lokalna i Regionalna, Prace Naukowe AE we Wrocławiu*, nr 639, Wrocław,
- 2) Adamczuk F., Broł R., Prudzienica J., Rapacz A., 1990, *Ogólna koncepcja Specjalnej Strefy Ekonomicznej w województwie jeleniogórskim*, Jelenia Góra (maszynopis powielony),
- 3) Broł R., 1992, *Doświadczenia i perspektywy współpracy obszarów przygranicznych Dolnego Śląska i Saksonii*, (w:) *Gospodarka Lokalna i Regionalna, Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 639*, Wrocław,
- 4) Korzeń J., 1991, *Sprawozdanie dotyczące zagospodarowania przestrzennego w rejonie przygranicznym w 1991 roku*, IBPiP, Jelenia Góra (maszynopis powielony),
- 5) Plan współpracy przygranicznej miast Zgorzelec-Görlitz za 1992 rok (maszynopis powielony),
- 6) Porozumienie ramowe ERN. Projekt trójstronny. Druga redakcja z poprawkami naniesionymi 29 lutego 1992 r. (maszynopis powielony),
- 7) Przybyła Z., *Problemy rozwoju ekonomicznego regionów przygranicznych na przykładzie Euroregionu "Nysa"*, *Prace Naukowe AE we Wrocławiu*, Wrocław (w druku).

Franciszek ADAMCZUK

WSPÓLPRACA NAUKOWA W EUROREGIONIE NYSA

1. Formy organizacyjne współpracy

W Euroregionie Nysa (ERN) mamy 3 znaczące lokalne ośrodki akademickie: w Libercu, Żytawie (Zittau) i Jeleniej Górze, z następującymi uczelniami:

a) po stronie saksońskiej są to:

- Wyższa Szkoła Techniki, Gospodarki i Nauk Społecznych (Hochschule für Technik, Wirtschaft und Sozialwesen (FH) Zittau/Görlitz, wywodząca się z, powołanej w 1969 r., Wyższej Szkoły Inżynierskiej,
- Instytut Międzynarodowy (Internationales Hochschulinstitut Zittau) w Żytawie, powołany w 1993 r.;

b) po stronie czeskiej występuje Wyższa Szkoła Budowy Maszyn dla Przemysłu Lekkiego (Vysoka Skola Strojni a Textilni - VSST) w Libercu, istniejąca od 40 lat; w praktyce funkcjonuje nazwa - Uniwersytet Techniczny w Libercu;

c) po stronie polskiej istnieją:

- Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego we Wrocławiu - Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze, obchodzący 25 lecie swego istnienia,
- Filia Politechniki Wrocławskiej w Jeleniej Górze - Cieplicach,
- Punkt Konsultacyjny Uniwersytetu Wrocławskiego,
- Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych w Jeleniej Górze.

W sumie w ERN studiuje ogółem 8000 studentów, a w uczelniach wyższych pracuje ponad 1200 pracowników.

Nową instytucją, która jest efektem funkcjonowania utworzonego ERN, jest wspomniany Instytut Międzynarodowy (Internationales Hochschulinstitut) - placówka o randze uniwersyteckiej - stąd niekiedy nazwa Uniwersytet Międzynarodowy w Żytawie. Koncepcja programu kształcenia w Instytucie jest wynikiem współpracy między Uniwersytetem Technicznym w Libercu, Politechniką Śląską w Gliwicach, Akademią Ekonomiczną we Wrocławiu i Wyższą Szkołą Techniki, Gospodarki i Nauk Społecznych w Żytawie. W przyszłości do współpracy zostanie włączona Akademia Górnicza we Fryburgu (Bergakademie Freiberg - RFN), a także inne uczelnie. Celem Instytutu jest kształcenie studentów polskich, niemieckich i czeskich, którzy, dzięki kompleksowej wiedzy fachowej oraz znajomości realiów krajowych, mogą pracować i myśleć w sposób interdyscyplinarny, działać na rzecz międzynarodowego wolnego przepływu wiedzy i technologii, podejmować działania w obrębie gospodarki i życia społecznego w jednoczącej się Europie. Aktualnie, od października 1993 r., został uruchomiony pierwszy kierunek studiów - techniki ochrony środowiska, gdzie studiują studenci z Liberca, Gliwic i okolic Żytawy. W bieżącym roku, od października 1994 r., zostaną uruchomione dwa kolejne atrakcyjne kierunki: ekonomika przedsiębiorstwa i inżynieria gospodarcza, na których studia rozpoczną 100 studentów. Już dziś widać, że szansa otrzymania dyplomu Unii Europejskiej (ewentualnego dyplomu uczelni delegującej po zaliczeniu różnic programowych i obronie pracy), stypendium niemieckiego w wysokości 500 marek miesięcznie, odbywania praktyk w Unii Europejskiej, i w efekcie uzyskania ciekawej i dobrze płatnej pracy, jest silnym magnesem do podjęcia tam studiów. Zorganizowanie Instytutu uważa się za jedno z największych osiągnięć w dotychczasowej działalności Euroregionu Nysa.

Środowisko naukowe ERN współpracuje formalnie w ramach trójstronnego porozumienia polsko-czesko-niemieckiego, utworzonego w końcu 1991 r. Ośrodka Koordynacji Badań Szkół Wyższych Euroregionu Nysa (Zentrum für Koordination der Forschung an den Hochschulen in der Euroregion Neisse, Stredlisko pro koordinaci vyzkumu na vysokych školach v Euroregionu Nisa) - zwanego dalej OKBSW ERN.

Siedzibą Biura OKBSW ERN jest Liberec, a na czele władz stoi Prezydium z prezydentem ośrodka, Konsylium badawcze formuły pełnego parytetu. W ramach Ośrodka funkcjonuje 10 sekcji roboczych, grupujących około 100 członków, w tym 45 członków z Polski. Prezydentem OKBSW ERN, w latach 1991-1993, był Rektor VSST w Libercu prof. dr

inż. Z. Kovar, a od 1994 r. funkcję tę pełni, według formuły rotacji, Dziekan WGRiT w Jeleniej Górze - prof. dr hab. Danuta Strahl.

W ramach OKBSW ERN działają następujące sekcje (w nawiasie są umieszczone nazwiska przedstawicieli strony polskiej w kierownictwie sekcji):

- Ochrona środowiska (prof. dr hab. K.R. Mazurski),
- Gospodarka energetyczna (dr M. Pawłowski),
- Turystyka i komunikacja (dr U. Szubert-Zarzeczny),
- Produkcja (dr Z. Malara),
- Gospodarka (prof. dr hab. D. Strahl),
- Oświata i wychowanie (dr M. Graszewicz),
- Współpraca kulturalna (dr Z. Przybyła),
- Polityka społeczna (dr J. Tołkacz),
- Systemy komputerowe (mgr J. Gątarz),
- Problematyka studencka (sekcja w fazie organizacji).

2. Wybrane przejawy współpracy naukowej

Trudno jest wymienić liczne inicjatywy środowiska naukowego. Dlatego ograniczę się do przedstawienia najważniejszych, a zarazem najbardziej widocznych przedsięwzięć.

Rozpocznę od międzynarodowego seminarium studenckiego w Jeleniej Górze, pt. *Euroregion Nysa - szanse i zagrożenia*, które odbyło się 16 maja 1994 r., z udziałem studentów czeskich, niemieckich i polskich. Jest to inicjatywa strony polskiej - WGRiT AE w Jeleniej Górze, która zdobyła sobie szybko akceptację i uznanie. Opinie i oceny środowiska studenckiego nt. nabrzmiałych problemów ERN były bardzo dojrzałe i ciekawe, a międzynarodowe jury miało trudności w wyborze najlepszego referatu. Już dziś wiadomo, że kolejne tego typu seminarium odbędzie się znowu w 1995 r. w Jeleniej Górze, a następne być może w Libercu i Żytawie.

Największym echem odbiła się w gronie historyków międzynarodowa konferencja w Żytawie, w dniach 14-15 października 1993 r., nt. *Sieci osadniczej w ERN*, z udziałem wybitnych specjalistów z Czech, Niemiec i Polski. Dowiodła ona, że trzeba wyjaśnić i dyskutować nt. często trudnych problemów przeszłości tego rejonu, którego historia jest szczególnie złożona i często nie znana. Konferencja ta zapoczątkowała

cykl corocznych seminariów tego typu (w roku 1994 w Lubaniu) i potwierdza potrzebę tego typu spotkań. Materiały z tej sesji są w druku.

Istotnym elementem współpracy naukowej polsko-niemieckiej są, trwające 2 lata, prace naukowo-badawcze, prowadzone przy współpracy z DAAD. W tym czasie zorganizowano 2 międzynarodowe seminaria nt.:

- *Ekologiczne i ekonomiczne problemy w Euroregionie Nysa* (1993 r. w Jeleniej Górze),

- *Rozwój Euroregionu Nysa - wybrane problemy* (1994 r. w Jeleniej Górze),

których efektem są m.in. materiały konferencyjne, wydane w wersji polskiej i niemieckiej. Należy tutaj podkreślić ogromne zaangażowanie HTWS Zittau/Görlitz, a szczególnie Dziekana Wydziału Ekonomicznego prof. dr hab. Petera Hedricha, w organizację tych badań i zagadnienia organizacyjne. Materiały z tych badań stanowią niepowtarzalne źródło wiedzy o problemach ERN i metodach ich rozwiązywania.

Przykładem owocnej współpracy przedstawicieli lokalnego środowiska naukowego z Jeleniej Góry i Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Jeleniej Górze było zorganizowanie, przez WUS, w dniach 16-18 lutego 1994 r. w Jeleniej Górze, precedensowej międzynarodowej konferencji nt. *Metodyczne i praktyczne problemy statystyki euroregionów* i wydanie ogromnie interesującego zeszytu materiałów pokonferencyjnych.

Obecnie trwają prace nad monografią społeczno-gospodarczą pod nazwą *Studia regionalne*, którą zainicjowała strona niemiecka (Prodziekan Wydziału Ekonomicznego HTWS prof. dr Marianne Assenmacher), z udziałem blisko 20-osobowego zespołu z Czech, Niemiec i Polski. Po ukończeniu (prawdopodobnie jeszcze w 1994 r.) będzie ona pierwszym kompleksowym opracowaniem problematyki społeczno-gospodarczej ERN, dokonany przez rodzime ośrodki badawczo-naukowe.

Zorganizowana, w dniach 8-9 listopada 1993 r., w Jeleniej Górze konferencja pt. *Aktualne problemy gospodarki regionalnej i lokalnej* odniosła ogromny sukces. Goście z Żytawy i Liberca oraz gospodarze z Katedry Gospodarki Regionalnej, pod kierunkiem prof. dr hab. Danuty Strahl, przedstawili swoje oceny otaczających nas zjawisk. Postanowiono kontynuować te trudne dyskusje i spotykać się regularnie.

Ciekawym forum dyskusyjnym była międzynarodowa konferencja nt. *Szkoła wyższa jako czynnik rozwoju regionalnego*, odbyta 15 września 1993 r. w Żytawie, z udziałem posła do Bundestagu - Christia-

na Müllera. Dowiodła ona, że środowiska naukowe Niemiec, Czech i Polski, mimo wielu form współpracy, nie zawsze wiedzą o aktualnych kierunkach badawczych poszczególnych ośrodków akademickich. O tym, że lokalne ośrodki akademickie mogą zrobić więcej dla rozwoju lokalnego, nie trzeba było przekonywać gości i uczestników.

Odbyta w Libercu, w dniach 28-30 września 1993 r., konferencja pt. *Transformacja w gospodarce Czech* jest przykładem początku trójstronnych więzi akademickich. Zapoczątkowana współpraca jest kontynuowana w innych gremiach, m. in. badawczych. Przykładem może być trójstronny zespół badawczy problemów ekologicznych ERN, który właśnie kontynuuje pracę nad zanieczyszczeniem powietrza, wody i ziemi na tym obszarze.

Formalnym efektem współpracy szkół wyższych w ERN są umowy dwustronne o współpracy. Aktualnie podpisane są dwie tego typu umowy:

- pomiędzy HTWS Zittau/Görlitz i Uniwersytetem Technicznym w Libercu,

- pomiędzy HTWS Zittau/Görlitz i AE we Wrocławiu - WGRiT w Jeleniej Górze (podpisana w 1992 r.).

Umowa pomiędzy uczelnią czeską i polską jest w fazie wstępnego przygotowania.

Trzeba także wspomnieć o inicjatywie utworzenia w ERN - Europejskiego Centrum Studiów Zaocznych, przy udziale Fernuniversität w Hagen (D) i Heerlen (NL). Idea tej koncepcji polega na tym, by w Żytawie, Libercu i Jeleniej Górze działały agendy tej instytucji umożliwiające studiowanie systemem zaocznym w języku angielskim i niemieckim, dające w efekcie dyplom Unii Europejskiej. Prace z tego zakresu są zaawansowane dość poważnie przez przedstawiciela tej organizacji Eberharda Müllera i wiele wskazuje na to, że idea ta będzie urzeczywistniona.

Wśród licznych przedsięwzięć na uwagę zasługują:

- przygotowanie, na potrzeby środowiska studenckiego i przedstawicieli biznesu ERN, trójjęzycznego: niemiecko-czesko-polskiego słownika pojęć marketingu i biznesu, będącego obecnie w druku;

- zorganizowanie licznych kursów językowych; m.in. 2 kursów języka polskiego dla studentów z Żytawy (1993, 1994), kursu języka niemieckiego dla pracowników AE itd.;

- przygotowanie materiałów dla nauki języka polskiego, wraz z tekstami ekonomicznymi dla studentów niemieckich;

- przygotowanie prac magisterskich i dyplomowych nt. Euroregionu Nysa.

Trzeba jednak powiedzieć, że współpraca środowisk naukowych w praktyce jest możliwa tylko w ramach wspomnianego OKBSW ERN w Libercu. Nie oznacza to, że pracownicy nauki nie są zapraszani do współpracy w ramach struktur samorządowych (grup roboczych) ERN. Właśnie po stronie polskiej (25 maja 1994 r.) utworzono kolejną X grupę roboczą "Nauka", której przewodniczący ma prawo uczestniczyć w posiedzeniach Konwentu SGP ERN i tzw. Forum Grup Roboczych, jako ciała opiniodawczo-doradczego ERN. Należy przypuszczać, że grupa robocza "Nauka" zostanie utworzona także po stronie niemieckiej i czeskiej. Stanowiłoby to niewątpliwy impuls do dalszej współpracy i pełniejszego wykorzystania tego środowiska w pracach euroregionu - choćby jako grupy doradczej czy eksperckiej.

Reasumując, środowisko naukowe ERN, od początku powstania euroregionu, jest aktywnym uczestnikiem i inspiratorem przemian w skali lokalnej. Istniejący w Libercu Ośrodek Koordynacji Badań Szkół Wyższych spełnia bardzo ważną funkcję integracyjną tego środowiska. Uniwersytet Międzynarodowy w Żytawie spełnia szczególną funkcję, zarówno dydaktyczną, a w perspektywie także naukowo-badawczą. Liczne seminaria, konferencje oraz publikacje naukowe na temat ERN doceniają wkład tego "lobby" w sukcesy tego euroregionu.

Literatura

1. Adamczuk F., 1993, *Nauka - istotny czynnik rozwoju. Euroregion Nysa - dwa lata istnienia*, Rynek Jeleniogórski, nr 12, Jelenia Góra,
2. Mazurski K.R., 1993, *Naukowa działalność w Euroregionie Nysa*, Nauka Polska, nr 5, Warszawa.

Danuta MAŚLICKA

PROBLEMY ROZWOJU KULTURY W EUROREGIONIE NYSA

"Euroregiony" - ta nazwa, być może na wyrost, nie oddaje tego, o co w istocie chodzi; może lepsze byłoby wyrażenie "regiony współpracy przygranicznej", bo tak naprawdę chodzi o ułożenie dobrosąsiedzkich stosunków, o stworzenie takich możliwości, by sąsiedzi zza miedzy poznawali się wzajemnie, pomagali sobie.

Nie kłócąc się o nazwę, przyjmujemy, że pojęcie "euroregion" oddaje sens idei, która swoje początki bierze od mieszkańców holenderskiego miasteczka Limburg, nieopodal Maastricht. Już w latach pięćdziesiątych udało im się udowodnić, że nie istnieją granice, których nie mogliby pokonać ludzie chcący współżyć ze sobą przyjaźnie po obu stronach granicznych słupów. Od tego czasu minęło sporo lat. Nadgraniczna współpraca w wielu punktach Europy doprowadziła do powstania strukturalnych rozwiązań, dwu, a nawet trójstronnych, czego przykładem jest Euroregion NYSA.

Jedno trzeba sobie uświadomić, że euroregionów nie da się społeczeństwom narzucić; one muszą tego chcieć same. Politycy sąsiadujących ze sobą krajów powinni jedynie wspierać inicjatywy lokalne pomocą prawną, dobrą informacją, a przede wszystkim taką koncepcją zagospodarowania terenów przygranicznych, by odzwierciedlała ona tak zwaną kohezję, czyli wyrównywanie poziomów gospodarczych. To ostatnie dotyczy głównie strony polskiej, bo ta różnica rzuca się boleśnie w oczy po przekroczeniu naszej granicy. Rządy poszczególnych krajów mogą, i powinny, stworzyć wyraźnie wydzielone programy informacji rządowej, by sprawa euroregionów nie była postrzegana jako zagrożenie suweren-

ności, a umowy między rządami tak konstruowane, aby korzyści były równomierne dla wszystkich.

Znane są dążenia do tworzenia dużych programów (na przykład tzw. plan Stolpego), ale znacznie korzystniejsze są niewielkie inicjatywy; one łatwiej i szybciej docierają do ludzi. Kiedy dyrektor ośrodka rehabilitacji w Zgorzelcu potrafił swoją działalnością zafascynować niemieckich sąsiadów, którzy najchętniej "podrzuciliby" mu swoje dzieci na leczenie, polskie ministerstwo zdrowia nie widziało możliwości uregulowania tej prostej sprawy. Ludziom bliżej do sąsiadów zza granicy niż do stolic swoich krajów. I właśnie po to są euroregiony, żeby ten dystans zmniejszać.

Wspomniano o asymetrii w gospodarce, szczególnie między Polską a Niemcami. Jest ona trudniejsza do wyrównania. Natomiast asymetrię w kulturze można znieść znacznie szybciej. Takie właśnie myślenie stało się podstawą działalności III grupy roboczej Euroregionu Nysa z siedzibą w Bolesławcu. Rezygnując z chronologicznego przedstawienia różnorodnych inicjatyw, warto przytoczyć poglądy i postulaty młodzieży sformułowane pod adresem Rady Euroregionu NYSA, władz oświatowych i własnym (Kurenda 1992), skonfrontować je z pomysłami dorosłych oraz przedstawić te, które, przyjęte jako priorytety, zaczęły żyć własnym życiem.

Na zlecenie Fundacji im. Konrada Adenauera, Centrum Samorządów Lokalnych w Jeleniej Górze zorganizowało, w dniach 26-30.10.1992 r., konferencję młodzieży i nauczycieli z Euroregionu NYSA. Organizatorzy nadali wysoką rangę temu spotkaniu, które miało zaowocować, i zaowocowało, konkretnymi propozycjami. Pracowali w grupach narodowych i choć wszystko chcieli uzdrowić natychmiast, nie wskazując źródeł finansowania, potrafili sprecyzować realne zadania. Oto młodzieżowe postulaty:

Sport i turystyka

- jednodniowe szkolne imprezy sportowe (wymiana między szkołami, z czasem utworzenie ligii szkolnej Euroregionu),
- rajdy 1, 2, 3-dniowe na terenie ERN (hasło: przyjedźcie, pokażemy wam nasz kraj),
- zadrzewianie miejsc, w których najbardziej ucierpiał ekosystem oraz wspólne sprzątnięcie szlaków turystycznych.

Kultura

- obozy konserwatorskie (na ten temat pisze R. Witczak (1992): "Pomysł zbliżenia młodzieży Euroregionu NYSA, poprzez wspólną pracę przy ratowaniu obiektów kultury tego regionu, wydaje mi się znakomity. Poza wyżej wymienionymi walorami nie sposób nie wspomnieć o nauce języka w sytuacjach najbardziej naturalnych."),

- obozy językowe (nauka języka na obozach językowych w kraju języka przyswajanego),

- teatr ruchu (organizatorem - liderzy grup teatralnych),

- gazeta ekologiczna (trójjęzyczna, której celem jest podnoszenie świadomości ekologicznej i wymiana informacji o zagrożeniach i inicjatywach w krajach ERN),

- muzyka w życiu młodych (nowe spojrzenie na rolę, którą spełnia muzyka w życiu młodego pokolenia pod każdą szerokością geograficzną),

- organizowanie kursów - po polskiej stronie - tańca towarzyskiego, tańców awangardowych (takiej formy działalności nie prowadzą Niemcy i Czechy, a jeśli już to są one bardzo drogie),

- wymiana doświadczeń między szkołami i instytucjami, które zajmują się projektowaniem i szyciem konfekcji (wszelkie rewie mody i pokazy połączone z ofertą handlową).

Informacja

- informator szkół ponadpodstawowych ERN,

- centrum informacyjne o ERN (komputerowy bank informacji oraz wydawnictwa rozpowszechniające wiedzę o ERN),

- kto jest kim w ERN (celem takiego wydawnictwa byłaby popularyzacja osób aktywnych, pracujących dla Euroregionu i zachęcanie do działania innych),

- mapa Euroregionu Nysa (szczegółowa),

- wspólny rozkład jazdy społecznych środków komunikacji (dotyczy kolei, autobusów, wyciągów narciarskich).

Podczas spotkań w grupach roboczych ERN padały różnorodne propozycje, bardzo ambitne projekty i zamiary. Wiele z nich pokrywa się z proponowanymi przez młodzież. Jak zawsze, tak i w tym wypadku ambitne zamiary zderzyły się z możliwościami, wcześniejszy zapał ostudziły kłopoty, brak funduszy, odmienność przepisów. Dzięki uporowi

działaczy i konsekwencji w dążeniu udało się wprowadzić do euroregionalnego kalendarza kilka przedsięwzięć. Wymieńmy je hasłowo:

- wymiana młodzieży,
- paszport kulturalny ERN,
- *Przewodnik po krainie kultury i sztuki* (tytuł roboczy),
- Euro-Opera; Międzynarodowa Młodzieżowa Orkiestra Symfoniczna Euroregionu NYSA,
- warsztaty muzyczne; Blues nad Bobrem (Bolesławiec),
- Jeleniogórskie Spotkania Teatralne,
- Ogólnopolski Plener Ceramiczno-Rzeźbiarski (Bolesławiec); Targi Ceramiki Bolesławieckiej, Targi Ceramiki w Bolesławcu (od 1995 r.),
- Dom Trzech Kultur (Niedamirów),
- Znak graficzny ERN; exlibris ERN,
- konkursy literackie,
- projekt radia amatorskiego ERN,
- projekt "Teatru Naszego" z Michałowic - "Liczyrzepa - Duch Gór".

Wymiana młodzieży - to temat szeroki, ale podjęty odważnie przez różne środowiska w ERN na poziomie szkół podstawowych, średnich, wyższych uczelni, instytucji kulturalnych i oświatowych.

Trwają prace nad **przewodnikiem kultury i sztuki ERN**. Pomysł strony niemieckiej spotkał się z akceptacją Czechów i Polaków. Z roboczych konsultacji wynika, że najbardziej zaawansowana w przygotowaniu wydawnictwa *Kultura i sztuka w ERN - przewodnik* jest strona czeska (duże zainteresowanie przewodniczących urzędów powiatowych) i strona niemiecka. Sekretariat polski ERN zwrócił się do Centralnego Ośrodka Informacji Turystycznej w Jeleniej Górze o podjęcie koordynacji prac nad wspomnianym przewodnikiem.

1992 r. - to czas fascynacji niezwykłym pomysłem dyrektora teatru muzycznego w Görlitz, prof. Wolfa Dietera Ludwiga. Ten wybitny twórca kultury wystąpił w Libercu (29.02.1992 r.) z ideą powołanie do życia wspólnej, niemiecko-polsko-czeskiej instytucji kulturalnej - **Euro-Opery**. Zaczął od kompletowania międzynarodowej ekipy twórców i wykonawców: dyrygent z Liberca, baletmistrz i soliści z Niemiec, Poznania, a nawet z Odessy. Na koncerty do Görlitz są zapraszani Czesi i Polacy. Teatr Muzyczny z Görlitz organizuje ponadto koncerty wyjazdowe całej orkiestry. Tylko sztuka operuje językiem zrozumiałym dla wszystkich i tylko ona umie wytwarzać atmosferę, która pomaga przezwycięzać powściągliwość i zbliżać ludzi do siebie. Materialnym kształ-

tem Euro-Opery jest architektoniczna koncepcja budowli przyszłej opery. Ma to być obiekt na około 600-700 miejsc w formie "mostu", łączącego obydwie brzozy Nysy. Jej symboliczne znaczenie dla idei współdziałania w ramach ERN jest nadto oczywiste. Koszt według wstępnych szacunków oblicza się na około 40 mln DM. Nie udźwigną go budżety gmin i państw, ale, być może, Fundusz Współpracy Polsko-Niemieckiej.

"Dzieckiem" idei Euro-Opery jest Międzynarodowa Młodzieżowa Orkiestra Symfoniczna ERN. Tworzą ją uczniowie szkół muzycznych I i II stopnia z Niemiec, Czech i Polski. Pomysłodawcą jest Matthias Kertzsch. Z pierwszym programem Orkiestra wystąpiła w marcu 1993 r. w Görlitz, Libercu, Jeleniej Górze i Bolesławcu. Towarzyszy jej dziecięcy chór z Czech "Severacek". Planuje się letnie obozy szkoleniowe; w 1994 r. taki obóz organizuje Bolesławiec.

Wydarzenia muzyczne (Blues nad Bobrem), teatralne (Jeleniogórskie Spotkania Teatralne), plastyczne (Ogólnopolski Plener Ceramiczno - Rzeźbiarski w Bolesławcu, plenery rzeźbiarskie w Michałowicach), poetyckie (konkurs poetycki "Granica" - inicjatywa Bolesławca, "Ziemia u styku granic" - program Jeleniogórskiego Klubu Literackiego) tracą swój lokalny i narodowy charakter, stając się elementem euroregionalnego pejzażu kulturalnego.

Potrzebę zbliżenia ludzi i kultur znakomicie rozumieją twórcy projektu "Dom Trzech Kultur", p. Bela Jusla i Grzegorz Poloczek. Kupili oni zaniedbane gospodarstwo na skraju wsi Niedamirów, na obrzeżu Parku Karkonoskiego, dokładnie w środku między Pragą, Wrocławiem i Dreznem. Pragną tu stworzyć centrum wymiany kulturalnej, dom pełen życia pracy twórczej, sympozjów, kursów językowych, zadań ekologicznych.

Jest też interesujący projekt prywatnego teatru (Teatru Naszego p.p. Kutów z Michałowic - projekt pt. "Liczyrzepa - Duch Gór"). Jest to pomysł przedstawienia legendarnej postaci Liczyrzepy w formie teatralnego spotkania z widzami, który łączy w sobie cechy polskiego Liczyrzepy, czeskiego Karkonosza i niemieckiego Rübexhla. Spektakl, znajdujący się w fazie przygotowawczej, powstaje z myślą o widowni międzynarodowej.

Odnotujmy jeszcze pierwsze próby organizowania środowisk twórczych Euroregionu NYSA. Taki charakter miało właśnie spotkanie w Jeleniej Górze (Miejski Ośrodek Kultury, 12.01.1993 r.) podczas wernisazu wystawy pokonkursowej "Znak Graficzny ERN". Wystawa, przy-

gotowana jako objazdowa, z programem w trzech wersjach językowych, gościła już w wielu miastach polskich, niemieckich i czeskich, i była okazją do spotkań oraz dyskusji na temat współdziałania środowisk twórczych i placówek kulturalnych trzech krajów.

Swoją wypowiedź na temat współpracy kulturalnej zakończę rodzajem podsumowania ogólniejszej natury:

1) społeczeństwa, które decydują się na współpracę w ramach euroregionów, stawiają sobie za główny cel dążenie do normalizowania i harmonizowania wzajemnych stosunków i jest to uczciwy zamiar każdej ze stron;

2) mikroregiony i kontakty partnerskie są to formy dające największe szanse na współpracę między państwami;

3) istnieje zapotrzebowanie i wola na współdziałanie; trzeba się liczyć z tym, że trudności w realizacji dobrych zamiarów istnieją zawsze; nie należy się tym zrażać, lecz pokonywać je;

4) na dotychczasowym etapie dokonano ewidencji różnych przedsięwzięć; szansa na ich realizację zależy od informacji, wiedzy o sobie, ustalonych źródeł finansowania;

5) stale trzeba wypracowywać i doskonalić formy wzajemnego, systematycznego informowania o sobie (ciągle mało wiemy o instytucjach i mechanizmach załatwiania spraw w sąsiednich krajach);

6) nadal brakuje danych, skąd i jak finansować wspólne przedsięwzięcia; trzeba precyzować warunki finansowania;

7) badania potrzeb i analizy rynku gospodarczego należy prowadzić w sposób biorący pod uwagę charakter granic: nie tylko polsko-niemieckiej, polsko-czeskiej, ale także granicy z Unią Europejską, tak żeby naszą pracę ukierunkowywać na cele europejskie.

Wszystkie granice mają w sobie coś bolesnego, bo odgradzają od siebie ludzi, narody i państwa. Dlatego w wyniku współpracy regionalnej i przygranicznej powinny one docelowo tracić swój charakter separacji.

Literatura

1. Euroregion Neisse-Nisa-Nysa, 1994, *Interne Studium und Berichte*, nr 69,
2. Kurenda, 1992, nr 9 (42),
3. Nowiny Jeleniogórskie, 21.12.1992,
4. O działalności Polsko-Niemieckiej Komisji Rządowej d/s Współpracy Regionalnej i Przygranicznej w okresie kwiecień 1991 - grudzień 1992 (informacja), 1992, CUP, Warszawa,
5. Witczak R., 1992, *Chaty z kraja... wspólne*, Kurenda, nr 9,
6. *Zusammenleben von Polen und Deutschen im Bereich der Erwachsenen bildung*, 1992, Gubin/Guben.

Grażyna WĘGRZYN

WYBÓR BIBLIOGRAFII NA TEMAT EUROREGIONU "NYSZA"

I. Prace magisterskie i dyplomowe

1. Czarniecka J., 1993, *Czynniki integracji przestrzennej Euroregionu "Nysa"*, Jelenia Góra,
2. Duda D., 1993, *Możliwości i perspektywy współpracy małych i średnich przedsiębiorstw w Euroregionie "Nysa"*, Jelenia Góra,
3. Ferenc K., 1993, *Wybrane problemy pogranicza polsko-niemieckiego*, Jelenia Góra,
4. Jadach H., 1992, *Problemy planowania przestrzennego we współpracy przygranicznej, na podstawie Euroregionu "Nysa"*, Jelenia Góra,
5. Kosierkiewicz M., 1994, *Restrukturyzacja przemysłu w Euroregionie "Nysa" a ochrona środowiska*, Jelenia Góra,
6. Koza A., 1993, *Podstawowe problemy rozwoju przemysłu tekstylnego i odzieżowego w Euroregionie "Nysa"*, Jelenia Góra,
7. Marchowska R., 1992, *Problemy współpracy społeczno-gospodarczej gmin województwa jeleniogórskiego i Górnych Łużyc (Saksonia)*, Jelenia Góra,
8. Markiewicz D., 1993, *Połączenia i powiązania komunikacyjne jako czynnik integracji w Euroregionie "Nysa"*, Jelenia Góra,
9. Markowski M., 1993, *Ekologia jako przedmiot współpracy europejskiej na przykładzie Euroregionu "Nysa"*, Jelenia Góra,
10. Radziun J., 1993, *Euroregiony - koncepcja współpracy transgranicznej*, Jelenia Góra.

II. Publikacje i materiały pokonferencyjne

1. Adamczuk F., 1993, *Euroregion "Nysa"* (cz. 1 i 2), Rynek Jeleniogórski, nr 3 i 4, Jelenia Góra,
2. Adamczuk F., 1993, *Euroregion "Nysa"- inicjatywy i zamierzenia*, Rynek Jeleniogórski, nr 5, Jelenia Góra,
3. Adamczuk F., 1993, *Euroregion "Nysa" - dwa lata istnienia*, Rynek Jeleniogórski, nr 12, Jelenia Góra,
4. Borys T., 1994, *Statystyka w Euroregionach. Euroregion "Nysa" jako obszar modelowy*, Rynek Jeleniogórski, nr 5, Jelenia Góra,
5. Borys T., Przybyła Z., 1993, *Procesy euroregionalizacji na obszarach przygranicznych - na przykładzie Euroregionu "Nysa"*, PTE, Wrocławski Biuletyn Gospodarczy, nr 5, Wrocław,
6. *Bez wiz i granic*, 1994, Gazeta Wyborcza, 28.04, Warszawa,
7. Bubnicki R., 1993, *Nie tylko turystyka*, Rzeczpospolita, nr 148, Warszawa,
8. *Echa Euroregionu "Nysa"*, 1993, Biuletyn SGWJ, nr 7, 8, 9 i 10, Jelenia Góra,
9. *Euroregion Neisse*, 1992, Reiche Wirtschaftspolitische Diskurse, nr 28, Forschungsinstitut der Friedrich Ebert Stiftung Abt. Wirtschaftspolitik, Zittau,
10. Freeman O., Pulikowski P., 1992, *Samorzędy terytorialne a współpraca transgraniczna*, Warszawa,
11. Jakubiec J., 1992, *Przejęcia graniczne nadal czekają na otwarcie*, Biuletyn Informacyjny, Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregionu "Nysa", Jelenia Góra,
12. Jakubiec J., 1992, *Szansa czy utopia*, Nowiny Jeleniogórskie, 21.12, Jelenia Góra,
13. Jakucki P., 1993, *Piąty'rozbiór Polski*, Gazeta Wyborcza, nr 2, Warszawa,
14. Kachniarz M., 1994, *Gospodarka. Euroregion "Nysa" - dwa lata istnienia*, Rynek Jeleniogórski, nr 1 i 2, Jelenia Góra,
15. Klewiec W., 1993, *Kłótnia o Euroregiony*, Rzeczpospolita, nr 52, Warszawa,

16. Małkiewicz A., 1994, *Euroregiony nadal w modzie*, Gazeta Przemysłowa i Handlowa, nr 9, Jelenia Góra,
17. Mazurski K., 1992, *Razem ku przyszłości - Euroregion "Nysa" i jego kłopoty z przyrodą*, Poznaj Swój Kraj, nr 10, Warszawa,
18. Mazurski K., 1993, *Naukowa działalność w Euroregionie "Nysa"*, Nauka Polska, nr 5, Warszawa,
19. *Memorandum Uczestników Konferencji "Drei Ländereck" 23-25 maja 1991*, 1991, Zittau,
20. *Metodyczne i praktyczne problemy statystyki Euroregionów*, 1994, GUS, Warszawa,
21. Miros K., 1994, *Euroregion "Nysa"*, w: *Węzłowe problemy współpracy przygranicznej, Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski*, biul. nr 5, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa,
22. Müller D. (red.), 1993, *Koncepcja rozwoju gospodarczego dla Euroregionu Nysa-Nisa-Neisse, Planowanie Regionalne i Środowiskowe*, Dornier GmbH, Friedrichshafen,
23. Nowak M., 1993, *Dużo ziemi, mało ludzi, "Nysa" statystycznie*, Gazeta Dolnośląska, nr 214, Wrocław,
24. Nowak M., 1993, *Graniczne rozmowy*, Gazeta Dolnośląska nr 227, Wrocław,
25. Obrębalski M. (red.), 1992, *Gospodarka lokalna i regionalna*, Prace Naukowe AE, nr 639, Wrocław,
26. Obrębalski M. (red.), 1992, *Gospodarka lokalna. Założenia a rzeczywistość*, Prace Naukowe AE, nr 644, Wrocław,
27. *Opóźnione studium. Euroregion "Nysa"*, 1993, Gazeta Dolnośląska, nr 169, Wrocław,
28. *Planowanie przestrzenne w Polsce i w Niemczech*, 1993, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa,
29. *Plany Euroregionu "Nysa"*, 1993, Nowiny Jeleniogórskie, nr 11, Jelenia Góra,
30. *Problem demokratyzacji a rozwój lokalny*, 1993, Centrum Samorządu Lokalnego, Jelenia Góra,

31. Pogranicze niemiecko - polskie jako problem polityki regionalnej, 1992, Fundacja im. Friedricha Eberta, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa,
32. Problemy gospodarcze i ekologiczne w Euroregionie "Nysa", 1993, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki AE, Jelenia Góra,
33. Przybyła Z., 1993, *Euroregion "Nysa" - pierwszy w Europie Środkowej*, Prace Naukowe AE, nr 661, Wrocław,
34. Przybyła Z., 1993, *O Euroregionie "Nysa" - nieco inaczej*, Rynek Jeleniogórski, nr 6, Jelenia Góra,
35. Przybyła Z., 1993, *Uwagi na temat Euroregionu "Nysa"*, w: Materiały z konferencji "Problematyka Zachodniego Obszaru Pogranicza", Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski, biul. nr 1, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa,
36. Pułka L., 1993, *Otwarte granice, zamknięte serca*, Gazeta Dolnośląska, nr 228, Wrocław,
37. Reguński J., 1993, *Przez region do zintegrowanej Europy*, Rzeczpospolita, nr 190, Warszawa,
38. Rola Z., 1993, *Furtka Europy*, Wprost, nr 3, Poznań,
39. Rozłół J., 1993, *Bez pieniędzy i zahamowań*, Nowiny Jeleniogórskie, nr 15, Jelenia Góra,
40. Rozłół J., 1993, *Drugi oddech stowarzyszenia "Nysa"*, Nowiny Jeleniogórskie, nr 36, Jelenia Góra,
41. Rozłół J., 1993, *Między Renem a Nysą*, Nowiny Jeleniogórskie, nr 20, Jelenia Góra,
42. Rozłół J., 1994, *Po co komu współpraca*, Nowiny Jeleniogórskie, nr 2, Jelenia Góra,
43. Rozwój Euroregionu "Nysa"- wybrane problemy, Materiały II Seminarium Polsko-Niemieckiego, 1994, DAAD, Jelenia Góra,
44. Sej-Kolasa M., 1994, *Euroregion "Nysa" - dwa lata istnienia. Polityka Środowiska*, Rynek Jeleniogórski, nr 4, Jelenia Góra,
45. Studium Koordynacyjne Rozwoju Pogranicza Polsko-Czeskiego, 1993, CUP, Warszawa,

46. Trost H.G. (red.), 1992, Deutsch-technische Zusammenarbeit zur Förderung des Aufbaus kleiner und mittlerer Unternehmen, Institut für Wirtschaftspolitik, Zittau,

47. Vyvoj zmen v rizeni ceske ekonomiky v obdobi transformace, 1993, Liberec,

48. Węgrzyn G., 1993, *Kontrowersje wokół euroregionów*, Jelenia Góra, maszynopis powielony,

49. Winiarski B. (red.), 1992, Polityka regionalna w warunkach gospodarki rynkowej, PAN, Wrocław-Warszawa- Kraków,

50. Wyczesany Z., 1994, *W polskiej i niemieckiej prasie*, Gazeta Przemysłowa i Handlowa, nr 17, Jelenia Góra.

III. Inne

1. Cebaus R., 1992, *Zukunft Europa-Euregio is überall. Dialog zur grenzüberschreitenden Zusammenarbeit*, SPD-Konferenz, Görlitz, maszynopis powielony.

2. Czechowski P., Niewiadomski Z., Sumień T., 1993, *Verwaltungsrechtliche Voraussetzungen für Zusammenarbeit und grenzüberschreitenden Raumplanung an der deutsch-polnischen Grenze*, maszynopis powielony,

3. Das Handbuch Euroregion Neisse '93, 1993, Achim Werner, Görlitz,

4. Die grenzüberschreitende kulturelle Zusammenarbeit in Europa, 1989, AGEK-Publikation, Gronau,

5. Euroregion Neisse. Mapa, plany miast, 1993, Euroverlag,

6. Euroregion Neisse. Grenzüberschreitende Kooperation im deutsch-polnisch-tschechischen Dreiländereck, 1992, Eine Tagung der Friedrich Ebert, Zittau,

7. Euroregion Neisse, Nisa, Nysa, 1993, Urząd miasta Liberce, Liberec,

8. Euroregion Nysa, Biuletyn Informacyjny Stowarzyszenia Gmin Polskich Euroregionu "Nysa", 1993, Jelenia Góra,

9. Jaschke H., Richter K., 1991, *Region Oberlausitz-Niederschlesien Band 3 Unternehmensbefragung*, Köln,
10. Nisapress, Euroregionalny miesięcznik, 1993, FAPO Service, Liberec,
11. Porozumienie Ramowe Euroregionu "Nysa", Projekt Trójstronny, 1992, Zittau,
12. Regulamin Grup Roboczych Euroregionu "Nysa", Projekt Strony Polskiej, 1992, Jelenia Góra, maszynopis powielony,
13. Rozmieszczenie głównych źródeł zanieczyszczeń na obszarze Czarnego Trójkąta i Euroregionu "Nysa",
14. Spiekermann B., 1992, *Możliwości wspierania współpracy przygranicznej przez Europejską Wspólnotę Gospodarczą*, Komisja EWG, Dyrekcja Generalna, Polityka Regionalna, maszynopis powielony,
15. Wspieranie regionów przygranicznych w Trójkącie Trzech Krajów, maszynopis powielony,
16. Założenia do planu pracy Stowarzyszenia Gmin Polskich Euroregionu "Nysa" na rok 1993, Jelenia Góra, odbitka kserograficzna.

PL-ISSN 1230-6215

<http://rcin.org.pl>